ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Մ. ԱԹՈՌՈՅ

ՀԱՒԱՔԱՐԱՆ

ԱՆՈՒԱՆՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԱՑ (ԱՂԹԱՄԱՐԱՑ)

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ, ԼՈՅՍ ԸՆԾԱՅԵՑ,
ԱՂԹԱՄԱՐԵԱՆ ԱԹՈՌՈՅ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ
ՀԱԶԱՐԱՄԵԱԿԻ (915—1915) ԱՌԹԻՒ.

ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՄԱՔՍՈՒԴԵԱՆՑ,
ՄԻԱԲԱՆ Մ. ԱԹՈՌՈՅ.

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ
Էլեկտրաշարժ Տպարան Մայր Աթոռոյ
1916

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԳՈՐԾԵՐԸ

1. ՕՏԱՐ ՓՈՒՆՋԵՐ, Ա. հիւսք, Շիլլերի բալլադաներից, թարգմ. գերմ., 1904, Թաւրէժ, . . 20 կոպ.
2. ՕՏԱՐ ՓՈՒՆՋԵՐ, Բ. հիւսք, Հաֆըզի հնգեակները, քառեակներն ու տաղերից, թարգմ. պարսկ., 1905, Թաւրէժ . . . . . 25 »
3. ԵՐԵՔ ԳՕՏԻ, Ռուսական հէքիաթ, Վ. Ա. Ժուկով-սկուց, թարգմ. ռուս., 1905, Թաւրէժ, . . 10 »
4. ՄԱՅՐԱԿԱՆ ՍԷՐ, Անդերսէնից, թարգմ. գերման. (սպառած), 1905, Թաւրէժ, ... 5 »
5. ՈՍԿԷ ԽԱՐԱԶԱՆ, Ա. Ռանգաբէից, թարգմ. յուն. (սպառած), 1906, Պարիզ . . . . 20 »
6. ԺՈՒԺԿԱԼ ԳԻՆԵՏՆԵՐԸ, Գր. քահանայ Պետրովից, թարգմ. ռուս. 1908, Էջմիածին . . . 10 »
7. Le parler armenien d'Akn (Ակնայ հայ բարբառը) լեզուաբան. ուսումնասիրութիւն, 1912, Պարիզ, 4 ռուբ.
8. ՇԱԿՈՒՆՏԱԼԱ, Հնդկական պատմուածք, Վիասայից, թարգմ. ֆրանս. 1914, Էջմիածին, . . . 20 կոպ.
9. ՅՈՅԶԵՐ, (ինքնուրոյն և թարգմանական) բանաստեղծութիւններ, 1915, Բագու. . . . 50 »

281.6 (09)
Մ-41

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Մ. ԱԹՈՌՈՅ

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 Թ.

ՀԱՒԱՔԱՐԱՆ

ԱՆՈՒԱՆՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՑ (ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ)

ՏԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ ԼՈՅՍ ԸՆԾԱՅԵՑ,
ԱՂԹԱՄԱՐԵԱՆ ԱԹՈՌՈՅ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ
ՀԱԶԱՐԱՄԵԱԿԻ (915—1915) ԱՌԹԻՒ.

ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՄԱՔՍՈՒԴԵԱՆՑ,
ՄԻԱԲԱՆ Մ. ԱԹՈՌՈՅ

Վ. ԷՋՄԻԱԾԻՆ
Ելեկտրատիպ Տպարան Մայր Աթոռոյ
1916

«Սոյն հրատարակութիւնից որ և է արտատպութիւն արգիլուած է»

A III/455

ԲԱՐԵՐԱՐԻՍ

ԱՒԵՏԻՔ Բ. ՂՈՒԿԱՍԵԱՆՑԻ

ՄԻՇՏ ԽՆԿԵԼԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ.

Մ. Վ.

Համառօտումներ.

Աճ. = Հ. Աճառեան. Հայ բարբառագիտութիւն.
բրբ. = բարբառային (ձև, արտասանութիւն).
կրմ. = կարմրադեղով.
հմ. = համեմատիր.
Ձ. = Ձեռագիրը, Ձեռագրում.
յետ. աւլ. = յետոյ աւելացրած.
նխպ. = նախապէս.
նոտրգ. = նոտրագիր, նոտրգրով.
շրն. = շարունակութիւն նախընթաց տողի.
ջնջ. նշ. = ջնջման նշանով.
տղմ. = տողամիջում, տողամիջում գրուած.

Համառօտ նկարագրութիւն Ձ.ի.

$23^{1}/_{2} \times 17 \times 1^{1}/_{2}$. Թերթք 55.

Թղթ. կաշեկազմ, առանց որ և է զարդարանքի կամ նկարի. մեծ մասամբ բոլորագիր. վերջին էջերը նոտրգ. իւրաքանչիւր էջ կրում է կարմրագիծ քառակուսի շրջանակ. Թուակ. գրչթ. ՌՄՀԳ = 1824. Գրիչ՝ Ղազար, Գրութ. տեղ՝ Աղթամար։

ԸՆԹԵՐՑՈՂԻՆ.

Գործիս վերնագիրը՝ ՀԱՒԱՔԱՐԱՆ ԱՆՈՒԱՆՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԱՑ՝ ձեռագրի յիշատակարանումն է միայն երեւում և ոչ սկզբում, ինչպէս սպասելի էր։ Մենք, մեր յիշատակութեանց մէջ, բաւական ենք համարում հէնց միայն Հաւաքարան միակ բառն էլ իբրև խորագիր, ինչպէս մեզնից առաջ արել են ուրիշներ։

Ձեռագիրը սեփականութիւն է Աղթամարի կաթուղիկոսական տան և փոխադրուած է Մայր Աթոռ անցեալ 1915 թուի ամառը. գրութեան թուականն է, ինչպէս տեսնում ենք յիշատակարանում, ՌՄՀԳ—1824.

Այստեղ, հրատարակութեանս սկզբում, կարևոր ենք համարում յայտնել, որ ընդօրինակութիւնը կատարուած է մեր իսկ ձեռով եւ տառացի ճշտութեամբ։ Ոչ միայն բուն Հաւաքարանի մասն է գրի առնուած, այլև զանազան բովանդակութիւններով և զանազան գրիչներից մուծուած ոտանաւոր և արձակ գրուածներ, որոնց պատահեցանք միևնոյն հատորում։

Չենք ծանրանում գործիս վրայ իբրև մի մեծ պատմական յիշատակարանի. որովհետև, ինչպէս պիտի տեսնէ ընթերցողը, սա գրուած է որոշ դիտումով, այն է՝ բարձրացնել Աղթամարի կաթուղիկոսութեան և վանքի դիրքն ու հեղինակութիւնը։ Բայց հէնց պատմութեան համար իր թէ տուելութիւններով և թէ թերի կողմերով, մի կարևոր վաւերագիր է, որ ցարդ այսպիսի լրութեամբ դեռ չէր լոյս տեսած։

Առանձնապէս ուշագրաւ է Ս. Խաչ անուն Գագկաշէն տաճարի նկարագրութիւնը, որի մանրամասնութիւններից անտարակոյս պիտի օգտուի առհասարակ հայ գեղարուեստի և մասնաւորապէս հայ ճարտարապետութեան պատմութեամբ զբաղուողը։

Հաւաքարանի ձեռագիրը պատկանում է Ղազար անուն մի գրչի, որ ինքն իրան անուանում է «յոյժ տկար» և «անարհեստ»։ Նա եղել է մի բարեպաշտ նուաւար, որ հազիւ գրել կարդալ է իմացել և այս աշխատութիւնը գրի է առել հաւանօրէն իր ծերութեան հասակում, որով միայն կարելի է բացատրել բազմաթիւ մոռացութիւններ, նոյնիսկ թուերի կարգի մէջ, որ պատահում են ձեռագրում։ Այս նուաւար Ղազարին չպէտք է շփոթել մի ուրիշ Ղազարի հետ, որ եղել է աբեղայ, և որի գրչին է պատկանում գործիս վերջում ներմուծուած ոտանաւորներից մէկը—«Ամենայն ազինք՝ ակնարկեալ ի յիս՝ . . . .»։ Սոյն ոտանաւորը, թէև տկարական հետևողութիւն Շնորհալու «Աշխարհ ամենայն»ի, գրուած է մաքուր և կանոնաւոր հայերէնով և ուղղագրութիւնը զերծ է սխալներից։ Գալով մեր նուաւար Ղազարին՝ նրա տգիտութիւնը ցաւալի լինելով հանդերձ ունի այն առաւելութիւնը, որ, նոյնիսկ իր սխալներով, շատ բան է ուսուցանում մեզ իր դարի աշխարհաբարից։

Մի ուրիշ արժէքաւոր հանգամանք, որի համար յատկապէս տողերիս գրողն իրան չափազանց երախտապարտ է զգում սոյն համեստ գրչի հանդէպ, այն մի քանի տողերն են, որոնցով նա երկիցս տեղեկութիւն է տալիս Հաւաքարանիս նախատիպն հանդիսացող երկու հին ձեռագրերից հնագոյնի մասին։ Ղազարը տեսել է կամ գէթ լսել է մի ձեռագրի մասին, որ «մագաղաթի վերայ գրեալ էր երկաթագրով, նօտրագրով զաւազանակերպ գրով»: Վերջին բառերը որ անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, անշուշտ Ղազարի ժամանակ, գէթ վանական շրջաններում տարածուած տերմիններ են եղել, մինչ այն աստիճան, որ մի նուաւար անգամ անծանօթ չի մնացել նրանց և

երկու անգամ տեղ է տալիս նրանց իր յիշատակութեանց մէջ։ Այդ երեք տերմիններից մեզ յայտնի է միայն երկաթագիրը, մինչ միւսների մասին ճշտիւ ոչինչ չգիտենք։ Սակայն մենք որ այս վերջին երեք տարուայ ընթացքում պարապում ենք հայ ձեռագրերից մանրանկար զարդագրերի ընդօրինակութեամբ, հաւանական ենք համարում, որ նռանագիր և գաւազանակերպ գիր կամ գաւազանագիր ասելով Ղազարն ու իր ժամանակիցներն հասկանալիս լինէին մեր ձեռագիր մատեաններում տիրող երկու ոճ զարդագրերի—1) կենդանագիր, որի ծագումը մենք տեսնում ենք չորս աւետարանների չորս նշանական կենդանիների՝ մարդու, առիւծի, եզան և արծուի՝ մէջ, 2) մանուածոյ տառեր, որոնց հիւսուածքը, մանաւանդ հնագոյններում, իսկապէս յիշեցնում է արքունի կամ եկեղեցական գաւազանների ձևերը։ Բայց այս մասին աւելի ընդարձակ ուրիշ տեղ։

Ղազարն, իրա ասելով, երկու տարբեր աղբիւրներից է կազմել իր Հաւաքարանը: Առաջինը որպէս թէ գրուած է եղել Գագիկի քարտուղար Թումայի ձեռով, մագաղաթի վրայ, երկաթագրով նշանագրով և գաւազանակերպ գրով։ Երկրորդը՝ «գրեալ տիրացու Ներսէսէ». վերջինիս մասին պատմում է, որ գնացել է Երուսաղէմ ուխտի Յովակիմ պատրիարքի ժամանակ։ Յովակիմը Ներսէսին նուիրել է «արծաթէ բուրվառ մի արծաթէ ջահ մի քշոց մի»։ Աղթամարից վերջերս Մայր Աթոռ փոխադրուած իրերի մէջ կան Յովակիմի այս նուէրները, որից երևում է, որ Ներսէսի մասին պատմուածը անհիմն չէ. հետևապէս և երկրորդ աղբիւրի գրութեան ժամանակը պէտք կը լինի դնել Յովակիմի պատրիարքութեան շրջանում, այն է՝ 1775—1793 (հմ. Օրմանեան, Ազգապատում, էջ՝ 3176—7)։ Յիշուած աղբիւրներից ոչ մին ոչ միւսը մեր ձեռն հասած չլինելով, պարզ է, որ ներկայ Հաւաքարանիս արժէքն անհամեմատ մեծանում է։

Այժմ մի քանի ծանօթութիւն հրատարակութեանս առթիւ.

1. Ըստ մեր սովորութեան նախ քան ձեռագրի ըն-գօրինակութիւնը թերթահամարներ դրինք սկզբից մինչև վերջը, ինչպէս ընդունուած է բանասիրութեան մէջ։ Սակայն ձեռագիրն արդէն ունէր իջահամարներ՝ դրուած բուն իսկ գրչից։ Դժբախտաբար այդ իջահամարները չափազանց անկանոն էին։ Նախ՝ սկսւում են նախերգան-քից յետոյ, այնպէս որ մինչև նախերգանքի վերջը չկայ ոչ մի իջահամար. երկրորդ՝ մէջ են տրուած որոշ թուեր, օր. 21, 32, 60—89. երրորդ՝ որոշ թուանշաններ, անյի-շողութիւնից կրկնուել են, ինչպէս՝ 30, 46, 47, 48. վերջապէս 92-ից յետոյ իջահամար չկայ այլ ևս։ Մենք պարտք համարեցինք, ձեռագրի մասին լրիւ գաղափար տալու համար, հրատարակութեանս մէջ, մէկ կողմից՝ լուսանցներում յիշատակել արդէն գոյութիւն ունեցող իջահամարներն իրանց բոլոր թերութիւններով, միւս կող-մից՝ այնտեղից, ուր դադարում են իջահամարները, յի-շատակել մեր դրած թերթահամարներով։ Նախերգանքի թերթերին հարկ եղաւ նշանակել Ա., Բ, Գ տառերով։

Այսպիսով ընթերցողին հնարաւորութիւն է տրւում հետևելու և տեսնելու, թէ հրատարակութեանս ո՛ր էջը բնականի ո՛ր էջին է համապատասխանում։ Կարևոր դէպ-քերում զանց չի առնուած յիշատակութիւն ծանօթու-թեանց մէջ։

2. Ձեռագրիս մէջ կան զանազան գրիչներ։ Բուն Հաւաքարանի մասը, որ ստուարագոյնն է և նուաստ Ղազարի գրչին է պատկանում, մեծ մասամբ բոլորագիր և մասամբ էլ նոտրագիր է։ Մնացած գրիչներին, որոնք բոլորն էլ նոտրագիր են, իրարից զանազանել ենք A, B, C ևն տառերով։

3. Պահել ենք պատիւ (~) կիրառութիւնը։ Բացա-ռութիւն են կազմում այսինքն, ըստ և աշխարհ բառերը, որոնցից առաջինները, ինչպէս յայտնի է, փակագրով էին ներկայացւում հին ժամանակ, իսկ վերջինը մի առանձին նշանով, որ բաւական նման է հայկական խս (–) ձայ-նախաղին։ Զանց է արուած նոյնպէս թաւ նշանի գոր-

ծածութիւնը բաղաձայն ւ-ի վրայից և մակակէտը ի նախդրից առաջ։ Այս զանցառութեանց պատճառ ապրանական անյարմարութիւններն են, այնպէս մենք դրանց ևս տեղ կը տայինք մեր հրատարակութեան մէջ։

4. Նկատի առնելով կէտադրութեան վերին աստիճանի անկանոնութիւնը, ընթերցողին աւելորդ տաղտուկից ու շփոթութիւնից զերծ պահելու համար, կէտադրութիւնն համաձայնացրել ենք նախադասութեանց իմաստին, առանց այդ մասին ծանօթութիւններ տալու ստորև, մինչ ուղղագրական սխալները խնամքով պահել ենք կամ բուն գրուածքի մէջ, եթէ դրանով իմաստը չի մթագնած, և կամ դուրս ենք բերած ծանօթութեանց մէջ, եթէ սխալի ուղղումն անհրաժեշտ է համարուած որ և է տեսակէտով։ Օրինակի համար էջ 53-ում երկիցս պատահում է յաղթամա և յաղթամայ: Մենք համոզուած ենք, որ գրիչ Ղազարն այսպէս էլ արտասանել է, ինչպէս նմանօրինակ երևոյթ նկատելի է նաև այլ բառերի վերաբերմամբ, որ նշանակել ենք իրանց տեղում։ Սակայն մեզ անսովոր այս ձևը կարող էր ընթերցողին տարակուսելի կամ տարօրինակ թուել, ուստի և ուղղելով հանդերձ յաղթամարայ, ծանօթութեան մէջ երկու անգամն էլ նշանակեցինք, երկրորդին ընթերցողի ուշադրութիւնը հրաւիրելով սխալ կարծուած միևնոյն ձևի կրկնութեան վրայ, որով մատնանշած ենք լինում, որ սա ոչ թէ սխալ է, այլ զուտ ձայնաբանական մի կարևոր երևոյթ։ Բարեբախտաբար մեր Ղազար գրիչը այս կարգի արժէքաւոր «սխալ»ներ շատ ունի (հմ. նաև էջ՝ 61 ծան. ուրս, 62 ղարզար, 63 բաղտարսա՞ր բոլորի մէջ էլ սուլիչ բաղաձայններից առաջ մի ր զարգացած)։

5. Ծանօթութեան համար թուանշանները միշտ հարցի առարկայ բառից անմիջապէս յետոյ են դրուած. օր. էջ՝ 4. «և դուք[5] . . . .» ծան. 5) տող. նշանակում է որ տողամիջում գրուած բառն է միմիայն դուք առանց եւ։ Անհրաժեշտութեան դէպքում բառը կամ բառերը կրկնւում են ծանօթութեան մէջ։

6. Յայտնի է, որ գլխագրերն հնում, յատուկ անունների վերաբերմամբ, այն նշանակութիւնը չունէին ինչ որ այժմ, շնորհիւ այն հանգամանքի, որ հնում գոյութիւն ունէր պատիւը (˜), որ, ինչպէս բառի իմաստն էլ է բնորոշում, բռնում էր մեր այժմեան գլխագրի տեղը։ Այդ պատճառով էլ Հաւաքարանիս ձեռագրում պատահում ենք գլխագրերի յաճախ, ըստ մեզ, անտեղի գործածութեան, օր. զ նախդիրը գլխագիր. մինչդեռ զ-ին յաջորդող բուն յատուկ անունը գրուած է պարզ բոլորագրով։ Մենք այս դէպքում ևս մնացինք հաւատարիմ, ի նկատի ունենալով, որ գլխագրերի արդի կիրառութիւնն եթէ մէկ կողմից արդիւնք է հետևողութեան եւրոպական լեզուների, միւս կողմից շարունակութիւն է այնպիսի երկարատև տառամնումների, որոնց ներկայացուցիչներից մէկն էլ գործիս ձեռագիրն է։

7. Ընթերցողի ուշադրութեան ենք յանձնում մի շարք բարբառային և աշխարհիկ լեզուի յատուկ ձևեր ու դարձուածներ, որոնց նշանակութիւնը, մանաւանդ ներկայ դէպքում, մեծ է նաև պատմական տեսակէտից, օր. էջ՝ 15 դունե. յամէն=ամէն, 16 առեց, 17 ուսպա (պրսկ.—Թրք.), 18 յէնի, ևն։

8. Ի նկատի ունենալով, որ ձեռագիրս ընդհանուր առմամբ ներկայացնում է մի անվաւեր նկարագրութիւն պատմական անձերի ու անցքերի, համեմատութեան համար հարկ համարեցինք կաթողիկոսների ժամանակագրական ցանկից յետոյ, որով վերջանում է իսկապէս բուն ձեռագիրը, չհաշուելով Ղազարի յիշատակարանը, անմիջապէս աւելացնել մի այլ ցանկ, իր ծանօթութիւններով միասին, որ վերցրել ենք Կ. Պօլսի 1909-ի Ընդարձակ օրացոյցից։ Այդ ցանկը, արդիւնք առանձին խնամոտ ուսումնասիրութեան, աւելի է համապատասխանում իրական պատմութեան, որ պահուած է մասամբ Թովմա Արծրունու, մասամբ էլ զանազան ձեռագիր յիշատակարանների մէջը։

9. Ինչքան էլ մեր հրատարակութիւնը փոքր է ծաւալով, այնու ամենայնիւ նրա գործածութիւնն աւելի

դիւրին և հաճելի դարձնելու համար, վերջում աւելացրինք յատուկ անունների մի ցանկ ուսումնասիրողի գործը դիւրացնելու համար։

Սոյն դիտողութիւններից յետոյ աւելորդ չենք դատում յիշել մի կարևոր պարագայ ևս։ Ճիշտ է, որ, ինչպէս ընթերցողը կը տեսնէ բուն իսկ հրատարակութեանս ընթացքում, մեզնից առաջ ուրիշներ արդէն ուշադրութիւն դարձրել են ձեռագրիս վրայ և օգտուել նրանից։ Դրանցից յիշատակելի են յատկապէս նախ պր. Խ. Լեոնեան, որ Աղթամարի կաթուղիկոսութեան պատմութիւնը գրելու համար արտագրել է «սոյն գրքիս կարևոր մասերը», և երկրորդը՝ Օրմանեան Սրբազան, որ, օգտուելով նրա յօդուածներից (Բիւզանդիոն, 1900), յաճախ յիշատակում է Հաւաքարանս իր «Ազգապատում»ի մէջ։ Այն ինչ որ պր. Լեոնեանին նուազ կարևոր թուելով զանց է առած նրա արտագրութիւնն ու հրատարակութիւնը, մեզ, եթէ ոչ պատմական գէթ այլ տեսակէտներով, նոյնքան կարևոր երևեցան որքան նրա արտագրած մասերը։ Տեսակէտների այդ զանազանութեան արդիւնքն է ներկայ ամբողջական հրատարակութիւնը։

Խօսքս չկնքած պարտք եմ համարում յայտնել, որ, գործիս տպագրութիւնն իմ բացակայութեան առթիւ տեղի ունենալով, սրբագրութիւնն անձամբ կատարել չկարողացայ և յանձնեցի պ. պ. Սարգիս Զ. Թօփալեանին և Փագրիկ Ներսիսեանին, որոնց սիրալիրութեան հանդէպ յայտնում եմ խորին շնորհակալութիւնս հրապարակով։

ՄԵՍՐՈՊ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

1915 Թ. Դեկտ. 24
Ս. Էջմիածին

ՀԱՒԱՔԱՐԱՆ ԱՆՈՒԱՆՑ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՑ[1]

Ա։ [2]Գահ երկնային՝ լուսապատար·
լիցիս և դու՝ սատեղաց շար·
Բամք անմարմնոց՝ վերին զօրաց՝
պատեն զքև՝ համատարած.
Ի հաննիւթ գոյացութեան.
կազմեցար մեզ՝ փայտ փրկուե֊ն.
Գոռն անարատ ըստ յեսայեայ՝
պատարագի մ՟ր սորա . . . . յ՝
Որ թագաւորն մեր գագիկ.
տիրապետե՟ց զաեղս անառիկ՝
շինեաց ՚ի Սմայ՝ վանք հրաշալի՝
երկնահանգէտ եկեղեց . . . . ի՝
Բամքն վեհից գումարեցա . Ն.
յայամիկ կղզոջ զետեղեցա . . Ն.
իբր զծաղիկ գարնան բուսա . Ն.
երկնառուղէշ ծառ բարձրացան.
տասն տասամբ քսան և երկ՝
ի թիւ արկա . . . . Ն.
յայամիկ կիտիս զլրումն ա . ռեալ

զ. զ. ա. մ. և է կայեան.

---

[1] Զ. վերնագիր չունի։

[2] Զ. Նօտրագիր Δ.—Ոտանաւորիս գլխագրերը կազմում են Գրիգոր անունը, որ անշուշտ ոտանաւորի հեղինակինն է։

Բ– Նախերգանք սբ՞յ մատենիս

Ի ժամանակս գերափառ արքային գագկայ. իսկ զա՞մ յաղթուե՞ բանս զոր արարեալ էր. թէ բարեգործուի՞ թէ պատերազմ. թէ եկեղեցիս հաստատել. և նոյնպէս պայծառացուցանել։ Արդ ի կատարել նորա զա՞մ յաղթուե՞ գործն. յատկապէս հարկեցոյց ի մ՞ր քարտուղի[1] իւրոյ. պահանջէ ի նմանէ զբանս պատմուե՞ ն՞ր արկանել ընդ գրով. ըստ նախնեաց առակին զոր անէին հզօր արքայքն։ Իսկ անհուն գիտուի՞ն ամենազօրին ա՞յ՝ զոր առեալ էր բանիբուն վ՞րդպտին մերոյ ս՞րյն Թօմայի, որ էր նօտար կամ գրագիր մեծին արքային գագկայ. սա սկսաւ զա՞մ գործս բարեպաշտ արքային[2] արկանել ընդ գրով։ Նախ շինեաց զանառիկ բերդն ճարայու. նոյնպէս շինեաց ամուր բերդ մի յաստան քաղ՞քին. զկնի սորա մեծ արքայն

արկան

Բ፦ արկանէ զհզօր և յաղթուե՞ բազուկ իւր ի շինուի՞ն ամենազով սխրալի կղզոյն յաղթամարու. եւ շինեաց մեծ եկեղեցի մի. անուն նորա Ս՞բ յարուի՞. նոյնպէս շինեաց զտաճարն յերկնահանգէտ շքեղաշուք. և յոյժ պանծալի զոր ոչ բաւէ ոք զպատմուի՞ն ն՞ր. արկանել ընդ գրով. և անուն տաճարին Ս՞բ խաչ յորջորջեալ. Մանավանդ զգալ ա՞ր զէւորք կ՞թկոսին. եւ հաստատուի՞ն զոր արար զէւորք կ՞թկոս. Արդ յորդորեաց զթագաւորն և ասէ արքային պարտէ մեզ հաստատել զյաղթամ՞րն աթոռ ա՞մ հայոց. նախ զի ամուր է յա՞մ կողմանց երկրորդ հայաստան է. երրորդ արքայարանն է արծրունեաց. Այսպիսի խանդաղատական բանիւք յորդորէ զարքայն

[1] = քարտուղարի

[2] Զ. տղմ.

զագինն — և ճմլեցոյց աղէտ՞կ՞ն բանիւք զսիրտ հեզոյն զագկայ. Եւ արդ զի է մեզ զա՞մ բանս քննել և միւսանգամ կրկնել.

Այլ[1] արդ ես զազարս[2] զառածեալ մեզօք՝ ստաբազրեալ յա՞մ պատուիրանաց ա՞յ և զարտուղի սխալեալ ի յարքունակ[3] շաւղէն

իրքև[4]

Գ.– իրրև[5] զոլկար որ. Արդ մերոյին անկաա՞ր մասցս իրր զանատուն իմն խակակուխ խորհրդով ստո և անդ շրջիմ. ոչ գիտեմ ործվ և ո՞յր[6] կեամ. և իմս այսպէս անկարգ մնալով ի գործ նաւավարուե՞՝ պատահեցա ի կզզին յազթամարու և մտի ի շքեղափառ տաճարն Ս՞բ խաչին. նոյնպէս աղերսեցի[7] բազում բանիւք ի լուսարարէն, որոյ անուն Տ՞ր յովաննէս ճգնազգեաց վարդպ՞տ. և նա երաց զդուռն գրքատանն, և իմս նայելով զա՞մ գրեանս, զտի փոքրիկ գիրք մի ո՞ր զտեալ կայր[8] ի մէջ նորա գթիւ կ՞թկոսացն յաղթամարու, և զթագաւորին զագկայ, և զգաւն ա՞ր գէւորք կ՞թկոսին, և զհաստատութ՞ յաթոռս. մինչև ցա՞ր զաքարիայն որ նահատակեցաւ յօստան ք՞ղքին. նոյնպէս զտի՞ տետրեակ մի ի զաքարիայէն մինչև ցնիկողայոս կ՞թկոսն. Արդ առաջինն զոր ասացի մինչև ցա՞ր զաքարիայն, զարարմունս զագկայ և զթէմին յաղթամարու զոր[9] շնորեալ

էր

---

1 Ջ. շրն.
2 Ջ. ազմ.
3 իմն յարհունականն.
4 Ջ. իրեւ.
5 Ջ. իքեւ.
6 Ջ. ո՞յր = ինչի՞ համար, հմ. բրբ. ճօրի՞.
7 Ջ. յաղերսեցի. յ ջնջ. նշ.
8 Ջ. գիրք մի. ունէր (ջնջ. նշ.) ո՞ր զտեալ (նխպ. գրեալ) կայր
9 Ջ. զոր-ից յետոյ ջնջ. նշ. տես.

Գէ՞ էր տ՞ր գէւորք դատանաւ[1] իւրոյ բազո՞մ եպ՞սոք արքային և իշխանօք յաղթամարայ. իսկ այն մագաղաթի վերայ գրեալ էր նշանագրով երկաթագրով, գաւազանակերպ գրով. [illegible] . . . *
[illegible] . . . [illegible]

Արդ այս[2] գրով[3] գրեալ էր զոր դժուարաւ ընթեռնուլ ոք կարէր, և ինձ պատահեալ այն տետրակին յոյժ ուրախացայ, և ընթերցայ. և տեսանելով հայրապետին՝ հարկեաց ի վ՞ր իմ, թէ գրեաց զսա այժմուս ժամանկի գրով, զի դիւրին լիցի առ ի ընթեռնուլ. Արդ յանձն առի ակամայ, զի ոչ էի բաւական այդմ բանի. Գրեցի զերկոսին տետրակունք ի վայելուչ գերերջանիկ Տ՞ր յոհաննէս կ՞թկոսին, եւ բարունի յովաննէս վրդպ՞տին որ մականուանբ աղաջան ասի, եւ զհետ նոցա գալած կ՞թկոսաց.

Արդ խնդրեմ ա՞ծասէր ընդերցողացդ, յիշեցէք և ողորմի ասացէք անպիտան[4] Ղազարիս, որ եմ գծօղ այս տետրակիս և դուք[5] յիշեալ լիջիք ի ք՞սէ ամէն.

---

1 = մատանա՞ւ *արդեօք թէ՞* դատաստանաւ.

* *տ. գրքի վերջում տիպ Ա.*

2 Ձ. *տղմ.*

3 գրով *-ից յետոյ ջնջ. նշ.* գլ

4 Ձ. անպիտան *-ից յետոյ, ջնջ. նշ.* Պար

5 Ձ. *տղմ.*

Ա.

1. [1] Ցաղագս Շինուե՞ն Աղթամարայ. Եւ թէ ոյք ոմանք յառաջ քան զձեռնարկելն թագաւորին ի յաղթամարս էին բնակեալ իբրեւ գխուղ մի ոչինչ գործեալ:

Եւ ա՛րդ մեր բաղձ՞ լի[2] սիրով զգեղեցիկ պատմութի՞ և անվրէպ յայտնեցից որ ինչ ի սկզբանց անտի շինուե՞ աշխարհիս հայոց. Յետ աշտարակին որ բլաւ[3] և լեզուք բաժանեցաւ. Եկն Հայկ և բէլ բնակեցաւ ի հայոց ձոր,[4] և ազգեցութ՞ն ա՞յ շինեաց զմեծ բլուրն անառիկ բերդ ի յահէն թշնամեաց. Եւ ե՞կն[5] ի վ՞ր ն՞ց նեփրովթ[6] և այլազգիք. եցոյց նմա տ՞ր ի յանուրջս երազի աստղ նման աղեղան. յայնժամ արար աղեղ և նետ. այնու սատակե՞ց զօրսն այլազգեացն[7] և փախստական

արար

2. *արարին. և նորին զարմից մնացին ի բերդն ա՞ծաշէնա՛. Եւ յետ ն՞ր եկեալ յասորեստանեայց[8] կին մի վավաշոտ շամիրամ. ի նմանէ յայլս և ն՞ց շատ շինուի՞ արարեալ յերկիրս մեր, զոր աչօք մե-*

---

[1] Ձ. *այստեղից սկսւում է բուն գրուածքը, որի վերնագրերը կարմրադեղով են և նոտրագիր. իսկ մնացածը, որ բուն պատմութիւնն է, գրուած է սև թանաքով և բոլորագիր. առաջին տառն, ինչպէս այստեղ* Ե, *միշտ թռչնագիր է.*

[2] Ձ. *Այս չորս բառերը կրմ. են.*

[3] = բեյլու? *թէ՞* փլու?

[4] Ձ. ձոր-*ի վրայ տղմ. կրկին անգամ նոտրգ.* ձոր

[5] = եկին

[6] Ձ. Նեփրովթ *գրուած է տղմ. նոտրգ. Նխպ. եղել է* սամիրամ, *որը ջնջել են.*

[7] Ձ. Ն *տղմ. յետոյ գրուած.*

[8] Ձ. ես *տղմ.*

բօք տեսաք կամ տեսեալ եմք։ Եւ գնացին հեծելօք աւերել զաշխարհն միջամլետոյ և հեռաւոր աշխարհս մինչև ցկղարջ և շուշիթացիս, և լերամբն կօվկասու, և[1] յահիդ մինչև ի մուտմն գաղայ, և ընդ տայսատմն, և ընդ ա՞մ հիւսիսակ՞նս և ընդ յարևելս, և հետխտաս գնալով տեսաք զզօրծս քաջացս և նախնեաց։ Սոքա զոր յիշեցաք թագաւորին մերոյ[2] զազկայ։[3] ծառայ չը վայելեն ոչ[4] ի շինուե՞ն կողմանէ և ոչ ի թագաւորուե՞նս։ Եւ յառաջ քան զայսոսիկ ի Դաւթա[5] սախուանոյ, և յաւշամայ որշտունւոյ, և ի բագավրանայ սսի ատեալ շինուի՞ յաղթամարայ կղզոյջն[6] Սա միաբանեցաւ ընդ աստոցն և գնաց

Յ. գնաց ը(=ընդ ?) յերկիրն պաղեստինացւոց և գերեաց երկիրն առ հասար՞կ բերեալ ի բաբիլոն. իսկ ընտրեաց ի ն՞ցէ զգեղեցիկս ընդ իւր բերաւ ի յերկիրն հայոց այսինք զաւաշ որ ուշտոնինք յորջօջի. և քանզի իշխանի անո՞ն ուշամ էր, վ՞ս այն սսեն զաւաշ կամ ուշտոնիք,[7] բնակեց՞՞ւց[8] ի կղզին յաղթամարու հանդերձ[9] հիւրկանաւ քահանայիւ զոր եսայի մարգարէն բողոքէ. ազդ արարէք սանս սաքանազայ որդւոցն հայկայ. քանզի արամ միաբանեցաւ ընդ ստորոցն. սա սկիզբն արար շինուե՞ն հրաշալի կղզոյն.[10] զոր յայտնապէս ծանուցանէ մովսէս

---

1 Ձ. եւ-ից *յետոյ գրուած և ջնջուած* յաղիբ (բ-*ի վրայ տող.* հ).
2 Ձ. մերոյ-ից *յետոյ . . .*
3 Ձ. *կրմ.*
4 Ձ. ո *կրմ.*
5 Ձ. ի բաւբայ (*առաջին* բ-*ի վրայ տող.* դ)
6 = կղզւոջն
7 Ձ. ե *տող.*
8 Ձ. *նխպ.* բնակեցան. բնակեց''ւց = բնակեցոյց.
9 Ձ. հանդերձ-*ից առաջ, ջնջ. նշ.*, զօր կս.
10 Ձ. կղզոյն (Ն-*ի գլուխը գծով ջնջուած*).

քերթողահայր մեր ի պատմուե՟ն[1] խրում. ուրեմն[2] ճշմարիտ է բանս պ՟ատմուե՟ն[3] մերոյ. սոքա բնակեցան յաղթամար. իսկ բարեպաշտ քահան՟յն հիւրկայն նախ շինեաց տաճար ա՟յ, յետոյ արարին իւրեանց հիւղ, զի[4] լիցի ն՟ց բնակուի՟ ի ձըմերան եղակին (=եղանակին). արդ

4. Արդ[5] ա՟ծապաշտուի՟ ծաղկեցաւ յերեելի կղզոջ կոչեալն յաղթամար, մինչև հաւատաց Աբգար մեծահաւատ արքայն մեր, որ ախտացե՟լ էր. հաւատաց մարգեղուի՟ անել բանին հօր ա՟յ. և յետ[6] համբառնալոյն ք՟ի ա՟յ մերոյ յերկինս = ապա[7] յղեաց պառքեալն իւր առ մեզ այսինքն[8] զԹաթէոս և բարթուղիմէոս. և եկին մկրտեցին զարգար Թագաւորն. և սրբեցաւ ի բորոտու՟է, Յայնժամ[9] հրամայեաց արքայն ընդ ա՟մ հայոն քարոզել զաւետարանն ք՟ի, եկին առաքե՟լքն[10] ռշտունեաց,[11] Եւ եմուտ ս՟րն[12] Թաթոս յաղթամար կղզին. եւ աւետիս[13] հրէիցն որք բնակեալ էին անդ, Եւ աւէ ողջոյն ձեզ, ո՛վ հրէայքդ և ժողովուրդք մեծ քահանային հիւրկանու և գերեալքդ[14] ռաշամա. քանզի ապա-

1 Ձ. ի պատուե՟ն
2 Ձ. ուրեմ
3 Ձ. վերջին տառը ոչ բոլորովին Ն ի է նման, ոչ էլ ս ի.
4 Ձ. զի՟
5 Ձ. Ա կրմ.
6 Ձ. յետ լուսանցքում.
7 Ձ. ապա-ից առաջ վերջակէտ.
8 Ձ. այս (և յաջորդ տողում) ինքն (ք տղմ.)
9 Ձ. ժամ տղմ.
10 Ձ. վերջին ք տղմ,
11 Ձ. ռշտունեաց-ից յետոյ, լուսանցքում, նոտր գաւառն.
12 Ձ. տղմ.
13 Ձ. տղմ.
14 Ձ. ք տղմ.

տիչն[1] ձեր մեսիայն, որ է[2] ք՞ս զոր զուք ակն ունիք զալստեան ն՞ր սա եկն ի քաղաքն զաւթի, զոր ինչ վ՞ս իւր գրեալ էր կատարեաց, և ապա

5. ապա համբարձաւ յերկինս և զմեզ[3] առաքեաց ի հայաստան քարոզել զանուն ն՞ր. և ապա հարցին ցնա հաւատաց Աբգար Թագաւորն մեր[4]. յայնժամ ասէ առաքե՞լն այն հաւատարիմ իշխանն իմ բագարատ Եւ իբրև[5] լուաւ բագարա՞տ զլուր մեսիային և զհաւատալն արքային, մանաւանդ բժշկուի՞ն ն՞ր, որ անողջանալի էր, ապա հրամայեաց ամենեցունց[6] լսել քարոզուե՞ն Թաթէոսի Յայնժամ մկրտեցան բնակիչքն յաղթամարու. և զկնի ս՞ր ս՞րն Թաթէոս իւր ձեռով փորեաց զարձանն խաչաձև կնքեաց ս՞ք մեռոնաւ,[7] զոր բերեալ էին[8] և[9] ունէին ընդ ինքեանս[10] հանապազ. եւ բազումն խաչս ձևացուցին, և օծանէին, և հարկանէին զբևեռս երկաթիս. զի[11] նշան ս՞ք խաչերացս էր այս.[12] իսկ մեծ խաչն զոր գրեաց ի վ՞ր[13] վիմին, ունելով զդէմն[14] իւր ի կապան ոստան քաղ՞քին. եւ մնացին բազում աւուրս անդ. ոչ սակաւ եղև

---

1 Ձ. Ն նոտրգ.
2 Ձ. տղմ.
3 առաջին. զ տղմ.
4 Ձ. տղմ.
5 Ձ. ԲՐԵՒ.
6 Ձ. ԱՄԵՆԵՑՈՒՑՆ
7 Ձ. ՈՆ տղմ.
8 Ձ. ԻՆ (ոչ ԷԻՆ) և տղմ.
9 Ձ. տղմ.
10 Ձ. տղմ. և նոտրգ.
11 Ձ. ԶԻ՞
12 Ձ. տղմ.
13 Ձ. Ի Վ՞Ր նոտրգ. և յետոյ գրուած Վ՞Ր տղմ.
14 Ձ. զ տղմ.

6. *ոչ սակաւ ուրախացան. բազարտունիք*[1] *սոյնպէս*[2] *աղաչեցին առաքելոց յայտկապէս*[3] *զիւղ*[4] *օծու՟ն անդ օրհնեսցեն և մի այլ տեղ, քանզի*[5] *առաքեալքն յառաջ ասացին, թէ ՝պարտ է մեզ օրհնել զիւղն։ Եւ*[6] *իբրև տեսին անսպառ հաւատս ն՟ց, և ապա*[7] *սկսան*[8] *յերկոյեան ժամու սկիզբն առնել պաշտաման. և իբրև կատարեցին զաղօթս կանոնաւորս որպէս օրէն էր և ետին (=եղին) զտուփ*[9] *ս՟բ իւղին յառաջի վիմին զոր խաչ ձևացուցեալ էին*[10] *մեծաձև քանդակիւք. և ի լուր ժողովրդոց բարձրաձայն*[11] *երգով գովէին զա՟ծ և զտուօղ այնպիսի շնորհացն.*[12] *յորժամ կատարեցին*[13] *զխորհուրդս ամենաշնորհ մեռոնին,*[14] *ապա ընտրեցին մի ոմ (=ոմն) ի ն՟ցէ*[15] *ընդիր վարուք ձեռնդրե՟ց ն՟ց քահանայ,*[16] *և ապա ողջոյնեցին զնս՟ և ելալ գնացին առ սան՟դրուկ թագաւորն*[17] *աւետարանեցին ընդհանուր*[18] *աշխարհս հայոց. յետոյ նահատկեց՟ն*

ի սա

1 Ձ. ի տղմ.
2 Ձ. սոյնպէս-ից յետոյ ջնջ. նշ., աչացեաց
3 Ձ. 2-րդ յ տողից ցած.
4 Ձ. զիւղ-ից յետոյ ջնջ. նշ. օրհն
5 Ձ. քան զի
6 Ձ. կարմ.
7 Ձ. առաջին ա տղմ.
8 Ձ. 2-րդ ս տղմ.
9 Ձ. զտուբ, բ-ի վրայ տղմ. փ
10 Ձ. տղմ. նօտրգ.
11 Ձ. բարձրայն, 2-րդ ր տղմ.
12 Ձ. այնպիսի նորհացն
13 Ձ. տղմ. և նօտրգ.
14 Ձ. տղմ. և նօտրգ.
15 Ձ. ի նց՟է-ից յետոյ ջնջ. նշ. ընդրեցին
16 Ձ. յ յետ. աւլ.
17 Ձ. թագաւորն-ից յետոյ ջնջ. նշ., ա՟եսանե
18 Ձ. դ տղմ.

7. Ի սանտարկոյ գոռոզ արքայէն[1].

Իբրև լուա՞ն ն՞ք[2] զմահ ո՞ր առաքելոցն շատ ողբացին. Եւ արդ զի՞նչ[3] առեմ. յետ փախճանելոյն[4] արքային արդարու և նահատակուե՞ն ո՞ր առաքելոցն Թագաւորեաց որդին Աբգարու, վերստին տարածեցաւ կռապաշտութի՞ յերկիրս մեր մինչև ցլուսաւորիչն և Թագաւորութի՞ն տրդատայ, իսկ քաղաքումնիք մնացին յա՞ծ՞պաշտ ի մէջ կղզոյն յանաոփն յաղթամար՞յ.

Եւ[5] զկնի[6] այսքան ամաց անցանելոյ և լուսաւորիչ[7] ո՞ր հայրապետն[8] գրիգոր,[9] մանաւանդ տրդատ[10] որ երկոքեան իբր ամոլ եզանց հերկեցին զապառաժեցեալ ազգն հայոց, լուսաւորեցաւ երկիրս մեր. հաւատք ա՞ծային ընծուղեց՞ւ, պակսեալ անդաստանս մեր բուսաւ հասկ հաւատոյ. այսքան բաւական վ՞ս առաջնոյս.

Դ՞րձցուք[11] ի վ՞ր պատմուե՞ս մերոյ[12] որ ինչ եղև ի կղզին[13] յաղթամարու ի յաւուրս

Թագաւ.

8. Թագաւորուե՞ն յուլիանոսի ուրացողին ք՞ի արար խաղմն ընդ պարսից. յորժամ երթար ի վ՞ր պարսից.

---

[1] Զ. այքայէն
[2] Զ. տղմ. նօտրգ.
[3] Զ. զինչ
[4] Զ. փանանելոյն
[5] Զ. կրմ.
[6] Զ. ի նօտրգր. յետ. աւլ.
[7] Զ. բառի վերջին մասը ջնջուած և ուղղուած. Թերևս նաև լուսաւորեաց կամ լուսաւորելոյ
[8] Զ. Նխպ. հայրապետին, ի ջնջուած.
[9] Զ. Նխպ. գրիգորի.
[10] Զ. Նխպ. տրդատայ
[11] Զ. Դ կրմ.
[12] Զ. ս և ոյ յետ. աւլ. ոյ տղմ.
[13] Զ. Նխպ ի կղզոյն

նկարեաց զպատկեր իւր հանդերձ պատկերին դիւաց, յղեաց առ արքային մեր տիրանս Իսկ տիրանայ առեալ զպատկերն այն եդ եկեղեցին,[1] զի[2] պաշտեսցին ամենեքեան։ Իբրև եմուտ ո՞ր[3] հայրապետն[4] յուսիկ,[5] ի վեր հայեցաւ եւես զպատկերն յուլիանոսի եւ հանդերձ դիւաց պատկ՞րին. յայնժամ առե՞լ ընկէց յերկիր և խորտակեաց զնա. և ասէ Թագաւորի պատկերին երկիրպագանեմ թէ բարեպաշտ[6] թէ կռապաշտ։ Իսկ եւ[7] երկիր ոչ պագանեմ. չարն[8] յուլիանոս եւ խնդրեաց ի տիրանայ զօրք զի երթիցեն ընդ իւր պատերազմ ի մ՞ր պարսից։ Այսմ տիրան[9] յղէ նամակ իւր ի ոշտմնեացն գաւառն[10] ի կղզին յաղթամարու առ քաջ իշխանն[11] զուրայ տէր յաղթամու (=յաղթամարու). իսկ նա ժողովեաց զօրս բազում[12] գնացին օգնուէ՞ն յուլիանոսի. և իբր

9. *և իբրև[13] մերձ եղեն բանակին յունաց, ...[14] զունդ զուրայի[15] հետամուտ եղև[16] պատառնեակ մի. իբրև եսես զուրայ,[17] եհարց ու-*

---

1 Զ. եղ *տղմ.*

2 Զ. զի՞

3 Զ. *տղմ.*

4 Զ. հայապետն (ն *տղմ.*)

5 Զ. յուսիկ *տղմ. Նխպ.* իսահակ

6 Զ. բաեպաշտ

7 Զ. *տղմ.*

8 Զ. չառն. *վրան տղմ.* դիւաց (= չառն դիւաց ?)

9 Զ. *Նխպ.* տիրանայ.

10 Զ. *տղմ. նօտրգ.*

11 Զ. *վերջին* ն *յետոյ աւելացրած.*

12 Զ. բազում*-ից յետոյ, ջնջ. նշ ,* գնին.

13 Զ. եւ բրեւ.

14 Զ. *այստեղ կէս տող ջնջել են բառերի վրայից թուղթ կպցնելով.*

15 Զ. *մի տող պարապ թողած.*

16 Զ. եղեւ *տղմ. նօտրգ.*

17 Զ. *լուսանցքում նօտրգ.*

տե՛[1] գաս, ո՛յ քաջ, նայ[2] ասէ. առի յարքայէն ձեր տիրանէ։ Ջուաայ ասէ. զի՞նչ[3] կայր անդ. ապա սկսաւ պատմել բանս[4] բոթալի. ո՛վ քաջդ իշխանն իմ զուրայ, տէրդ[5] յախթամ՞րու. այսօր տիրան նահատակեաց զհայրապետն յուսիկ[6] զանիւ և հարուածով վ՞ս պատկերին յուլիանոսի։ Ապա սկսաւ զուրայ ողբալ դառն արտասուօք, առեալ զօրս իւր հետս դարձաւ։ Իբրև լուաւ տիրան, թէ դարձաւ զուրայ, առաքեաց այլ զօրական.[7] կողոպտեցին[8] զտուն զուրային որ էր յաղթամար. նոյնպէս և այլ բնակիչք յաղթամարու, որք էին անդ. զոր գրէ մովսէս խորենացին ի պատմուե՞ իւրոյ յաճախ բանիւք. իսկ եթէ ոչ[9] հաւանիցէ ոք պատմուե՞ս[10] մերոյ զճառս մովսէսի

10. մովսէսի յաճախ ընդերձիր լիովին գրեալ կայ ի պատմուի՞ն[11] զուրայի[12] . . . արդ սոքա[13] էին տիրօղ անառիկ կղզոյն յաղթամարու մինչև[14] յաւուրս մեծի արքային գագկայ, որ քաջ խորին իմաստութ՞ն իւրով արար բազում հաղթուի՞ն, մինչ ցանկային այլազգիք[15] քաջուե՞ ն՞ր,[16] մանաւանդ խորին իմաստուե՞ ն՞ր։[17]

---

1 Ջ. ուսի
2 Ջ. = այն ժամանակ. ու. TO, արեւմտն. Gk.
3 Ջ. զինչ
4 Ջ ս տղմ.
5 Ջ. դ տղմ.
6 Ջ. Նխպ. Իսահակ.
7 Ջ. զօրականն-ից յետոյ գրուած և ջնջուած զի՞.
8 Ջ. Նխպ. կողոպտեն.
9 Ջ. տղմ և Նօտրգ.
10 Ջ. ս յետ. աւլ.
11 Ջ. պատուի՞ն
12 Ջ. այստեղից մի տող պարապ.
13 Ջ. սոքա վերջում]
14 Ջ. մինչեւ-ից առաջ վերջակէտ և Մ կրմ. գլխագիր.
15 Ջ. իք յետ. աւլ.
16 Ջ. ն՞ր տղմ. յետ. աւլ.
17 Ջ. ն՞ր տղմ. յետ. աւլ.

իսկ յայմ (=յայնմ) ժամանˆկի Թագաւորն[1] էր հայոց[2] սմբատայ[3] որդւոյն այբասայ. և քանզի սմբատ տիրէր հայոց, իսկ յորժամ լուաւ Թագաւորն պարսից զհանբաւ քաջուե̃ գագկայ, առաքեաց զոստիկանն իւր[4] ուսափ որդի ապուսաճա ունելով ընդ ինքեան զթագն արքայական՝ ականակապ մարգարտով ոսկեզօծ ընդելուզեալ. յանդիման ա՟մց եդ ի գլուխ գագկայ և կոչեաց բարձրաձայն. ով գագիկ Թագաւորդ, դու լիցիս[5] տիրօղ

հայոց

11. *հայոց աշխարհին.[6] էր Թուին հայոց գ՟ճ՟կ՟ը՟, ի հայրապետուե՟ն տ՟ն յովհաննիսի, ժ՟զ ամի հայր՟պ՟տուե՟ն ն՟ր.[7] ընբռնեցաւ սմբատն գագիկ ճոխանա՟. և պսակեցաւ Թագիւ արքայակ՟ն ի յոստիկանէն յուսափա, զոր ճշմարտիւ պատմէ սամուէլ պ՟տմագիրքն։*

Իսկ[8] գագիկ յորժամ ընկալաւ զԹագն արքայականն, առեալ զօրս իւր եկն երկիրն վասպուրկ՟ն[9] բնակեցաւ անդ։ Եւ եղև ուրախուի՟ գաւառիս մերոյ ոչ սակաւ. ապա շրջելով վ՟ս սբօսանաց ընդ ա՟մ գաւառս[10] վանայ, զի երկիրն բարեխառն էր, յոյժ հաւանեցաւ արքայն։ Յորժամ[11] եկին ի ոստան քաղաքն, նահանգն ուշտունեաց, ի տեսանել արքային[12]

---

1 Ձ. Ե յետ. աւլ.
2 Ձ. տղմ. նօտրգ.
3 Ձ. տղմ. պ-ի վրայ գրած բ, իսկ ս-ի վրայ՝ թ
4 Ձ. տղմ. նօտրգ.
5 Ձ. ս յետ. աւլ.
6 Ձ. տղմ.
7 Ձ. տղմ.
8 Ձ. շրն. Ի կրմ.
9 Ձ. բ-ի վրայ, տղմ. պ
10 Ձ. ւա տղմ.
11 Ձ. Յորժամ-ից առաջ իբ ջնջ. նշ.
12 Ձ. ր տղմ.

զկղզին յաղթամարայ եղև երկրորդ ուրախութի՛ զագկայ, հրամայեաց իշխանաց մտանել ի կղզին յաղթամարու տեսանել, թէ

12. թէ զիարդ է կամ որպիսի է. և ի մտանել արքային ի վայելուչ կղզին[1] յաղթամարու նայեցե՛լ ի տեղին, որ անառիկ էր յա՛մ կողմանց[2] ծովով շրջապատեալ, զուարճացաւ սիրտ արքային։ Եւ ասաց թէ պարտ է մեզ[3] զաղթամար ամրոց շինել աշխարհի՝ ի հինից թշնամեաց ի յետ ժաման՛կաց, որ լինի ամրոց ա՛մ քրիստոնէից և անառիկ։ Ձեռն արկանէ հիմնարկել զնա ահեղ և զարմանալի հիացմամբ։ Հրաման տուեալ[4] բազում արուեստաւորաց և անթիւ մարկանց (=մարդկանց ?) հատանել զքարինս ծանունս և զժուարակիրս ընկենուլ ի յատակս ծովուն անհնարին խորու՛ն։ Եւ ժամանակաւ ինչ այսպէս ջան յանձին կալեալ[5] մեծի արքային. և յանկարծակի[6] եկն եկաց կանկնեցաւ քարայատակն,[7] պարիսպն կանգուն, և՛, ի վ՛ր բարձրացեալ մկան

13. մկանց ծովուն։ Որ մտացն աչօք իբրև ի ցամաքի մարդ չկարէր այնպէս ի շար և ի տողն հաստուի՛ յիմանալի եւ[8] (?) էր մանուանդ զվիմաց կարգն, յորոյ[9] վ՛ր լար եղեալ ձգէ զպարիսպն շուրջանակի, իբրև ձի արշաւանօք հինգ։ Եւ պ՛րսպն[10] է հրաշակերտ, ահեղակերպ, բարձրաբերձ, լայնանիստ[11]

---

1 Ձ. կղզինն
2 Ձ. տղմ.
3 Ձ. տղմ. նոտրգ.
4 Ձ. տուեալ-ից առաջ տա ջնջ. նշ.
5 Ձ. կալեալ-ից առաջ, ջնջ. նշ., կալանե.
6 Ձ. ր տղմ.
7 Ձ. քարա յատակն
8 Ձ. եւ. նոտրգր. և յետոյ գրուած.
9 Ձ. Յորոյ. Յ կարմ. և իրանից առաջ վերջակէտ.
10 Ձ. Ն տղմ.
11 Ձ. լանանիստ

յրգամամբք (= բրգամբք) և բարձրացեալ աշտարակօք զարդարեալ և անկիւնաւ՞ր խորանանման, տախտակաձև յինքեան ունելով գահոյք սրօսանաց. յորում հանդերձ որդւովք և ազատակուտ զօրօք միշտ ուրախանայր արքայ. և զպարըսպի գլուխն հաստատե՛լ ի կիրճս դժվարամածս քարանձաւին[1] յիրար կցեալ նման տան ՚ի շրթունս խորահատակ հիմանց ծովուն. դնէ զաներ անհաւորմատեսս, հաստանեղ

14. հեղոյս, բևեռապինտս. որով և զմասն ինչ ծովուն ի կզզին ի պ՞րսպին ի ներս առին. Եւ բազ՞ում նաւ յօրինեցին և խաղաղ նաւահանգիստ, բարձրագոյն հրաշակերտաց քան զաղէկսանդրին ի մակեդոն քաղաքի. Եւ որպէս ինձ թուի, նաև յամէն մարդու, որ տեսե՛լ էին զաղէքսանդրի[2] շինուածն, սորա յաւելի[3] է ՚ո ապատիկ քան նորայն զարմանալի. Իսկ շամիրամա մեծ գետ մի քան զհորգամու ի վարագա սարի ներև (=ներքև), անցոյց որ երթա ներքև Վանայ. ևս զերրդն վանայ քաղաքի[4] բազ՞ում քարէ տուն փորեց ի մէջ ն՞ր և պարսպեց, որ կայ մինչև ցայսօր. զի ն՞ք ի վ՞ր ցամաքի արարին, իսկ զադին ի մէջ մեծ ծովուտակն, որ յիացուա զմարդն[5] կու պատէ. Եւ հրաման տուեալ արքայն յա՞մ աշխարհէ ժողովել զրազումս[6] եպիս

15. եպիսկոպ՞ց և վրդապ՞տաց, քան՞յից և ժողովրդոց, ազատաց և ռամկաց գիտուն մ՞րդկանց. Եւ եկին բազում մ՞րդիկ. արքայն սաէ, թէ, եղբայրք, ես ս՞քանչեալ եպիսկ՞պոք իմաստախոհ վարդ՞պետք,

---

1 Զ. առաջին Ն տպ.
2 Զ. զաղէքսաանդրի
3 Զ. ի յետ. աւլ. նօտրգ.
4 Զ. Բաղաքին. Ն ջնջուած.
5 Զ. Ն տպ.
6 Զ. ա յետ. աւլ.

կամիմ զկզզիս զայս շինեմք տեղ քան նոյեան[1] տապանն, զի ի յետ ժամանակաց ի բազմանալ տաճկաց, թէ զան ի վ՟ր հայոց, փախեն և մտանեն յաղթամար ի ձեռաց անօրինաց, ամրանան այս կղզին և ազատին ա՟վ.

Ցառաջ[2] եկաց ղուկաս վ՟րդպտն և տ՟ր մովսէս եպ՟սն հանդերձ ա՟մ զօրօքն, որ եկեալ էին ի տես թաղաւորին, և ասացին. բարի և իմաստուն խորհուրդ ես արարեր. տ՟ր ա՟ծ կատարէ զխնդիրս քո. եւ ամէնքս աղաչենք[3] զքեզ որ զէտ բանըդ աննես քեզ յիշատակ մինչև ի կատարած աշխարհիս. եւ քեզ ա՟ծ ողոր

մի

16. *ողորմի ասեն և քո ծնօղացն որ[4] յամէն աշխարհէ զան մտանեն յաղթամ՟ր ազատին ի ձեռաց այլազգաց[5].*

Իբրև լուաւ թ՟գ՟ւրն զբանս[6] որ ասացին ե՟պսքն վ՟րդք և ա՟մ ազատորդիքն, յոյժ ուրախացաւ թագաւորն. եւ հրովարտակ առաքեաց յ՟ամ աշխարհաց զալ բազում արուեստաւորք և ճարտարք,[7] և բազում ամրոխիւք. Ցայնժամ առեց արքայն զլար ճարտարուե՟ ի յիւր ձեռն հանդերձ ա՟մ վ՟ր՟դ՟պտօք. եւ ասաց թագաւորն. ի ծովու խորունդ տակն ձգեցէք, զհիմն յիրար կցեցէք. և այնպէս արարին, բազում արուեստով ի ծովու մէնջ (= մէջ) քար և[8] կիրն՝ խիճն. ես շիտակու՟ի էր անեղ և զարման՟լի.

[1] Ձ. Ե և երկրորդ Ն տղմ

[2] Ձ. շրն.

[3] Ձ. նախնական ձևը անորոշ, հաւանօրէն աղաչ(եց)ինՔ.

[4] Ձ. ու-ից յետոյ յե ջնջուած.

[5] Ձ. տղմ. նօտրգ.

[6] Ձ. ս տղմ.

[7] Ձ. նխպ. արուեստաւորՔ և ճարտարՔ, օ-երը ջնջուած. հմ. յաջորդող ամբոխիւՔ գործիականի հետ.

[8] Ձ. եւ-ից յետոյ կար ջնջ. նշ.

ևսկ ի հրէու, ի չիրազու, ի յաղքրամմ, յանկլուրիոյ, ի սատանրօլմ, ի տրապիզոնմ, ի բաղտադմ, ի մարաց և յասորոց եւ յա՟մ կողմանց եկին[1]

17. **Բ.**

եկին[2] ճարտար՟պետքն[3] յա՟մ կողմանց. Գ՟Ճ՟Մ՟ ճարտարապետ ուսթմ էր, Ռ՟ ու Ե՟Ճ՟ աշակերտ էր, Թ՟Ճ՟ քար կտրող էր. Գ՟Ռ՟ ձեռընտու էին, Է՟ նաւ էին, Դ՟Ճ՟ կարդաւորք էին, թող զթագաւորի զօրքն, որ ի համար չէր, և գիշեր ու ցորէկն ի բուն կուբանէին։

Այս[4] ի Ե՟ տարին լմնցան զպարիսպն. անհուն բարձրութի՟ն ն՟ր էր գիմաց պալին, Կ՟ կանգունս Եւ պայծառացաւ, բարձրացաւ շինուի՟ քաղաքին աղթամարու տաւել քան զառաւել պայծառ և վայելուչ, ըստ արժանի թագաւորանիս[5] (=թագաւորանիստ?) արքայական և յիշատակ անջինջ,[6] զագարելով (=զարգարելով) շուկայս և զարս զարատանաց, և զարպասնէք և զահս ըստ գահից տէրութե՟ց. և բաղ ու պաչայ (=պաղչայ) և պարտէզս բուրաստանե՟ց և ծաղկողցաց (=ծաղկոցաց), արոշեալ հոգիասս։

Զոր վաղվաղակի[7] ածեալ[8] ի կա

տ՟րւմ

18. ի կատարումն հասուցանէ զա՟մ. և ծառատունկս բազում զոր առոգե՟լ արբուցանէ[9] զասա խնամքն ա՟յ

---

1 Զ. եկին-ից յետոյ սար ջնջ. նշ.
2 Զ. եւ եկին.
3 Զ Ն տղմ.
4 Զ. շրն.
5 Զ. ս տղմ. նօտրգ. յետ. աւլ.
6 Զ. Ջ րդ Ն տղմ.
7 Զ. առաջին դ տղմ.
8 Զ ի ածեալ
9 Զ. առոգել արբուցանէ.

A 111/455

Եւ[1] հրամայեաց թ՞գւրն ա՞մ վարդապ՞տցն, որ տաւէլ ճարտարապետ և իմաստուն և հանճարեղք[2] էին, թէ պատ (= պարտ) է մեզ շինել տաճար մի վայելուչ քառասուն կանդուն. լէնքն և յէրկէնքն չարսուն.[3] եւ պատի լէնքն դ՞ շէնք լիցի.

Ասեն[4] ճարտարապետներ. խիստ բարի է, թ՞գւր, ա՞յ յաջողու՞ք և քո թոլուաթովդ զինչ[5] թագաւ՞րի կամքն է, այնպէս շինենք. Եւ սկսան արկանել զհիմն տաճարին ի մեծամեծ քարանց ի վ՞ր ժ՞ր սիանց. արճիճ ու պղինձ ու սպինտրօ հալեցին հիման մէնջ լցին ի հետ բոլխտին, որ պատն ուր ուր քան զպօղպատ կու լինէր ի հմէմ մինչ ի գլուխն. այնպէս էր ի թախչս կազմեալ.[6] և ոչ էր տեսեալ աչք մարդոյ այնպէս

19. այնպէս շինուածք, միթէ սողոմոնին լինէր քան զաա աւելի. Ունի և խորանս[7] կամարակիցս և անկիւնս և շրջապատս դեղագործ յուկոյ և արծաթոյ և ականց պատուականաց. անթիւ մաաց է ասելն[8] և անդննելի աչաց. Ունի և կումբէթս[9] երկնահարթս, ոսկէզարդս և լուսաճաճանչս, որ[10] թէ նայել ոք կամեսցի. կամ[11] թ՞գաւորի. կամ այլ հարկ և պատ-

---

1 Զ. շրն.
2 Զ. եղ տղմ.
3 պրսկ.=քառակուսի.
4 Զ. շրն.
5 Զ. զի՞նչ
6 Զ. կազմեալ. լինէր (ջնջման նշ.).
7 Զ. խորարնն
8 Զ. ն յետ. աւլ.
9 Զ. մ տղմ.
10 Զ. որ տղմ. այստեղ մի քանի նախադասութիւն այնպէս անյարիր են քերականօրէն, որ բարւօք համարուեց մինչև անգամ մեզ համար խորթ կէտադրութիւնն իսկ անփոփոխ թողնել.
11 Զ. կ կրմ.

ունելի[1] մարդւոյ պատիւ առնելով. և կամէին տեսանել զգեղեցիկ դարպաս, նախ զգլխոյ գուտին ի վեր առնին[2] և ապա կարեն տեսանել զզանազան գեղոցն և զպատկերագրութի՞ւս[3] Եւ կարգ[4] շինուածոյ տաճարին ահեղ իմն և զարմանալի։ Եւ այնքան բարձրագոյն և անհաս է մտաց, որ ի բարձրեհան նման լերինն. զոր օրինակ,[5] թէ իմաստուն[6] որ այր ընդ մի կարգ խորանին մէջն բազ՞ում ժամս իշում զէր ու զամէն տեսնէր

20. տեսնէր՝ ու հետ զէր ու հիանէր, նա՛ ի հազարէն[7] զմէկն չկարէր պատմէլն[8] որ այնպէս զարդարած էր. անասելի և հիանալի էր. վ՞ս զի են ի նմա ոսկէզարդ գահոյք, յորս բազմեալ երևի արքայն նազելի ճոխու՞ք, շուրջ զիւրաւ ունելով պատանեակս լուսատեսակս սպասաւորս ուրախու՞ և. ընդ նմին և դասս զօսանաց և խաղս[9] աղճկանց զարմանալոյ արժանիս։ Անդ են և սուսերամերկաց հոյլք, որ կռիւ և թրաթափ, և երիտասարդաց և քաջ[10] քաջաց կռիւ, և քուշտ ընկերաց պատերազմունք։ Անդ է[11] և դաշք առիւծոց և այլոց գազանաց, և անդ է երամք հաւուց զարդարեալք ի պէս պէս երանգով։ Եւ թէ զա՞մ զարդարանս ի նմանէ գործած, ի թիւ և[12] ի համարս ով կարէ բերել

---

1 Զ. ի յետ. աւլ. 2 Զ. ա. ն տղմ.

3 Զ եր տղմ. 4 Զ. ր տղմ.

5 Զ. զոր օրինակս (ս յետ. աւլ. տղմ.)

6 Զ. իմաստուն.

7 Զ. Նխպ. ի հազարէր ջնջ. նշ. ար տղմ.

8 Այս հատուածը խիստ արժէքաւոր է ոչ միայն իբրև ժողովրդական ասացուածք, այլ և բարբառագիտական տեսակէտից, օր. զէր=զայր, հիանէր=հիանայր. իմաստն է. «եթէ մէկը ժամերով ման գար ու ամեն բան տեսնէր ու հիացմամբ գար պատմէր մեզ, հազարից մէկը չէր կարողանայ պատմել»։

9 Զ. ս-ին յաջորդում է մի գիծ, որ եթէ ջնջուած չհամարենք. բառը կարող է կարդացուել նաև խաղպ.

10 Զ. քաշաց, աց ջնջ. նշ.

11 է յետ. աւլ. 12 Զ. տղմ. յետ. աւլ.

կամ գիր արկանել. և թէ գրել կամի ոք, բազում աշխա

տանք [1] են

22.[2] աշխատանք են գրագրին եւ լօղին կամ ընգերձօղին. Նա է փառք տաճարին անեղ իմն և զարմա՛նլի.[3] ծղեալ են ի Նմա[4] գրունք հաստուածոյք մանգր յօրինուածով և հրաշալի գեղգեղմամբ. ը՛ փեղքէր են դռներ օդաբեր հողմոյ ուրախանային. իսկ հուպ միմիանց երևէին իբրև զմի պատկեր. Պատմե՛ց մեզ և հաւատարիմ ստախկան մի ի գործավարաց քաղաքին, եթէ եմուտ ի շինուած տաճարին երկաթս լիտրս իբրև երկերիւր հազար դեռ գքիշն կասենք. Իսկ և Նխստ փառաց տաճարին յա՛մ կողմաց գաւառին ի մէջ քաղաքին երևի իբրև զմեծ բլուր մի, ոչ ինչ մի պակաս. ի բարձրուէ՛ն քան զքարի զլուխն որ տանե՞ն բերցի գլուխ. պարսպե՛ց անմերձենալի ամրութ՛ը և գծայրս ամրոցին. որ ի կուչ[5] քարի հեա մինչ փոքր դժար է

23. դժուար է. անհուն պարըսպեցս եւ շինուած շինուեալ ի Նմա շանմարանս[6] մեծամեծս և համբարանոցս միանգամայն և տունս զանոււց (= զանձուց ?). զ՞ տուն մայի ու խղին էր. զ՞ տուն հացեստի[7] էր. գէիմ.[8] ու զրեհ. թուր բլաթկին. և Նաչախ. ու ռումբ և ասպարս անհուն բազմու՞թ.[9]

---

[1] Ձ. f տղմ. Նօտրգ.

[2] Ձ. էջ 21 չունի.

[3] Ձ. զարմանլի | յետ. աւլ. Նօտրգ.

[4] Ձ. նմանն, 2-րդ ն ջնջուած.

[5] Ձ. ուրիկուզ (?)

[6] Ձ. օ-ի վրայ ջնջման նշան.

[7] Ձ. ի տղմ. Նօտրգ.

[8] Այստեղից սկսած երկու տողի կէտադրութիւնն անփոփոխ ենք պահում իմաստի մթութիւնն ի նկատի ունենալով.

[9] Ձ. բազու՞թ.

Այլ եթէ զա՞մ զարդ շինուածոյն և զշուկայն և զգումբէթակապ[1] խորանահարկին և զանազան տեղիս զահոյիցն որ առաւել[2] այլակերպութ՞ը ա՞ քան զ՞ա[3] գերահրաշապէս քան զարև փայլեն, այլ փոքր ի շատէ գրեցի, ի՞ռ արէն (= ի հազարէն) զմէկն ծանուցի. զի կարողուի՞ն իմ[4] այս էր, զի անասելի էր, և աչք մարդոյ չէր տեսեալ էնց գեղեցիկ տաճար.[5] և դուք լի բերանով ա՞ծ ողորմի ասացէք զազիկ թագաւորին և նախնեաց նորին և ազգայնոցն[6] ա՞մի. և ա՞ծ ողորմի[7] ասողին. (նոտր գրով և յետոյ աւելացրած՝) ամէն, եւ ինձ ղազար գծող[8] ս՞ր մատենիս, ողորմի ասացէք ա՞ծ ձեզ ողորմի ամէն:

Ցաղգս Շինու՞ե Գերապայծառ. Եւ պանծալի երկնանմանն եւ բարձրգմբէթ Ս՞բ խաչիս յաղթամար քաղաքի. Որ նիւթ նկարատւորու՞ե. փառղանցս[9] բերա յերկրէն ձեռասեանէ. զորոյ մեք զիրն եւ տեղին ճառաստեաւ յայտ արասցուք թէ որպէս իցէ:

Ի *ժամանակս[10] շինու՞ե հոյակապ և հրչակաւոր և բարձրանշան քաղաքին Աղթամարայ բարձրացոյց փրկիչն յ՞ս զբաղուկս Օծելոյն իւրոյ[11] Գագկայ հարտահարեաց[12] (= հարստահարեաց?) զզազանաբարոյ[13]*

---

[1] Զ. բ *տպ.* [2] Զ. աւ *տպ.*

[3] = մի հան զմի.

[4] Զ. իմ *տպ. յետ. աւել.*

[5] Զ. *տպ. յետ. աւել.*

[6] Զ. ոցն *տպ.*

[7] որ *տպ.*

[8] Զ. ծգող.

[9] Զ. ր *տպ. և սև թանաքով, մինչ ամբողջ վերնագիրը կրմ. է.*

[10] Զ. ի ժամակս. ի *թուխագիր.* ժամակս *գլխագիր,* ժամ *կրմ.* ակս *սև թանաքով.*

[11] Զ. իւոյ

[12] Զ. ր *տպ. նոտրգ.*

[13] Զ. զզազնաբարոյ.

ազգն խմայէլի. զորս կապեաց զձեռանէ իւրմէ.[1] հաստատնիմն խորհրդով. և պատերազմական ուժեղու՞թք[2] իբրև զդանդանանաւ զկզակս ն՞ց[3] ճըմլեալ փշրեալ[4] ցրուեացէ

25. ցրըւեացէ. սկսեալ ի մարաց և պարսից զբոլոր պարսկական տուն մինչև ցխուժաստան որում կամէր աւանդէր, և յորոց ոչն կամէր ի բաց կորզէր. զայս ի մ՞ր այլոց յարուցանէր. Եւ[5] զհազարս և բիւրս ի նոցանէն[6] իմաստու՞թ սրով սատակէր. իսկ այլոց պատերազմաւ պատ՞հեալ տայր բերան[7] սրոյ և անխնայ կոտորէր՝ երբեմն իւր անձամբ[8] և երբեմն ի ձեռն զօրացն. Եւ յառնէլն արքայի[9] զայսոսիկ ժողովեաց[10] պատերազմունս ի մ՞ր ասորեստանի. բազում հեծել[11] և զաւառն և յերկիրն[12] շատ ամրոց բերդորէք[13] կէր.[13] զամէն առեց և քակեց. Եւ տեսեալ մէրձ ի դրունս ասորեստանի ամրոց մի յիշխանատանն աղձնեաց, որ է[14] բաղէշու երկիրն, ի գիւղն որ կոտոմ կոչի, լինել անդ[15] ազգ մի զուրարիկ անուն կոչեցեալ, սպառ[16]

սպուռ

---

[1] Զ. իւմէ. [2] Զ. նխպ. ուժիւ ընչ. նշ.
[3] Զ. Նց.
[4] Զ. նխպ. փշրեցէ ընչ. նշ.
[5] Զ. Ե
[6] Զ. ան տըմ.
[7] Զ. բերանոյ, ոյ ընչ. նշ.
[8] Զ. վերջին երկու կամ երեք տառերն անորոշ են. գուցէ լինի նաև անձամբն.
[9] Զ. արաքայի.
[10] Զ. ժողեաց.
[11] Այս ձևն անփոփոխ ենք թողնում իբրև հաւանական բրբ. ձև.
[12] Զ. յեկիրն
[13] բրբ. ձևեր=բերդորայք կայր.
[14] Զ. է նոտրգ. յետ. աւ.
[15] Զ. անդ-ից յետոյ, ընչ. նշ., զուրաիր.
[16] սպառ-ից յետոյ ընչ. նշ. սպա

26. սպուռ կորուսեալ ջնջե՞ց զազգն, և շինուածս ամրոցին ի հիմանէ քակեաց և ո՞պալե՞ց։ Եւ ապա գքարինս ն՞ր բարձեալ նաւով եբեր ի մ՞ր ծովուն։ Ո՞ր զ՞ր խաչս[1] կամէր շինել փոխանակ բագնաձև պղծալից յարկին, զտաճարն փառաց շինեաց։ Աստանօր կատարի ասացեալն ի մարգարէէն, թէ որ հանէ զպատուականն յանարգէն, իբրև զբերան իմ եղիցի, ուր միշտ հանգչի[2] հոգին ս՞բ վերագրելով զմարիգիկ յանստուեր լոյսն։

Եւ[3] շինեաց ի կոտոմ պայծառ եկեղեցի[4] մի, բարձրուղէշ, ի տեղի[5] կռոցն և ապա եկաւ յաղթամար։ Յայնժամ հրամայեաց թագաւորն ա՛մ վարդապետացն[6] և կոչեաց զն՞ս զարպասն մերձ յինքն և խիստ մեծարեաց զնոսայ։

Եւ գլուխ ա՛մ ճարտարապետացն արուեստին էր[7] Մանուէլն կրօնաւոր[8]

այր

27. Այր լի իմաստու՞ք և զօրաւոր ի գործ իւր և զարմանալի[9] ի պատկերահանու՞ի նման Աղդէի պատկերհանին, զոր արգար յուղարկեաց առ ք՞ս. զառ կարծեմ թէ աւելի էր քան զնա։

Ո՞վ[10] վարպետներ,[11] փափագիմ, զի եկեղեցի[12] մի շինէք յիշատակ ինձ յաւիտենական և ազգայնոցն իմոյ և հոգւոյ իմոյ փրկու՞ե։

---

1 Ձ. խաչս. 2 Ձ. ճանչի
3 Ձ. շրն.
4 Ձ. եկեղեց
5 Ձ. ի տեղի-ից յետոյ կղ ջնջ. նշ.
6 Ձ. վարդապեացն
7 Ձ. է՞ր
8 Ձ. կօնաւոր.
9 Ձ. զարմանի
10 Ձ. շրն.
11 Ձ. Նխպ. վարդապետներ՝ դա ջնջ. նշ.
12 Ձ. եկեղեցիմ մ ջնջուած.

Ասեն[1] ամենեքեան վարդապետնէրն. Ո՛վ բարեմիտ արքայ, խնդրեմք յա՛ծդպետակամէն, որ խնչ խորհել ես տ՛ր ա՛ծ կատարէ. և ահա ա՛յ յաջողու՛թն մեզ[2] պատրաստ եմք։

Յայնժամ[3] եղ բերել զանձս պատուականս և ակունք անգին և հանդերձանս,[4] ոսկէզարդ յօրինեալ յակէխուռն մարգարտացն անթիւ և անհամար։

Յայնժամ[5] հրամայեաց խըլաել[6] զվարդապետներն և զա՛մ ձեռընտուօղներն. բազում ոսկի և արծաթ

բաշխե՛ց[7]

28. *բաշխեաց ամենեցուն։ Իսկ յորժամ սկսան թուական հայոց, ՛դ՛ճ՛կ՛դ էր։ Օգնեա, հոգի[8] տ՛ր ա՛ծ, սկսրեցելոյ[9] յանուն քո բարձրեալ. զսկսեալս[10] մեր[11] դու կատարեա։*

Եւ[12] ապա ամէնիմաստ գիտու՛թն որ[13] տուե՛լ է նմա ի վերուստ տ՛ր մանուէլին,[14] հրաշագործէ զեկեղեցին զարմանա՛գործ արուեստիւ և ձեռն տայ նկարել զքարինան ճշկրտագործ նմանահանութ՛ք, սկսեալ Յարքահամայ[15] և ի[16] Դաւթէ և մինչև[17] ցա՛ր[18] մեր յ՛ս[18] ք՛ս.[18] զասս մարգարէից և Առաքելոց,[19] յօրի-

---

1 Զ. շրն. 2 Զ. մեմ.
3 Զ. շրն. 4 Զ. հանդերձս դեր տղմ.
5 Զ. շրն.
6 Զ. Նխպ. խիլաել ջնջ. նշ.
7 Զ. բաղխե՞ց.
8 Զ. թերևս հոգիս ա-ը ջնջուածի նման.
9 Զ. Նխպ. սկսեալ ջնջ. նշ.
10 Զ. ս յետ. ալ.
11 Զ. տղմ. նօտրգ.
12 Զ. շրն.
13 Զ. որ-ից առաջ լց. ջնջ. նշ.
14 Զ. կրմ. 15 Զ. հա տղմ.
16 Զ. ի տղմ. 17 Զ. եւ տղմ.
18 Զ. ցա՛ր յ՛ս ք՛ս կրմ. 19 Զ. Ա կրմ.

նեալ ըստ իւրաքանչիւր հանդիսի՝ զարմանագործ[1] տեսմամբ առեղծագործե՜լ ջոկադրէ և ի կարգս եկեղեցւոյն գնոլով էրի անասնոցն և զերամս հաւուց, միանգամայն և զասս[2] գազ՞նոց, խոզից և տախծոց, ցլուց և արջոց ընդդէմ[3] միմեանց[4] զարդարեալ, յառաջն զներքին

29. զներքին[5] գօտին կազմեցին. շրջապատ եկեղեցւոյն պանձալի մանր[6] նշաշ քար յօրինեալ կազմեցին. Եւ ապա զմարդ և զանասուն յօրինե՞լ։ Եւ[7] միջին գօտին յօրինե՞լ նկարէ պատկերս մարդոյ[8] և[9] անասնոյ արջոյ, որթոյ խաղողոյ, այգեպանով և գազանօք և սողնօք, որոց և կերպարանքն այլ և այլ զանազանու՞ք մի մի զիւրաքանչիւր պատկեր[10] այնպէս է կազմել, որ մարդ տեսանէ, խելոյն հիանա. մարդ գիտէ թէ ամէն[11] կենդանի են ամէն։ Իսկ ի դ՞, ճակատ եկեղեցւոյն ի վ՞ր գագաթան սրբուե՞ցն նկարե՞լ կազմե՞ց[12] զ,՞դ, աւետարանչաց[13] պատկերս, որք և արժանաւորապէս խեկ են պսակ ուրախուե՞ ո՞րյ եկեղեցւոյ և[14] վերագոյն քան զա՞մ ո՞րս՝ նկարագրէ տ՞նազրելով և զփրկչական[15] պատկերն, որ վ՞ս մեր[16] զգեցաւ մարմին

---

[1] Ձ. նխպ. զարմանագործե՞ղ, ե՞լ ջնջուած.

[2] Ձ. 2-րդ ս տղմ. [3] Ձ դեմ տղմ.

[4] Ձ. նխպ. միմիանց.

[5] Ձ. զներին.

[6] Ձ. նխպ. մանզ(ր), ջնջ. նշ.

[7] Ձ. Ե կրմ.

[8] Ձ. դ տղմ.

[9] Ձ. եւ-ից յետոյ մար ջնջ նշ.

[10] Ձ. կ տղմ.

[11] Ձ. նխպ. ան փոխ. ամ(են), հաւանօրէն բրբ. արտասանութիւն (*անմեն) ազդեցութեան տակ։

[12] Ձ. մ տղմ. նոտրգ.

[13] Ձ. աւետարնչաց [14] Ձ. եւ-ից յետոյ վայել ջնջ. նշ.

[15] Ձ. զ տղմ. [16] Ձ. մերն

30. *մար՞մ երեելով մարդ. և է ի յարևմտից կողմ խորանին նմանահան ճշգրտու՞ք յօրինեալ է ընդդէմ փրկչին և փառազարդ պատկեր արքային գագկայ. Որ մեծապայծառ հաւատով բարձրեալ ունի զեկեղեցին ի վ՞ր բազկացն իբրև զսափորն ոսկի լի մանանայիւն[1] և իբրև զտուփ մի ոսկի լի անուշահոտու՞ք լցեալ զայ առաջի ա՞ն կերպագրեալ այնպէս որպէս թէ թողու՞ի խնդրէ մեղաց. որ[2] թէպէտև մերս պատմութե՞ց[3] իցեն բանք, սակայն թագաւորն ոչ վրիպի ի խնդրեալ[4] պարգևացն. յուսացեալ է[5] առ հանդերձեալ հատուցմունսն.[6]*

Դ՞ր՞ձլ և ի հարաւակողմ կուսէ խորանին ի վ՞ր դրան եկ՞ղցւոյն յօրինեալ է Տեղի գահոյից ի բարձանց ի խոնարհ կամարաձև աստիճանօք ել և էջն. Որ է տեղի[7] աղօթից թագաւորին

առանձին

30.[8] *առանձին ի մարդկանէ. որով ի միտս իւր եկեալ անսքաղապէս ընդ ա՞յ խօսի[9] թ՞գ՞ւրն և թամար թագուհին, որ նա ի թագաւորական ցեղէն[10] էր[11] անձամբ վայելուչ և պատկերօք գեղեցիկ նման եայի, և առաքինու՞ք նման[12] հռիփսիմին.*

Իսկ[13] զներս եկեղեցւոյն զ՞սրու՞ի ս՞բու՞եցն հրաշալի իմ՞ գործեաց. յօրինեալ է ծաղկէգեղօք

---

1 Ձ. այ տղմ. 2 Ձ տղմ.

3 Ձ. մ տղմ. 4 Ձ. ր նօտրգ. յետ աւ.

5 Ձ. ե նօտրգ. յետ. աւ.

6 Ձ. Նխպ. հատուցմունն ջնջ. նշ. իսկ հատուցմունս-ի մէջ 2 րդ ն տղմ.

7 Ձ. տեղի-ից յետոյ ադիք ջնջ. նշ.

8 Ձ. 30 իջահամարը կրկնուած.

9 Ձ տղմ.

10 Ձ. ն ջնջ. նշ.

11 Ձ. եր յետ. աւ. նօտրգ.

12 Ձ. Նխպ. եամ ջնջ. նշ.

13 Ձ. շրն.

գլամբք արծաթապ՟տօք և լի ոսկէհուռն[1] զարդիւք,[2] և ազգի ազգի[3] երևելի պայծառ ապասիւք անասելի, և պատմելի բերանոյ մարդոյ և աչաց է անտեսանելի, այնպէս զարմանալի գործ. զոր հրաշափառապէս եցոյց[4] մեզ երկ՟րդ երուսաղէմ, միանգամայն և դուռն վերին սիօնի։ Աստանօր կ՟արի մ՟րգրէուե՟ն նուագք, թէ ուրախ լեր[5] յանապատ ծարաւի, և դ՟րձլ եթէ ցնծասցէ երկիր և ուրախ[6] եղիցին կղզիք բազումք։ Արդարև[7] սա էր երբեմն անապատ ծարաւի, իսկ այժմ քաղաք մեծ

ին

31. մեծին ա՟յ գետնետեալ[8] յերկուց մշտաբուղխ աղբերաց, ի ս՟րյ յաւա՟գնէն և յանապական արենէ որդւոյն ա՟յ, արբուցանէ[9] զողով ծարաւիս։

Եւ[10] եղև զրաւ և աւարտ[11] ս՟րյ տաճարիս ի թուականն[12] հայոց էր ՟գ՟ճ՟հ և[13] ի[14] դ՟ տարին յետոյ ազատեցան ի շինելոյ։

Եւ[15] ապա հրաման տուեալ յ՟ամ աշխարհ գալ երջանիկ[16] վարդապե՟՟ց (=վարդապետաց) և արհի

---

[1] Ձ. ոսկեխուռն, խ-ի վրայ տղմ. ն. խ Վանայ շրջանի յատուկ բրբ. արտասանութեան արդիւնք է. մի երևոյթ, որ դեռ Թովմա Արծրու օրով գոյութիւն ունէր։

[2] Ձ. զարդարիւ, ար ջնջ. նշ.

[3] Ձ. ազգի ազի   [4] Ձ. եցոյ եցոյց.

[5] Ձ. լե լեր լեր, առաջին երկուսը ջնջ. նշ.

[6] Ձ. ր տղմ.

[7] Ձ. արդարեւ-ից յետոյ եւսար ջնջ. նշ.

[8] Ձ. վերջին ե տղմ.

[9] Ձ. արուցանէ.

[10] Ձ. շրն.

[11] Ձ. աւաս.

[12] Ձ 2-րդ ն տղմ.

[13] Ձ. եւ-ից յետոյ ի սարին ջնջ. նշ.

[14] Ձ. ի տղմ.

[15] Ձ. շրն.

[16] Ձ. երջանանիկ.

ե՞պսաց անթիւ և բազում կրօնաւորաց[1] և քահանայից, իշխանաց և պարոնաց և ազատորդաց և մեծամեծաց և փոքու[2] գալ ի Նուակատիս եկեղեցւոյս շքեղացուցանէլով։ Եւ տօն մեծ կատարէին ուրախու՞թ, մեծապայծառ պանծանօք յիշատակ[3] յազգաց յազգ, որդւոց յորդիս, թոռանց ի թոռս։[4]

Ցաղագս զայոյն Տ͞ր Գէւորք Կ͞թկոսին. Նոյն եւ աւարտում Ս͞րյ ամենազօր Տանարին[5] Ս͞ր խուչ կոչեցելոյ, զոր արար արքային պատիւ ճայրապետին. ճառեյի է յաղագս Ն͞ր:[6] Նոյնպէս բերեաց նես իւր գուչ յուսորչին,[7] եւ յաղագս բազում յիշատակ͞ց որք

կան ի ս͞ր խաչն յաղթամարայ.

33.[8] *Ա՛րդ վերծանեալ թվոյ գոր արարին Նուակատիկ տաճարին, յա՞մ Նահգաց (=Նահանգաց) հայոց եկին ի տեսանել գհրաշագործ տաճարն նոյնպէս եւ այլազգիքն գային և զարմանային նորասքանչ արքային, որ[9] այնպէս ամրոց[10] կառուցե՞լ էր։ Իսկ հայրապետ հայոցն էր Տէր Գէւորք որ ազգակից[11] էր[12] Մաշթոց*

---

[1] Զ. *անշուշտ բրբ.*

[2] Զ. փուքու, *առաջին ւ ջնջ. նշ.—*փուքու *հաւանօրէն բրբ.*

[3] Զ. յիշատակս.

[4] Զ. *շարունակութիւնից, որ ընկնում է էջի ստորոտում, չորս տողի չափ ծածկուած թղթով, որի վրայ մի երկրորդ ձեռք կրմ. և նօտրգ. գրած է այն վերնագիրը, որ և նոյնութեամբ ընդօրինակում ենք։*

[5] Զ. տանին.

[6] *(Շարունակութիւնը սև թանաքով և նօտրագիր, հաւանօրէն մի երրորդ ձեռքի).*

[7] *Հաւանօրէն բրբ.*

[8] *32 իջաթիւ չկայ.*

[9] Զ. որ-*ից յետոյ* այք *ջնջ. նշ.*

[10] Զ. *ամ. նօտրգ.*

[11] Զ. ազգակակից, *առաջին* կ-*ի վրայ ջնջ. նշ.*

[12] Զ. էր *նօտրգ. ամ.*

Կ՝Թկին [1] որ նստէր յէջմիածին։ Սա լուաւ զկատարումն զարմանալի գործոյն արքային. եւ պատմեցին նմա զհրաշալի [2] շինուածն Մ՞րյ խաչին և զամրու՞ի զահին գազկայ, որ յա՞մ կողմանց ծովով շրջապատեալ (=շրր-ջապատեալ) էր, եւ բարեգործու՞ի [3] արքային։

Յայնժամ [4] պատրաստեաց ընծայն հոգևորապէս. եկն փութով Տէր Գէւորք Կ՝Թկոս հանդերձ [5] ե՞պսկպսօք, բազում վարդապ՞տօք ի նուակատիս տաճարին տեառ՞ի արքային։ Իբրև ժամանեաց [6] Կ՝Թկոսի գունդ ի կապանն [7] ամրոցին ոստանայ, յառաջեաց մի ոմն իշխանաց, եղ [8] (=եւ) աւետիս արքային [9] թէ

34. [10] Թէ աւանիկ սրբազան եկեալ է ի դուռն կապին, կամի տեսանել զարմանալի տաճ՞րն։ Իբրև լուաւ արքայն, զարդարեաց զա՞մ փողոցս ի պատիւ հայրապետին, մանաւանդ զինքն և զօրս իւր, և մ՞րգպտքն որք անդ էին. նոյնպէս Տէր եղիշէ արքե՞պս. [11] ապա նստան նաւն. յերբ նաւն ժամանեաց ի ցամաքն, եկեալ արքայն ոսկիակազմ կառն [12] և նստաւ [13] ի վերայ ն՞ր. [14] եւ հանդերձ վար՞դպաց բազմամբոխ զօրաց և ռամկաց։ Յօրժամ յանդիման եղեն միմեանց գունդք [15] հայրապ՞տին և Թագ՞ւրին, ծվ ընդերձօղքդ

---

[1] Զ. ին տղմ.
[2] Զ. ալ տղմ.
[3] Զ. ե տղմ.
[4] Զ. շրն.
[5] Զ. նխպ. հանդձ ջնջ. նշ.
[6] Զ. իբրև-ից յետոյ ժամեան ջնջ. նշ.
[7] Զ. 2-րդ ն տղմ.
[8] Զ. յեղ. յ կիսատ.
[9] Զ. այքային (բրբ. ?)
[10] Զ. այս էջի վրայ, ինշահամարից վերև, գրուած է գ. մինչ նախորդ էջի վրայ բ.
[11] Զ. արք ից առաջ աք ջնջ. նշ. (հմ. էջ 61 աւագ, աբուցանէ).
[12] Զ. կառն ից առաջ կառան ջնջ. նշ.
[13] Զ. նստու
[14] Զ. տղմ.
[15] Զ. ք տղմ.

և լսողքդ, դու տես զբազում խնարհուի՛ արքային, զարմանալի[1] և հիանալի[2] ի տեսանել ն՛ր հեռաստանէ զգունդն հայր՚պտին, իսկոյն ի վայր իջեալ արքայեակ կառէն՝ հետիոտ[3] քայլէր։ Իբրև մերձեցան առ մի-մեանս, կալեալ արքային զերջանիկ[4] զաշապարն հայր՚պտին՝[5] համբուրէր ըստէպ ըստէպ։ Ապա առեալ ընդ իւր զհայր՛պտն ելեալ[6] ի կառս արքունակ՚ն, իսկ զումարք վր՚ոց նուաք

էին

35. Ին զերդս շարկանաց մինչ ի յափն ծովուն ի նաւն։ Դ՚րձլ, յորժամ մերձցաւ[7] նաւն ի յանառիկ կղզւոյն յաղթամու, իսկոյն հնչեցուցին զանկակս. զորքն[8] թգ՛ւրին առեալ զաւր ի ձեռն իւրեանց՝[9] փայլեցուցանէին.[10] նոյնպէս շառաչեցուցանէին զաղեղունս. ճչումն և որոտումն[11] կալաւ զերկիրն. շառաչումն, փայլատակումն, ձայնք[12] մարդկանց, նուագումն պարուց և երգոցն հիացուցանէր զմարդկայի[13] բնուի՛ն։ Այնպէս էր[14] որ ձայն մի աւուր ճանապար հասանէր։

Եւ[15] յառանձնանալ հայրապետին[16] և թագաւորին հանեալ կթ՛կոս զգանձն անգին՝ եդ առաջի արքա-

1 Ձ. ի յետ. աւլ. 2 Ձ. ալ տղմ.
3 Ձ. ճեռի ոռ
4 Ձ. նխպ. զերջակի ջնջ. նշ.
5 Ձ. լուսանցքում նօտրգ.
6 Ձ. տղմ.
7 Ձ. ց տղմ. ա-ի վրայ.
8 Ձ. ք տղմ.
9 Ձ. իւեանց
10 Ձ. փայեցուցանէին. այս բառից առաջ մի ե ջնջ. նշ.
11 Ձ. ողոտուն, դ-ի վրայ ր.
12 Ձ. ձայքն
13 Ձ. զմարդակայի
14 Ձ. ր յետ. աւլ.
15 Ձ. շրն. 16 Ձ. հայրատեպին

յին.[1] եղև երկրորդ յուրախութի՞ն։ Այս է զանձն անապական. զԱջն լուսաւորչին. զԳաւազանն և Մխիթրն. Զմակառն. Եւ զՍեղանն սրբարար ա՞ծային խորհրդւոյն. Եւ զԳօտին ո՞ր միջոյն. և զգաւազանն ամենազօր աջոյն որ[2] հովուէր զժողովուրդն տ՞ն զերազոյն զանալ քան

. ԸԳ

36. ըզգաւազանսն երկոսին մեծ մարգարէիցն՝ մովսէսի[3] և ահարոնի. Եւ զհողաթափս աշխատասէր ոտիցն ո՞ր կուսին Հռիփսիմեա[4] և զՓողպատան որփէր[5]թին ներկեալ ո՞ր արեամբն և զԲազուկն[6] ո՞ր մարտիրոսին տղային[7] արդիմահին ազգակցի և անուանակցի պատուկուրապաղատին,[8] և այլ ևս նշխարս մարտիրոսացն։ Եւ նշան տէրունական խաչին,[9] յորոյ վերայն էր[10] կաթուած արեան կենարարին, ընդելուզեալ ոսկով և մարգարտով։ Եւ բազում եղ՞սօք և վարդապետօք և կօնաւորօք էին[11] ընդ Տէր զէւորք հայրապետին այսքան զանձս պատրաստե՞լ ունէր։

Եւ[12] զկնի ո՞ր աղաչեաց հրպ՞տն հանդերձ ա՞մ իշխանաց սաս արացեն[13] կաթուղիկոսար՞ն. և ապա

---

[1] Զ. ր նխպ. յ. որ նոյնինքն գրչից ուղղուած և փոխուած է ր-ի. հմ. էջ՝ 29 այհային.

[2] Զ. ո

[3] Զ. մովսեսին. Ն ջնջ. նշ.

[4] Զ. առաջին ի տղմ.

[5] Զ. որփէր-ից յետոյ սեն ջնջ. նշ.

[6] Զ. կաթուղիկոսի բերած բոլոր տարբերները սկսում են կարմիր գլխագրով. զվակասն-ի մէջ Զ է գլխագիր փոխանակ Վ-ի։

[7] Զ. ի տղմ.

[8] Զ. պրսու . . . . , ր-ի վրայ տղմ. ո.

[9] Զ. սոյն բառից առաջ խանի ջնջ. նշ.

[10] Զ. տղմ,

[11] Զ. տղմ.

[12] Զ. շրն.

[13] Զ. արասցին, ի վերև տղմ. ե.

ժողովեաց[1] *իշխանք և ա՟մ ազատորդիք*[2] *առին*[3] *ընդ իւրեանց զհայրապետն գնացին ի պալատն արքային. զի խնդիր իշխանացն այս էր, զի աղթամար արաս*

37. *արասցեն զան ա՟մ հայոց. ուստի*[4] *հաւանեցուցին զարքայն*[5] *զագիկ. Եւ հաստատեցին զս՟բ Խաչս յաղթամարայ Աթոռ լուսաւորչին և ա՟մ հայեաստանեաց աշխարհի. Եւ եղև ցնծութի՟ն*[6] *ուրախութի՟ ա՟մ աշխարհի.*

Եւ[7] *ես ձեռնդրել զագիկ զեղբօր որդին զՏէր Եղիշէ կ՟թղոս և եղև յուժ*[8] *ուրախութի՟ թագ՟ւրին.*[9] *Ապա*[10] *կեցե՟լ ժամանակ ինչ շինեցին զկլու եկեղեցին յանուն*[11] *ս՟բ ա՟ծածնին և զփրկիչն*[12] *և զխոն.*[13] *Դրուց վանք. զի ընակեցին ի նմա յամառնային*[14] *ժամանակն. ք՟ճ՟ աննձն արեղայ էին, թող միակեցունս և սարկաւագունս, բազում և անթիւ ամբոխ մարդով և թագաւորի զօրօք և թագաւորն ընդ նմա*

---

1 Ձ. եաց *տպ. նօտրգ. հմ. ծան. 3) այս հատուածն անտարակոյս աղաւաղուած է. պէտք է լինէր կամ* ծողովեաց զիշխանս եւ զա՟մ ազատորդիս, *են. կամ* ծողովեցան իշխանք եւ ա՟մ ազատորդիք, *են.*

2 Ձ. ազատորդիք

3 Ձ. ին *տպ. նօտրգ.*

4 Ձ. ուսի՟

5 Ձ. զարգայն. *գ-ի վերև տպ.* ք.

6 *Հաւանօրէն արտագրողի կողմից* ն *և* եւ *շփոթուած են. աւելի ճիշտ պիտի լինէր՝* ցնծուի՟ *և* ուրախուի՟.

7 Ձ. *շրն.*

8 Ձ. *տպ. նօտրգ.*

9 Ձ. ին *յետ. աւլ.*

10 Ձ. *ապա բառից առաջ* Ակե *ջնջ. նշ.*

11 Ձ. *այս և յաջորդ բառերի միջև տպ.* ս՟ր

12 Ձ. գ *յետ. աւլ.*

13 Ձ. գ *յետ. աւլ.*

14 Ձ. յառմառնային

բազում աշխատուր՟ շինեցին զեկեղեցիք յիշատակ հոգւոյ իւրեանց։ Եւ յետոյ շինեցին զերեդաձորու ս՟ր ա՟ծածին

վանք

38. *վանք միաբանաց, այլ եւ յիշատակ իւր*[1] *հոգւոյն*[2] *և ծնողաց իւրեանց։*

Եւ[3] *հասեալ*[4] *ի բարւոք ծերութ՟ն զագիկ Թա-գ՟ր, յի աւուրբ յերկարե՟լ ամս. դ՟. եւ. կ՟. ամ*[5] *թագաւորեաց և ապա փոխեցաւ առ ք՟ս յանանց կեանս եւ յանվաղճան*[6] *թագաւորութ՟ն. ի թուականութե՟ հայոց զ՟ճ՟ի՟բ՟ ամին հանգեաւ*[7] *ի ք՟ս յամսեանն հոռի որ օր զ՟ էր ամսոյն յօր հինգշաբթի*[8] *ի յաղթամար յանգեաւ. և արարին կոծ մեծ և սուգ ի վ՟ր ն՟ր տարի մի, և զ՟ ամիս. ի սուք մնացին աշխարհս, և թամար թագուհին զ՟ տարի սգով մնաց մինչ ապա թագ՟ւորեաց*[9] *որդին Ամիրա*[10] *զօրգին։*[11] *Տ՟ր ա՟ծ, քո անարատ ծնօղին բարեխօսութ՟ն լուսաւորեա լուսով ա՟ծութե՟ քո Զգագիկ թագաւորի հոգին և իւր ծնողացն, հօրն զդերանիկին և զմօրն*[12] *զասփի խաթունին. եւ զեղբարցն Աշոտ թագաւ-*

որ

39. *որին և զուրգէն Արքային, որ տիրէր կանկվարա*

---

1 Չ. առմ.
2 Չ. Ն առմ.
3 չրն.
4 Չ. առմ.
5 Չ. ա՟մ
6 Չ. յաՆ առմ. այլ և յաՆվաղձան, ց-ի վերև Ն.
7 Չ. գ. առմ.
8 Չ. ՆիՆշաբաթի, թ առմ.
9 Չ. Ւ առմ.
10 Ամիրա-ից առաջ Ամիր և ամիր ջնջ. նշ.
11 Չ. ր առմ.
12 Չ. զ առմ.

բերդին. Եւ զա՞մ արևան[1] մերձաւորս, և զազգն ա՞մ զասեսցէ ո՞ր ա՞ծ ի դասս յաջակողմեան ընդիմաստուն ս՞ր կուսանս խորանակից զասակից[2] փառակից արասցէ ա՞մ Թագաւորացն ս՞րոց տրդատայ[3] և Թէոդոսի և արգարու և արեամբ ներկեալ մարտիրոսացն և[4] առաքելոցն երկոտասանիցն[5] դաս՞կից արասցէ ք՞ս ա՞ծ. ամէն.[6] Եղիցի եղիցի։ Եւ դուք լի բերանով և[7] բոլորախօս լեզուաւ ա՞ծ ողորմի ասացէք[8] Գագիկ Թագաւորին և ծնօղաց նորին և ա՞մ ազգականաց ն՞ր։ Եւ ք՞ս ա՞ծ որ տ՞րն է փաց (= փառաց?) և տրւօղ ողորմուե՞ց տացէ նց (= ն՞ց) միոյն հազարապատիկ և բիւրապատիկ պարգևեսցէ[9] գերկնից[10] արքայութի՞ն և անվաղճան[11] Թագաւորութի՞ն յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն։

Աղաչեմ[12] բանսէր եղբարցդ ով որք հանդիպիք գրգուկիս, ողորմի ասացէք[13] մեղաւոր զազար գրչիս. դուք յիշեալ լիջիք ի ք՞սէ ա՞յ մերմէ.

ամէն

40. ամէն։

Դրձ՞լ[14] այլ պատմեմ գեղեալն և անցե՞լ ժամանակ ի վ՞ր. և էլաւ ազգն Թուրքաց և պարսից տուղլուփ անուն եկին ի վ՞ր հայոց ազգին և գերեցին. զն՞ց ի վ՞ր յանի քաղաքին, էառ և սպանե՞ց կալաւս

1 Ձ. արհան, ի-ի վերև ե.
2 Ձ. դասակից-ից յետոյ ար ջնջ. նշ.
3 Ձ. տայ տղմ. նօտրգ.
4 Ձ. եւ-ից յետոյ, տողի վերջում, մի աւելորդ ա.
5 Ձ. երկուտասանիցն, ւ-ը ջնջուածի նման.
6 Ձ. ամն.
7 Ձ. եւ-ից յետոյ բոր ջնջ. նշ.
8 Ձ. աց տղմ.
9 Ձ. պարգեւեսցէ
10 Ձ. ն տղմ.
11 Ձ. ան տղմ.
12 Ձ. շրն.
13 Ձ. ասացէֆ տղմ.
14 Այս գլուխն առանց վերնագրի է Ձ. ում.

արար այնչափ որ արիւն զ՚զ տարէկան[1] տղայն տարաւ ի հռոմոսի գետն ձգեց, և գծովու բոլորս ամէն աւերեաց. բայց ամկու բերդն[2] միայն մնաց. Եւ անառիկն Աղթամար, որ պարիսպն ամուր էր, չկարաց առնուլ. և զօրուն՞ ո՞ր խաչին և այլ ա՛ծրնկալ ո՞ր նշնացն[3] դէմ յանդիման յարին (= հարին) սուսերաւ ի սիրտն և առժամայն սակ-տեցաւ[4] պիղծն[5] այն[6] բազում զօրօք։ Եւ ապա ի բազմացն սակաւ[7] մնացեալ ի Թագաւորաց զարմէն զամէնօրհնե՞լ մանուկն զպռատւկուրապաղն[8] զա-րմանե՞[9] զորդի մեծի իշխանին Թոռնկայ. և առեալ իւր ամուանի զգ՞սարն զրգորի արեւելեան[10] զուկի զԹոռն մեծաշուք և

տիեզ

41. տիեզակալ իշխանաց իշխանին պարոն[11] Աշու-զինն Իսկ ո՞ր որոջն[12] ք՞ի անուամբ մարիամ կոչե-ցեալ[13] տիկնաց տիկինն էր։ Սա մնեալ սրբութ՞բ և ա՛ծպաշտութ՞բ ըստ անուանակոչուե՞ իւրում միա-ցեալ ի սէր ա՞յ. և զերազուն զտեալ քան ա՞մ ո՞քս. և առ ամենեսեան զԹած[14] և ողորմած, հաստատուն ի հաւատս, ոչինչ պակասուի՞ն ունելով[15] ի ո՞րոց

[1] Զ. առաջին ա տղմ. [2] Զ. բերդն տղմ.

[3] Զ. ո՞ր-ից յետոյ նշանի ջնջ. նշ.

[4] Զ. ե վրայ պատիւ (՞). այս բառը հաւանօրէն սատակե-ցաւ բառի բրբ. ձեն է՝ գրափոխութեամբ առաջացած.

[5] Զ. ծ տղմ.

[6] Զ. տղմ.

[7] Զ. սակաւ-ից յետոյ մնեալ ջնջ. նշ.

[8] Զ. ռ-ի փոխարէն նխպ. ր. ռ տղմ.

[9] Զ. ե տղմ.

[10] Զ. վերջին ե տղմ.

[11] Զ. պարոն-ից յետոյ Աշ ջնջ. նշ.

[12] Զ. երկրորդ ո տղմ.

[13] Զ. կոչեցեալ-ից յետոյ տիկնոջ ջնջ. նշ.

[14] Զ. զրաց

[15] Զ. ունելով-ից յետոյ ՚ի բար ջնջ. նշ.

թագուհեացն աղօթասէր և աղքատասէր. և համապազ սպասաւորէր ս՟ր ուխտեացն, որք էին ի ս՟ր կ՟թուղիկէն, յա՟ծազարդ և գերապայծառ ս՟ր խաչն յաղթամարայ. զի զնա ընտրեաց ա՟ծ և հաճեցաւ բնակիլ ի նմա, և եդ ի պահեստի[1] զզանձս ա՟ծային զաթոռ մերոյ ս՟ր[2] լուսաւորչին զպարթևի զրիգորի. Եւ[3] զնշան տ՟րունական[4] խաչին. յորոյ վերայ էր կաթուած արեան կենարար

ին

42. Ին ընդելուզեալ ոսկով և մարգարտով.[5] զոր[6] եա տ՟ր ի ձեռն ս՟ր և երջանիկ հայրապետին արհի եպիսկոպոսին տէր դաւիթի։ Որ դեռ ևս կոչի ապարանից և ս՟ր նշան անպատի։ Զի էր տ՟ր դաւիթ ի յազգէն գագկայ և էին յազգէն[7] պատուկուրապաղին և էին ոսքա ազգք ս՟ր և ընդրե՞լք ի տ՟նէ, զոր յառաջազոյն ընդրե՟լ հոգւոյն ս՟րյ տեսուչ[8] և վերակացու լինիլ տանն վասպուրականի.[9] զմեծ իշխ՟նն զանուանեալն խեղենիկ. զազգակից արքային սենեքերիմայ. և թագաւորազն ցեղիցն արծրունեաց. նա ծնանի զթոռնիկ իշխան. այր հզօր. և պատերազմող. և քաջ. ի գործ արու՟. և գեղեարան իւր. զա՟բ և զամենազոր զբարի և զերջանիկ[10] զհովին քաջ

---

1 Զ. ի պահեսի

2 Զ. սբ տզմ.

3 Զ. ․ Եւ. Ե-բ կրմ.

4 Զ. տունական

5 Զ. մարգառով

6 զոր-ից յետոյ տեր ա՟ծ ջնջ. նշ.

7 Զ. յազգէն-ից յետոյ պր ջնջ. նշ.

8 Զ. տեսուչ

9 այստեղից մինչև գեղբարոն իւր. կէտադրութիւնը թողնում ենք անփոփոխ՝ նախադասութեանց մասերի անորոշութեան պատճառով.

10 Զ. զ տզմ.

զա՞ր զաւիթ[1] *և զա՞ր ստեփաննոս, և մեծ պասկըն եկեղեց*

ւոյ

43. *ւոյ. և զանուանակից մերոյ լուսաւորչին զա՞ր գրիգոր. որ և փայլէին ի մէջ տիեզերաց որպէս զարեգակն ի մէջ աստեղաց։*

Եւ[2] *ի Թոռնկայ ծնանի մեծ իշխանն Թադէոս, այր ընտիր*[3] *ի գործ պատերազմի*[4] *որ օգնուր՞ ա՞յ և քաջութ՞րն իւրեանց ոչ տային թոյլ ական հատանել յարժամ (=յարաժամ?) յարձակման թշնամեաց ի զաւառաց իւրեանց։ Եւ Թոռիկ որդի Թադէոսին, յորմէ ծնաւ ս՞ր և*[5] *բարեպաշտն Աբգլմսես, որ սա իւրով իմաստու՞ք առաւելեալ քան զա՞մ հարցն իւր. նոքա ի գործ պատերազմի արի և քաջ, իսկ սա լի ա՞ծիմաստութ՞ք*[6] *և հանճարով վարէր զկեանս իւր խաղաղութ՞ք։*

Որ[7] *էր ս՞ր զաւիթ*[8] *կթկոսն ա՞մ առ՞քինու՞ք զարդարեալ նման լուսաւորչի*[9] *և այլ ա՞մ ընտրելոցն։*

Զի[10] *եկն Տէր ս՞ր գրիգոր Նարեկացին, սքանչելագործ և մեռել*

յար

44. *յարոյց վրդ՞պան ուղղափառաց, Թուխն Ն՞խ՞ր՞ հայոց ազգին. եւ եկին ընդ նմա եղբայրքն սենե-*

---

[1] Զ. բաւիթ, *առաջին* բ-ի *վերև* դ *յետ. աւ.*

[2] Զ. *շրն.*

[3] Զ. ընդիր. դ-ի *վերև* տ. *այլև այս բառից յետոյ* եւ քաջու՞քն իւրեանց ջնջ. նշ.

[4] Զ. գ *տղմ.*   [5] Զ եւ *տղմ.*

[6] Զ. ա՞ծ իմաստութ՞ք

[7] Զ. *շրն.*

[8] Զ. դաւիթն. ն *նոտրգ. յետ. աւ.*

[9] Զ. լուսաւորիչ

[10] Զ. Զի՞ *շրն. այստեղից սկսած մի երկու էջի չափ գլխագրերի մէջ մի երկրորդական ձեռք միանման դէմքեր է գծագրած։*

քարիմ Թագաւորին, այսինքն՝ գուրգէն[1] և արշոտ[1] Զեռնադրեցին[2] զՏէր դաւիթ Կ՛թկոս ա՛մ հայոցն, որ լի էր ա՛ծային[3] շնորհօքն[4] նման առաքելոցն[5] և մարգարէիցն։ Զի՛ նման էր[6] ս՛ր յովանէս մկրտչին, երեմիայի, յոհաննու աւետարանչին[7] և այլոց ամենեցուն։ Զի էր տէր դաւիթ որդի Արգլմսեհին, որ էր[8] իշխանաց իշխանն և եղբայր Ալուզեկ արքային։ Որ նստոյց յաթոռ լուսաւորչին Մեծ իշխանն Արգլմուսեհ[9] զտ՛ր Դաւիթ.[10] որով ցնծուի՛ն և ուրախուի՛ն եղև բոլոր քրիստոնէիցս[11] և իւր ծնօղացն, Արգլմսեհին և մարիամու տիկնոջն։[12] Եւ տեսին զորդիս որդւոց իւրեանց կ՛թկոս և իշխան զպարոն սէքէզին. և զկուրջի բէկ. և հասեալ բարուք ծերուե՛ն հանգեան ի ք՛ս որս յիշատ

ակ

45. *ակն օրհնու՛թ եղիցի. և զուք՟լի բերանով ա՛ծ ողորմի նոցա ամէն։*

Եւ[13] յետ տէր դաւթին տ՛ր գր՛գոր և յետ տէր գրիգորին Տրդայ տէր սաեփաննոսն, որ զս՛ր խաչի գնրէթն[14] սալեց եւ ժ՛.գ՛. քար ի ս՛ր խաչի հարաւակողմն շինեաց. եւ շինե՛ց զանգակն[15] մի[16] և

---

[1] Այս երկու անուններ ի եթէ ոչ գրութիւնը գէթ թանաքը տարբեր է.

[2] Ձ. ր տպ. [3] Ձ. այ տպ.

[4] Ձ. նխպ. շնորհացն, այց ընչ. նշ. և վրան օf.

[5] Ձ. առքելոցն [6] Ձ. նմանէր

[7] Ձ. աւետանչին. [8] Ձ. որ էր տպ. նօտրգ.

[9] Ձ. ե տպ.

[10] Ձ. Դաւիթն ի տպ. ն յետ. աւ.

[11] Ձ. քրստնէիցս

[12] Ձ. նխպ. ընչ. նշ., տիկնացին (այ-ի վերև, տպ. ոջն).

[13] Ձ. շրն.

[14] Ձ. ն տպ.

[15] Ձ. Զանկակն. (առաջին կ-ի վերև գ)

[16] Ձ. մի տպ.

զո՞ր յոհաննէս և զո՞ր նիշան մի յալանա[1] մասն չինեաց յիշատակ հոգւոյ իւրոյ և բարի ծնողացն պարոն սէֆէդին. և եղբարցն[2] և ա՞մ ազգականացն. ք՞ս ա՞ծ լուսաւորեսցէ[3] զհոգիս ն՞ց առ հասարակ յերկնից յարքայութի՞ անճառելի լուսովն ամէն։[4]

Եւ[5] յետ ամէր սանփանին[6] նստաւ յաթոռ լուսաւորչին հար՞զատ եղբայրն իւր Տ՞ր Զաքարիայն հայոց կ՞թկս ա՞մ առքինու՞ք զարդարեալ,[7] նման ս՞ր դաւթին. և նա շատ արգինք[8] արար. չինեաց զկմն ս՞ր գէւորքն և ետ գրել զօծնակսն ճառ մի և սարգիս գիրքն

և ձմ

46. և զձմռան մեծ ժամատուն, և զամառան ժամատեղն կամարակապ զքարինս բերեալ ի խլաթա. յետոյ չինեաց ի քաջբերունեայ այսինքն[9] յարճէշ զմատղայ վանքն ք՞ եկեղեցի. զրուց վանք մէծ լըմա[10] ս՞ր գէւորքա զօրավարին։ Որ ի ձեռն ս՞ր նշանացն զոր յառաջն ասացաք. [և ս՞ր գեւորքա[11] զօրավարի[12] ս՞ր աջին ի[13] յամէն կերակի վայրի եղն, վայրի ոչխարն մատաղ կուգար, այնոր համար մատղավանք անուանեցաւ. և շատ բարուի՞ արար տ՞ր Զաքարիայն[14] ի յաղթամարս. և հասեալ բարւոք ծերուե՞ն հանգեալ ի ք՞ս Եւ ինքն ք՞ս որ տ՞ր

---

[1] Զ. մի-ից յետոյ յանւո ջնջ. նշ.
[2] Զ. եղբայրցն
[3] Զ. 2-րդ ս տպ.
[4] Զ. մ տպ
[5] Զ. չրն.
[6] Զ. ե տպ.
[7] Զ. զադօրեալ. հմ. էջ 27 ատա., աբուցանէ
[8] Զ. արքիւք
[9] Զ. կրճատ ձեռվ այս
[10] Զ. լրման. ն ջնջ. նշ.
[11] Զ. գեւօքա (բբբ. արտասանութեամբ).
[12] Զ. նխպ. զօրավարայ
[13] Զ. ի տպ.
[14] Զ. Զաքարիայյն

փառաց և տուօղ ողորմութ՟ց միայն Ճ՟.ապատիկ[1] և հաղարպատիկ տացէ նմա զանէր զաքարիայ Կ՟Թկոսին և բարի[2] ծնօղացն ն՟րին զերկնից արքայութ՟ն և զանվախճան[3] Թ՟գւրութ՟ն հանդերձ[4] ա՟մ ազգատոհմօքն իւր. և յի յերանօք ա՟ծ ողորմի ասացէք ն՟ց

47. *Նոյա. ամէն.*

Յետ[5] Տէր զաքարիային նստաւ տ՟ր զաւիթն. յետ ն՟ր[6] նստաւ Տէր ներսէս, որ մականուն[7] փոյառ ասի. Յետ այնոր Տ՟ր Զաքարիայն, որ նահատակեցաւ յանօրինաց ի յատան քաղաքի և եղև մեծ սուք հայոց ազգին. Յետ ն՟ր[8] Տէր ներսէս նստաւ յաթոռ հօրեղբօրորդի[9] Տ՟ր զաքարիային, որ շատախու յերկիրն անկաւ ի գետնի. Յետ այնոր նստաւ յաթոռ Հեգահոգի Տէր զաւիթ Կ՟Թկոս ա՟մ հայոց, աղքատասէր և ողորմած և ա՟մ առաքինու՟ք լցեալ. և ես[10] գրել այսմաւուրք մի քաջ քարտուղին՝ Թօմայ վ՟րդպտին մականուն[11] կոռճով կոչեցե՟լ. Այլ և զարհի եղ՟ան և քաջ գրագիրն զա՟ր զանիէին՝ որ[12] գրագումս յուսաւորեաց պտղւոյ մատամբ իւրով. մանաւանդ զաթոռս մեր, զճառ զարդգիս գիրքն և

---

1 Զ. տի *տպ.* 2 Զ. բար

3 Զ. զանվանան

4 Զ. դեր *տպ.*

5 Զ. *շրն. այլ և՝* յետոյ, ոյ *ջնջ. նշ.*

6 Զ. Ն՟ր-*ից յետոյ մի աւելորդ* տ՟ր

7 Զ. մակ անուն

8 Զ. Ն՟ր *տպ.*

9 Զ. Չ-*րդ* ր *տպ.*

10 Զ. ես *տպ.*

11 Զ. մակ անուն

12 Զ. սոր *ս-ի ներկայութիւնն այստեղ հայերէնի ձայնաբանութեան համար խիստ կարևոր է, իբրև ապացոյց, որ այդ ժամանակ և վասպուրականի շրջանում* ո-ն *բառասկզբին կարդացւում էր* վօ *և ոչ* օ.

զտարէգիրք,[1] զկոչումն ընծայուն՝ և զԹումա գիրքն.

սոքա

48. ո՞ք ամէն շնորհեաց յաԹոռին Ա՛Ծ ողորմի Ն՞ր. խոր հոգին լուսաւորէ ամէն։

Եւ,[2] ք ս ա՞ծ, անճառելի լուսովն և անԹառամ[3] պսակաւ պսակեսցես զա՞ր դաւիԹ կԹ՛կոսի հոգին ընդ սրբոց հայրապետացն։ Յոնանու[4] աւետարանչին և ոսկի բերանին դասակից, փառակից և խորանակից արասցէ հանդերձ բարի ծնօղօքն և ա՛մ ազգականօք ամէն. և դուք լի բերանօք ա՞ծ ողորմի ասացէք տէր դաւիԹ կ՞Թկոսին. և ա՛ծ ձեզ ողորմի և ձեր ծնօղացն. ամէն եղիցի եղիցի։

Այլ[5] և եղեալ ի բարի յարմատուոյն զազկայ տէր[6] զաքարիայ[7] կ՞Թկոսն, եղբօրորդի տ՞ր դաւիԹին, և ամիրա կուրջ բէկին արզլմանհին։ Գերազոյն էին քան մեծ տ՞ր զաքարէն, շինեաց յաղԹամար քաղաքի մէջն եկեղեցի մի յանուն ս՞ր ա՞ծածին, և ստ՞փաննոսն. և մեծ այմաւուրք մի, և յետոյ գնաց յէջմի

ած

46.[8] ածին և երեր Աջն լուսաւորչին ի յաղԹամարս բազում զօրօք և եղև ուրախուԹի՞ն Հայոց ազգին։ Գնաց յետոյ յէջմիածին և օրհնեաց զարք Ն՛պոսն և զհեպահոգի Տ՞ր Ստեփաննոսս։ Եւ Թուաց ամիս յաւել կամ պակաս. յետոյ դեղ տուեալ չարադիք[9] հայոց կ՞Թկոսին և այնու բարձին աշխարհէ, և մեծ սուք

---

1 Զ. զտարէ գիրք
2 Զ. շրն.
3 Զ. բառամ
4 Զ. Յոհանանու
5 Զ. շրն.
6 Զ. ս տզմ.
7 Զ. իա տզմ. նօտրգ.
8 Ձեռագրում 46, 47, 48 իջաԹիւերը սխալմամբ կրկնուած են։
9 Զ. չար ոզին, ա տզմ.

եղև հայոց ազգիս Թ՛ս ա՛ծ, քո անարատ ծնօղիդ բարեխօսու՛ք լուսաւորեա զա՛ը Զաքարիա կ՛թկոսի հոգին, և իւր ծնօղացն զամիրա կուրջի բէկին և եղբօր նորին զամիրա ստեփաննոսին և խաթուն մէլէքին, և լի բերանով ա՛ծ ողորմի ասացէք նոցա. և ա՛ծ ձեզ ողորմի. ամէն

Եւ[1] ապա եկ յաղթամարս ա՛ր ստփաննոս Արհի եպ՛սու Եւ ժողովեցան ծովու բոլորս ամէն Եւ ձեռնադրեցին զա՛ր ստեփաննոս[2] կ՛թկոս ա՛մ աշխարհի հայոց բազում եպ՛սօք և վարդապետօք և կրօնաւորօք, ք՛հ՛յիւ՛ք և բազմ[3]

ամ

47. [4] ամբողջ ժողովրդով.[5] Զպարոն Սըմբաթն օծեցին[6] թագաւոր ըստ[7] նախնեացն իւր զազկայ որ վաղ ժամակ (= ժամանակ) էր, որ այլ չէր հայոց ազգս տեսե[8] թգ՛ւր. Զօրացուցէ[9] փրկիչն մեր ա՛ը ք՛ս Եւ բարձրուցուցէ[10] զաթոռ[11] իշխանութե՛ս մերոյ, Զաթոռ լուսաւորչին. Զա՛ը խաչս աղթամարաւ Եւ Զաթոռակալն մեր զտեառ.Հ բանաւոր հօտիս զամենազով

---

1 Զ. չրն.

2 Զ. Զաքարիայ ստեփաննոս (Զաքարիայ-ն ջնջ. և Զա դարձրած Զտ՛ր

3 Զ. բազ

4 Զ. այս էջի ճակտին նշանակած է Դ. իսկ էջ 46-ի ճակտին՝ Դ.

5 Զ. ո-ից յետոյ Եւ ջնջ.

6 Զ. Օծեցին. 7 Զ. ըստ

8 Այս ձեը մեզ հնարաւոր է թւում իբրև բրր.: Սոյն երեւոյթը այսօր էլ դեռ գոյութիւն ունի Վանայ բարբառում. տ. Աճ. էջ 145.

9 Զ. Զօրազացուցէ

10 Պահում ենք այս ձևը՝ ենթադրելով, որ գրիչը կամ ընդօրինակողը կարող էր, թէկուզ ագիտաբար, այսպէս էլ արտասանած լինել.

11 Զ. զթոռ, ա յետոյ ավ. աւելացրած.

Զօ՟ր ստփաննոս կ՟թկոս ա՟մ հայոց, և նախնիք ն՟ր եւ ինք. յիշեցէք ի ք՟ս ա՟ծ և ողորմի ասացէք. ա՟ծ ձեզ[1] ողորմի ամէն։ Աղաչեմ յիշեցէք ի ք՟ս զորբա-նեալ[2] կրօնաւորքն գ. ր՟ եղբարքն սարգիս և ստփան-նոս որ շինեցին ի հալալ վ՟տակոց իւրեանց զս՟ր փրկիչն։ Յիշատակ յաւիտենական իւր՟նց և ծնողացն հօրն հոամշահին և ա՟մ ազ

կա

48. ազգականացն յիշեցէք ի ք՟ս, և ա՟ծ ողորմի ասացէք ամէն։ Այլ և յիշեցէք ի ք՟ս գիշինօղ[3] (< գըշինող < գշինող) ս՟ր[4] եկեղեցեացն զս՟ր յա րուի՟, զս՟ր սարգիսն. ք՟ս ա՟ծ ողորմի նոցա հոգւոյն ամէն։ Ա՟ծ ողորմի տէր մարուգին և[5] իւր ծնողացն որ զհաւատարու վանքն և զ՟որ գործքն շինե՟ց. և զա՟ծ օրհնեացէ այն մարդ որ յաղթամարա շատէն և չքէն (<* քշկէն <* քշիկէն) օգնական եղեր ա՟ր մարու-գին[6] ա՟ծ ողորմի նոցա առհասարակ ամէն։ Յիշէք ի ք՟ս զա՟մ բարի մարդիքն թէ յետինք և թէ յե-տին յառաջինք, որ զս՟ր աջերն զուգեր են և բազում երախտիք ունին ի վ՟ր աթոռոյս։ Զ՟ՇԹ թուականին ա՟ր զազարիայ կ՟թկոսն նորգեաց զխաչկալ ս՟ր խա-չին, որոյ ճարտարապետն էր թարվիզու յովաննէս երէց, և էր յոյժ հմուտ արհես

ին

---

[1] Զ. ձեզ-ից յետոյ ամէն ջնջ. նշ. [2] Զ. r ազմ.

[3] Ձայնաբանօրէն այս ձևն հնարաւոր է, քանի որ, ինչպէս ցոյց են տալիս ձեռագրերը, հնում կ՚արտասանէին գըշինող և ոչ ըգշինող, ինչպէս գընա և ոչ ըգնա. եւ։ Գուցէ այս երևոյթն եա բարբառից բարբառ տարբերւում էր։ Մի հարց, որ լրիւ դեռ չի ուսումնասիրուած։

[4] Զ. ս՟ր-ից յետոյ եկեղեցեացն ջնջ. նշ.

[5] Զ. ազմ

[6] Տարբերութեանս թարգմանութիւնն է, ըստ մեզ. «Ա՟ծ օրհնէ այն աղթամարցուն, որ շատից քչից օգնել է ա՟ր Մարուգին։

49. *ին (= արհեստին) շքեղացուցյց և պայծառացոյց ո՞ր յաթոռս ո՞ր գաքարխայն[1] հայոց կ՞թկոսն*

Ցաղագս ա՞մ[2] բեմիցն եւ վինակիսն մեrոյ-աքոռին յաղբամառս՝ ամենqor ս՞ք խայչին f ի, orf յառաջգոյն կարգեցին իcխանf հայոց. հանդեrձ Տ՞r Գէւorf[3] Կ՞pկոսին[4], or եկին ի նաւկաsիս ս՞ք խաչին. բուականն հայոց գ՞ն՞ի՞. հայrապ՞sն, իcխանf բազաւorին[5] նոs՞ն դաsաւնաւ (= դաsաաsանաւ) բաժանեցին զեrկիrն. ք՞ մայrաfաղաf հասուցին յաղբամառայ, վանս fաղաfն, բաղէcու fաղաf, յեs օծելոյն Տէr եղիcէ կաք՞դկոսի. եւ աստցին յեs մեr՞յ յանցման եքէ s՞r կամեսցի յէչմիածին վեrաsին հաստաsուի՞,[6] լիցի[7] զի մի մաrsնչիցեն ընդ միմեանս յաղբամառցիf յէչմիածնեցիf, fանզի բազւrն

յոյ

50. յոյժ իմաստուն էr. զա՞մ բանս fննէr եք նեrկայն եք յանցեալ եւ[8] զապառնին.[9] զա՞մ խorհէr fանզի յայմն ժամակին (= յայնմ ժամանակի) խիsս նեղէին զէչմիածին արոռ ազգն[10] պաrսից. եւ ապա՝ հrամայեաց arfայն նախ Տ՞r Գէւorf Կաք՞կոսին դու բաժանեայ նոյնպէս իcխանաց դrուաsեաց:[11]

Այսպէս հրամայեաց հանդերձ[12] միահամուռ իշխանք, եւ Տ՞ր Գէւորք Կ՞թկոսն սկսաւ ասել. այս

---

1 Չ. զաrիայն

2 *Այս ընդարձակ վերնագրի միայն այս երկու առաջին բառերն են կրմ. իսկ ամբողջ վերնագիրը Նօտրգ. է.*

3 Չ. f *տղմ.* 4 Չ. ին *տղմ.*

5 Չ. բապաւorն 6 Չ. հաստաs՞ուի՞

7 Չ. զի *ից առաջ* fան *ջնջ. նշ.*

8 Չ. *տղմ.*

9 Չ. *Նխպ.* յապառնին

10 Չ. զ *տղմ.*

11 Չ. srուաsեաց, դ *տղմ. այստեղ վերջանում է վերնագիրը.*

12 Չ. *այս առաջին տողը մինչև . . .* հանդ *կարմ.*

լիցի թէմ ո՞ր խաչ աթոռին նախ Ծուլամէրկ. Նոտրդ, յաղբակ մինչ ի[1] Ծարայու բերդն. Մահմուդանք, վանն քաղաքն իւր Նահանգով. ր՟[2] յանպատն իր[3] բերկրու դաշտն իւր աթոռով. քաջբերունեաց գաւառն որ է յարձէշ իւր աթոռով որ մէծոփ մինչ ի գիլանաձորն, բղնուն երկիրն որ է Արձկէ իւր աթոռով այսինքն՝ սրանչելագործ.[4] ղլաթու Նահանգ իւր աթոռ

ով

51. *ով. . . .[5] մինչ ի Ջրխոր գիւղն. գաւառան մինչ հասանի ի քաղաք բաղէշ,[6] բաղէշն իւր Նահանգով. գաւառն աղձնեաց որ է փայտի աշխարհն. այսինքն՝ գաւփանս մինչ ի գայ բէլոյ աղձնիք[7] կոչուի. յամկու երկիրն, հայոց ձորն ոստան, Գաւաշ, Կառկառ, Եղիգէս,[8] Կեցան, Ցուրանց, Խիզան, Ցէրուն, Շիրուան, Սպակերտ. Բօհտան, մինչև Մուսուլ, Բարսղի, Բաբէղարեան, Շատախ, Մոկս. Այսքան բաժիմ շնորհեցին յաղթամարայ Ամենագով շնորհազարդ Աթոռին. Այս է դատաստան մեծ հայրապետին մերոյ Տէր Գէւորք Ն՛թկոսին, Գագիկ[9] թ՟գւրին և ա՟մ իշխանաց որք անդ կային. եթէ հայր՛պտն, թ՛գւրն, իշխանք, ամենեցու հրաման այս բան արարին. ուխտ և պայման գրեցին*

թէ

---

1 Չ. ի-ից յետոյ նա ջնջ. նշ.

2 Չ. ր՟ ից առաջ վ ո ջնջ. նշ.

3 Չ. Նոտրդ. յաւելուած.

4 Չ. սքանչելագործ

5 Չ. մի բառաչափ տեղ պարապ.

6 Չ. տրմ. աւելացրած. «մեռու երկիր մինչեւ ի ջապաղ ջուրն»

7 Չ. մինչ ի գայ բէլոյաղձնիք (մինչ ի գայ բէլոյ) «մինչև բէլու գիւղ»

8 Չ. կամ Եղիգիս

9 Չ Գագիկ ից յետոյ աէ ջնջ. նշ.

52. Թէ որ այս ուխտէն և կանոնէն վերայ անցնին այսինքն՝ լրբանայ, թէ յաղթամարայ կ՞թկոս եթէ յէջմիածնայ, մէկն զմէկու թէմն ընրոնի, նզովեալ լինի և մի մնասցէ ի կարգի կթկոսուե՞ն. քանզի վասն քանզաքն և բաղէշու ք՞ղքն, այս երկու քաղքն հանդերձ գաւառացն[1] զոր ասացաք, յաղթամարայ լիցի. միւս ընդհանուր հայաստան յէջմիածնա լիցի։

Եւ[2] իբրև լուան հուլք վրդ՞պտց, զունդ ժողովրդոց[3] երամք . . . .[4] և ասացին զամէն. եւ արքայն յոյժ հաւանեցաւ։ Անդ կային բազում եպ՞սք, վրդ՞պտք, իշխանք. յոյժ շնորհակալ լինէին[5] զարքայէն և զհայրապետէն, քանզի իմաստու՞թ զատաստան[6] արարին։ Իսկ ի վերջին ժամանակին ի նուազիլ և ճոխանալ ը՞ յաթոռոց[7] մի լիցի մին զմիւսն հաղթահարեսցէ, մին միւսին թէմ զաւթէ. վ՞ս այն կանոնիւ

և դա

53. և դատաստանաւ փակեցին[8]. ես նզովք դրին վերայ մի ոք իշխեսցէ լուծցէ զսա մինչև յաւիտեան։ Եւ յետոյ ողջունեցին զմիմեանս եղեալ գնացին ի տեղիք սրբոանաց, զոր արքայն գաղիկ արարե՞լ էր։

Արդ զկնի այս բանիս յառաջին ո՞ր զաքարիայ կ՞թկ կանոնեաց յա՞մ թէմից միւրոց,[9] թէ եպ՞ս մեռանի թէ վրդ՞պտ թէ քահանայ թէ մէլիք թէ

---

1 Զ. գաւացն
2 Զ. շրն.
3 Զ. ժողովրոց
4 *այստեղ մի բառ պակաս է թւում մեզ։*
5 Զ. *Նխպ.* եղ *Ջնջ. Նշ.*
6 Զ. դատան
7 Զ. յաթոռաց. *վերջին* ա-ն *Ջնջ. Նշ. տղմ.* ո.
8 Զ. եւ փակեցեցին, եւ-ը *Ջնջ. Նշ.*
9 *ուղղելի կամ* իւրոց *կամ* մերոց.

իշխան թէ ռէս, ամենեցուն թէ կարգաւոր է նախ գրքերն իւր փիլոն զգեցած հանդերձ[1] կողուպուտ հոգւոյ բաժին. նոյնպէս մելքներաց,[2] ռէսներաց՝ ի յաթոռս[3] գայ։ Այս բան զաքարիա կանոնեաց օրէնու՞ր և անիծիւք, որով ընդունի[4] հաւատով սերտ սիրով տայ զա՛մ նուէրք յորս ի սմա գրեալ կան և տացէ զօրէնուփ՞ն. իսկ որք յանդգնին

և ոչ

54. և ոչ տան զկանոնեալ՝ արժանանան[5] նզովիցն յորս գրեալ կայ աստ ի հայրապետէն, այսինքն՝ տէր Զաքարիայէն, օրէնութի՞ն և անէծքն։

---

[6] Ցաղգս Հայրապ՝տին մեռոյ Տ՟Ն Նիկողայոսի ... (սև թանաքով, տողամիջում) արարե՛լ ի քուականուե՟ հայկազեան սեռի ... (սև թանաքով).

Ի հայրապ՝տուե՟ Տ՟Ն վեր[7] ոյզրեալ սրբազան և շնորհազարդ կ՟թղոսի ս՟րոյ զահիս յաղթամարայ և տիրապետու՟ե հազարացւոց մեծի պարոնի Իբրահիմ խանին, եւ իշխանուե՟ օրէնե՛լ գլուղիս Խօսրօֆ փաշին, եղև հաստատուփ՟ ս՟ր զահիս բստ սահմանեալ կանոնէ առաջին հարցն, որ վ՟ս գեր՛հռչակ և հրաշալի մեծի աթոռոյս սքանչելի և կենսատու ս՟ր

---

[1] Զ. հանդերձ-ից յետոյ կոտր ջնջ. նշ.ով.

[2] Զ. ր տղմ.

[3] Զ. ի յարոս

[4] Զ. ընդուի, ի-ի վլխին՝ ն.

[5] Զ. արժանան.

[6] Զ. կրմ. և նօտրգ. բացի ընդգծուածներից.

[7] Զ. Ի թռչնազարդ. շարունակութիւնը մինչև վեր . . . . կարմր.

խաչիս աղթամարայ․ Վ՟ս զի փոքր ինչ նուաղեալ էր ս՟ր աթոռս և զաւան

դու

55 դութենէ լուսաւորե՟լ հօգի նախնեացն պակասեալ էր․ Որ յառաջ առանց ցաւի[1] էր և հարկ չունէր, այսպէս սահմանեալ էին, որ գեղի արտորայքն և յանդիայքն ազատք էին ի հարկէ, բայց յետոյ բազում հարկապահանջուի՟ս կրէին․ Ցաղգս (= յաղագս) որ՟յ[2] գերերանեալ հայրպ՟ոն մեր տեսեալ զայնպիսի անկարգ և անընդունակ գործն՝ ոչ համբերեաց տանել և կամ համբերել այնքան վշտացն, այլ երարձ գիւր շինուի՟, զկայու և զանկայուն զշարժուն և զանշարժունն ի գիւղէն և տրաւ ի ներս ի վայելուչ կզզին աղթամարայ․ Վ՟ս որոյ խորհուրդ արարեալ քհ՟նյք և տանուտէրք ասելով թէ չէ պարտ այսմ լինիլ և մեզ պարտական ծնալ ս՟ր աթոռոյն՝ ըստ առակի բանին թէ որ[3] բակէ զցանկ[4] հայրենի[5] գնա հարցէ օձն անապատի․ Այնր աղագ

ու

56. ու եկեալ քահանայք հանդերձ տանուտէրօք եկին ի ս՟ր գահս արքայանիստ և ընդնոսին գեղի նայիպն, զ՟ էլ ըղթիար տաճիկ առ սրբազան Վեհն մեր․ Եւ միաբանեալ ի միասին եղեն միախոհ և միակրօն․ Եւ առաջի ամենայաղթ ս՟ր խաչին և այլ բազմուե՟ն ս՟րոց երդմանբ և պայմանաւ զայս կանոն կրկին հաստատեցին, թէ ինչպէս ըրահմաթլի մեծ[6] խօսրօվ փաշէն գրեր է, որ ժ՟ե զ՟ոչ չահնի

---

[1] Զ. ի տղմ.
[2] Զ. յ յետ. ալ.
[3] Զ. տղմ.
[4] Զ. զցակ
[5] Զ. ճառենի
[6] Զ. մեծ մի կպցրած թղթի վրայ միևնոյն գրչից

դաժան տամք և դ՞ոչ կէս էլ Նայիրին[1] տամք, և գայլս[2] ուելի ցաւ կամ հարկ չի լինի ո՞ր տանա Ամառան տունն ա՞մ կանհիք երթա ի դուրս, գգրի կօնախ չրերեն, ոչ բոլուկ[3] և ոչ[4] բայրաղ. թէ հանդիպի շատ զօրք ասքար գան, նա փանից տուն Նստօղն[5] առնու զկերակուրն երթայ այն տուն

որ

57. *որ[6] կօնախ կայ հօգայ. աթոռի տուն ասքար չի գայ. ո՛չ խարջ ձգեն և ոչ իշտրայ, ոչ գգրի յաղ և ոչ օյամ։ Ինչ մշակ որ գեղէն չի[7] լինի կամ խարջ[8] գուզալ,[9] նա խարաջ չի տայ։ Միարանին խարաջ չի լինի։ Մինչև աշուն գիւր վատա՞կն վերուցէ, յետոյ աշուն գիւր տունն ըստացուածօվք վերուցէ տանէ ի ներս։ Ձայս կանոնեցին, և հաստատեցինք, որ Միայ յաւիտենան։*

Այլ և մասնակիցք. յայամ պայմանիս[10] և դաշատանիս Զա՞ր գրիգորն և զա՞ր կ՞րպետ խոհեմ քահանայք և բարեմիտ[11] տանուտէրքն մ՞հասի բարսեղն,[12] ըռէս ճարօն, զթումօն և[13] զգուլագիզ[14] և

---

1 Զ. Նայիրին. *տպ.* Բ·

2 Զ. *զուցէ և* զայս·

3 Զ. ւոլ *տպ.*

4 Զ. ոչ *տպ.*

5 Զ. Նստօղն.

6 Զ. *մեզ ժամանակակից մի գրիչ. հաւանօրէն Խ. Լևոնեանն տպ. մանիշակագոյն թանաքով աւելացրել է* ւ (= ուր)*, ինչ որ սխալ է,* ու*-ից յետոյ* տուն *ջնջ. նշ.*

7 Զ. չի *կրկնուած, առաջինը՝ տպ.*

8 Զ. *մանիշակագոյն թանաքով տպ. աւելացրած* ա (= խարաջ).

9 Զ. զուզալ յ*-ի վերև* ր *տպ. յետ աւ.*

10 Զ. պայմանի խն (խն *2-րդ տողում*).

11 Զ. ե *տպ.*

12 Զ. ր *տպ.*

13 Զ. եւ*-ից յետոյ* զլօլ *ջնջ. նշ.*

14 Զ. զգուլ ազիզ

զարազիզն և որք կամակից եղեն յայժմ[1] բարւոյս. ա՛ր ա՛ծ վարս բարեաց պարգևեսցէ,[2] և որքան ի մարմնի են խաղաղ կենօք անփորձ

և ան

58. և անսասան[3] պահեսցէ և յետ սաեաց եկանելոյ զիւր երկնից արքայուե՛ արժանի արասցէ հանդերձ ծնօղօք և ա՛մ ազգականօք արեան մերձաւորօք ամէն. Այլ և[4] խնդրեմ և աղաչեմ զվերոյգրեալ օրհնեալ քահանայքդ և տանուտէրքդ, զի որքան ի մարմնի էք զպայմանս զայս հաստատուն պահէք, որ զչահնային ժ՛ե զո՛չէն յաւելի չի տայք առնել. Եւ այլ ա՛մ արտօրեաք փարմանով է, եւ անուշուր է. որչափ կենդանի էք ջանացարուրք այս նամոս անշարժ[5] պահեցէք[6] և յետ ձեր յետնամնացուած[7] ձերոց պատուէր տաջիք, որ կրկին հաստատեսցեն. Եւ թէ[8] ոք քահանայից կամ աշխարհականաց զայս պայմանս խախտեսցէ փոփոխելով կամ այլայլելով, ընդ ուդայի և ընդ խաչ հանողաց պատժեսցէ. Եւ որք հաստատուն պահեսցեն, վարձս[9] յա՛յ

առ

59. առցեն և յերկնից արքայուե՛ արժանի[10] լիցին,[11] և ընդ ա՛մ ս՛րոց դասակից և պսակակից եղիցին. ամէն. եղիցի եղ՛ցի.

---

1 Զ. յաւմ. ենթադրելի արտասանութիւն.
2 Զ. պարեւեսցէ. հմ. էջ 34-րդ ծան. 9
3 Զ. աՆ սասաՆ
4 Զ. եւ տղմ.
5 Զ. ր տղմ.
6 Զ. եց տղմ.
7 Թէ յեսՆամաՆցուած. Զ. 2-րդ Ն տղմ. ա-ի վրայ.
8 Զ. Նխպ. եւ երէ
9 Զ. ձ.ի տակ, տղմ. ց.
10 Զ. ի Ն-ի վերև, տղմ.
11 Զ. Ն նօտրգ. յետ. ավ.

[1] Յաղգս միերոց եւ ա՟մ արտորայից որք տուեալք են ի աթոռիս յաղթամարայ յաւուրս Տ՟ր Նիկողայոս կ՟թկոսին յաղթամ՟րյ *(սև թանաքով)* թվին ռ՟ն՟ղ՟ա՟-*ին*..

Յիշեցէք ի ք՟ս և ողորմի ասացէք Ա՟ծաշէնայ ընէս սիանոսին և իւր ծնողացն Սարուխանի և մօրն մանուշակին և իւր կողակցոյն և նորաբողբոջ որդւոցն խլղաթին և ա՟մ արեան մերձաւորաց. որ. գ՟. արտ կրկին ոխվ արար ս՟բ խաչին աղթամարայ անջինջ յիշատակ իւր հոգւոյն և իւր ծնօղաց. և թէ ոք հակառակ կենայ[2] *նզովեալ եղիցի. ամէն։ Կրկին անգամ յիշեցէք*[3] *և ա՟ծ ողորմի ասացէք հայոց ձորու երկրի ք՟հանայք ատնուտիարց մեծաց և փոքու*

ոնց

90.[4] *ունք (= փոքունց), որք մասնակից եղեն. ք՟ արտ էւատին, ա՟ արտ ուլիբէկուն. գերեքն էլ ոխվ արարին յաղթամարայ ս՟բ խաչին անջինջ յիշատակ։ Ա՟ծ գիւրեանց հոգին լուսաւորէ հնոց և նորոց*[5] *ամէն։ Դարձեալ յիշեցէք ի ք՟ս ա՟ծ և ողորմի ասացէք յարատենից տանուտէրաց ընէս մուրատին, տ՟ր աւետիսին, ալահվերդուն, ամիրխանին, խաչօյին, գալուսին, յովանէսին, գեղին մեծին և փոքրին, որ գէլրոն անուն արտ մի կրկին ոխվ արարին ս՟բ աթոռոյն յաղթամարայ ս՟բ խաչին անջինջ յիշատակ իւրեանց հոգւոյն և իւրեանց ծնողաց և ա՟մ արեան մերձաւոր՟ց նոցին. զոր տ՟ր ա՟ծ գիւր երկնից արքայութ՟*

[1] Ձ. *կրմ. և նօտրգ.*

[2] Ձ. *տղմ.*

[3] Ձ. եւ *տղմ.*

[4] Ձ. *էջ 59-ին անմիջապէս յաջորդում է էջ 90. շփոթութեան պատճառը թերևս հնար լինի բացատրել 50 (ըստ ժողովրդական արտասանութեան* իծծուն) *և 80 թուերի արտասանական մերձաւորութեամբ։*

[5] Ձ. Նորոց

արժանի առնէ[1] ամէն. և եթէ ոք հակառակ գտցի նզովեալ եղիցի ամէն։

(Նոտրագիր, սև թանաքով) Դարձեալ այլ յիշատակ որ տուած են ս՟ր

խաչ

91. *(բոլորագիր) խաչին։ Յիշեցէք ի ք՟ս և ա՟ծ ողորմի ասացէք Նիկ՟ղայոս կ՟թկոսին և իւր ծնողացն հօրն պարոն բաղին և մօրն խումազա խաթունին, և եղբարցն՝ պարոն միքայէլին և խաչատուրին, ի հայրապետութե՟ իւրում ե՟ ամի թվին ռ՟ճ՟զ՟ր՟-ին որ ըստացաւ և գնեաց ի հալալ վաստակոց զըշղուջաղացն, կեսն՝ բրայիմ յամզի մուղտաֆից, կեսն էլ՝ ամիրխանից. ա՟ծ զիւր հոգին լուսաւորէ և զինքն ընդ երանելի ս՟ր հայրապետացն դասակից և պսակակից արասցէ որ զՋաղաց ոխվ արար ի դուռն ս՟ր խաչին. ա՟ծ լուսաւորէ զիւր հոգին ամէն։ Դ՟րձլ յիշեցէք և ողորմի աս՟ցէք Նիկողայոս կ՟թկոսին որ զոսկանի ա՟ծաշունչ և զվենէտիկ արծաթակող աւե*

92.[2] *աւետարան մի ոխվ արար ի դուռն[3] ս՟ր խաչին. ա՟ծ լուսաւորէ զիւր հոգին և ծնողաց նորին ամէն։ Յիշեցէք և ա՟ծ ողորմի ասացէք բաքլներուն ս՟ր մկրտչին և հօրն մ՟հտ՟սի խլղաթին և մօրն պէկխխանին և կնոջն վարգխաթունին, որդոցն ը՟ խլղաթին, ը՟ ա՟ծատուրին և դստերացն սուսոնբարին, պէկխխաթունին, որ զաւաշու հողէն դ՟ արտ գնեցին դ՟ճ՟ դ՟ոշ. այս է արտերաց անունքն. փոս արտ, ուռոց յառուի արտն, գազուտ արտն, շառաֆու քռի արտն ըստացաւ հալալ վաստակոց իւրոց[4] և արար*

---

[1] Զ. առնէ-ից առաջ ամ ջնջ. նշ.
[2] Զ. բացի իջահամարից էջի ճակատին կայ նաև |դ|.
[3] Զ. իդդուռն, առաջին դ-ն ջնջ. նշ.
[4] Զ. իւրոց-ից առաջ իր ջնջ. նշ.

ոխվ ի դուռն յաղթամարայ[1] ս՟ր խաչին, որ է առանց դուփ և առանց ուշուրի, անջինջ յիշատակ իւր և իւր ծնողաց. և գաէր մկրտիչն ըստ[2] կարգին մելքեսեթի դասակից ար

36ա[3] արասցէ և յերկնից արքայուե՟ արժանի առնէ ամէն։ Եւ յիշեցէք և ա՟ծ ողորմի ասացէք գաւաշուց նաւրուզին, որ մականուանր[4] փօռոյ կոչի, և ամիրին և գիրաքին և իւրանց ծնողացն. և կամակից և ձեռնատու եղան տ՟ր մկրտչին որ գզ՟ արտն գնեցին՝ անջինջ յիշատակ իւրեանց հոգւոյն։ Եթէ ոք հակառակեցէ պատիժն կայենի առցէ և անէծք ուդայի և[5] խաչ հանողացն ընկալցին ամէն. թվին ո՟ճ՟դ՟ե՟, ի հայրապետուե՟ ս՟րազան նիկողայոսի կ՟թկոսին ի յինն ամի. ա՟ծ լուսաւորէ իւր հոգին ամէն։

Յիշեցէք[6] և ողորմի ասացէք շատխու թաղի քօսնց մ՟հտսի ալլանին և եղբարցն սարգսին և աւխտխսին, որ[7] զօրհնե՟լ հոգի տ՟ր յովանէսին.

և գ՟բ

36բ և գ՟ր տուննս և կամեցան և արարին ոխվ ի վ՟ր ս՟ր խաչին յաղթամարայ[8] ի հայրապետուե՟[9] տ՟ն նիկողայոս կ՟թկոսին և յամէն տարի ա՟ դո՟շ տայ ս՟ր աթոռին ով որ նստի այն տուն. այսինքն՝

---

1 Ձ. յաղթամա

2 Ձ. կրճատուած ձեւով (ք՟ս)

3 Ձ. այստեղից սկսած չկայ այլեւս ոչ մի իջաթիւ. ուստի և նշանակում ենք այն թերթահամարներով, որ ինքներս դրինք Ձ.ում։ Ձ. սոյն էջի ճակտին կայ Ե՟։

4 Ձ. բ-ի վրայ պատիւ (՟).

5 Ձ. Ե-ից յետոյ խաճ չ ջնջ. նշ.

6 Ձ. շրն.

7 Ձ. ըստ մեզ ուղղելի եւ առանց վերջակէտի.

8 Ձ. յաղթամայ. հմ. վերև ծան. 1.

9 Ձ. ի ճայապետուե՟

քրայկտեցլին։ Ա՟ծ տ՟ր յովանէսի հոգին եւ մհտ՟սի աալանի հոգին լուսաւորեսցէ ք՟ս ա՟ծ ի միւս անգամ գալստեանն իւրոյ ամէն։

Դ՟րձլ[1] յ՟շցք ի ք՟ս և ա՟ծ ողորմի ասացէք ամիրջանին և իւր ծնողացն կարապետին և նուբարին և արեան մերձաւորացն ամէն, որ[2] գտապղնոցի արտն ոխվ արար ի վ՟ր[3] յաղթամարայ ս՟բ խաչին անջինջ յիշատակ իւր[4] հոգւոյն և իւր ծնողացն ամէն։ Ես նիկողայոս խ՟ ղռ՟շ տուի առի ամիրջանից՝ դ՟րձլ յիշեցէք ի ք՟ս և ա՟ծ ողորմի ասացէք

37— էք նիկողայոս սրբազան կ՟թկոսին որ գհասկանա վանից[5] գօլն շինե՟ց քլսով և բազում աշխատութ՟բ յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց.[6] ամէն. ի ժ՟ր[7] ամի հայրպետուե՟ թվ՟կնիս հայոց ո՟ճ՟դ՟ըին։

(կարմրադեղով բոլորագիր)

Այլ յիշակ[8] ի դուռն ս՟բ Խաչին.

Յիշ՟էք ի ք՟ս և ա՟ծ ողորմի ասացէք գառնիկ աւխոխին,[9] որ լաւ արտ մի գնեց ի թումայ շախենց ամիրեցն. որ արտի անուն վերատ ասի և ոխվ արաւ ս՟բ խաչին յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց. ա՟ծ զիւր[10] հոգին լուսաւորի։ Ք՟ս ա՟ծ, լուսաւորեայ[11] զմագա-

---

1 Զ. շրն.
2 Զ. ր տղմ.
3 Զ. ի վ՟ր-ից յետոյ ս՟բ ջնջ. նշ.
4 Զ. իւր-ից առաջ իր ջնջ. նշ.
5 Զ. ց տղմ.
6 Զ. իւոց
7 Զ. ժ՟բ-ից յետոյ աճ ջնջ. նշ.
8 Զ թերես նաև յիշկ, առանց պատիւի. այս բառից յետոյ Զ.ում ս՟բ ջնջ. նշ.
9 Զ. ին տղմ. 10 Զ. իւր տղմ.
11 Զ. լուսաւորեայ-ից յետոյ զՄարոց ջնջ. նշ.

ընդ գուլազիգի հոգին և գիւր բարի ծնողացն քոյ-րոջն նուբարին որ զմազմաղ ու

տի

37ա *տի արան ոխփ*[1] *արար ս՞ր խաչին և դուք լի բերանով*[2] *ա՛ծ ողորմի ասացէք ամէն։*[3]

(կարմրագեղով, նոտրագիր)

Ցագս[4] կանոնից գիւղերուց, թէ ուպէս կարգե՞լ է այնպէս պարs[5] է առնել զնուէրն ի գիւղերացն.

Ի[6] *Թուականութ՟ հայոց ը՟ճ՟խ՟-ին դայս կանո-նեաց մեծ կ՟թկոսն դաւիթ յամէն գիւղ նուէր տացեն, որ է այս. ա՟ քիլայ յիլի. կէս քիլայ քարադաշտ. բառնկանց վէցքին*[7] *չափ ցորեն տայ. այն որ վեց-կուց ը՟ եզ պակաս է, կէս չափ տայ. քիլէ մէլ*[8] *պաղի, դ՟ չափ էլ դարալ. Տշող ա՟ քիլայ պաղի, ա՟ քիլայ էլ դարալ. յիրին քիլայ կէս. գաւաշ ը՟ քիլայ. նարեկ ը՟ քիլայ կէս. փաքինեբ ը՟*

քիլա

38ա *քիլայ. ա՟ քիլայ էլ սարէ. բողոնոխս ա՟ քիլայ. յարբերդ ա՟ քիլայ. բախվանց ա՟ քիլայ. բուրջ*[9] *կէս քիլայ. յիշկերտ ը՟ քիլայ. մոխրաբերդ*[10] *ը՟ քիլայ կէս. նորգեղ ը՟ քիլայ կէս. դղձիս կէս քիլայ. ի հայու ձորայ նորգեղա, ոստանով և գաւաշով. մինչև*

---

1 ոխփ-ից յետոյ ս՞ր ջնջ. նշ.
2 Զ. աՆ *տղմ.* 3 Զ. ամէՆ.
4 *ուղղելի* Ցաղագս
5 Զ. s *տղմ. սև թանաք. յետ. ավ.*
6 Զ. *Թուչնագիր.*
7 Զ. f *տղմ.*
8 Զ. կl *յետ. ավ.*
9 Զ. բուրջ, ռ-*ի և* ր-*ի վրայ ւ, որ գուցէ և պատիւ լինի.*
10 Զ. 2-*րդ* ր *տղմ.*

ի գաւառշու նորգեղն որքան որ խաչ օրհնէք[1] յինի, թէ տաւար մորթեն թէ ոչխար, մորթն և էրին (=երին). դ՞ոչ մ[2] էլ փարայ տան, ս՞ր աթոռին է.[3] ոստանն և հայոց ձորն ամէն գուլթնին չափ մի պտղի ս՞ր յաթոռխ է. տուն հաւ մի սրբադրամ տան, իսկ գաւաշուց երկիրն տուն վէցքիմ,[4] տուն սարակմ,[4] տուն հաւմ,[4] Արտամերան տուն չափմ[4] ցորեն պտղի. տուն խ՞ փարայ սրբադրամ.

ձվս՞ն

38։ *ձվստան էլ այդպէս որպէս արտամետցիք. բէրդակն քիլէմ ցորեն տան ի ս՞ր աթոռխ։*[5]

Պատմութի՛ն ճառ՛ըսցի Կ՛րկոսին այսինքն Կարապետ Մակր՛չյան Կ՛րկ ճառեյի[6] է յաղագս Ն՛ր:

Ի[7] *Հայրապետութ՛ ա՛ռն պետրոսի սրբ՛ղն կթ՛ղկոսի սր՛յ Աթոռոյս նորին սրբ՛ղնուե՛ ձեռամբ գնեցան գենձիկ արտ գուար ի մեր կասրմից[8] ի մահմադ բէկից, յեգաիչէրից ամիրայից տասնեակ քէսայ ըստակ դըրամ։ Փոքր գուար գնեցաւ ի փոխանի որդւոյ յարօյից եօթն հարիւր եօթանասուն դ՞չ։ Ախավանից բոլոր հողն առվաւ ինն քսակ դրամ ի մակաց մուսթլարակի որդւոց՝ աւդալբակ, շէխիբէկ, շարաֆբէկ, սլէման բէկ, չորից եղբարց ամիրայից՝ ձեռամբ*

---

[1] Ձ. *նխպ.* օրհնենք.

[2] Ձ. մ *յետ. աւլ.*

[3] Է *նոտրգ. յետ. աւլ.*

[4] *կարդալ* րմ. *օր.* հաւրմ, մի *բառի կրճատումն է մինչև այսօր էլ գոյութիւն ունի բարբառներում.*

[5] Ձ.*ում տողի շարունակութեան վրայ, փոքր ինչ հեռու, նոտրգ* այն եղեւ. *յաջորդող վերնագիրը կրմ. և նոտրգ.*

[6] Ձ. ի *սև թանաքով ադմ.*

[7] Ձ. *թաչնագիր. սոյն գլուխը տարբեր գրչից է և նոտրգ.*

[8] Ձ. ի մրկասրմից

խանմահմուտի եղբօր դաւբէշ բէկին՝ Ռավանդայ կաոօյի արտ այգւու գլուխ ճնպ՞րնի բաժ տաուա. վեց հարիւր էթմիշ դո՞շ։ [1]

39- *Ռավանդայ յաջու կուլի արտ խաչարդայ բաժ հինգ քաակ գրամ տաուաւ։ Միրզայի մեծ արտ տաուի տակ՝ տաուա. եօթնեակ քաակ գրամ։ Լօշկէ արտ։ Այս ա՞մ արտորայքն գնեցան ի Թվին փրկչին 1858 յօմանեան Տէրուե՞ կուսակալի խամայէլի փաշայի որ ի վան ք՞ղքի նստեալ։*

(մի տող առանց գրութեան թողած.)

Նորոգումն մի կողման գմբէթի և չորից Թեոց Տաճարին և աւանդատան քանի քարանց եղև ի Թվին մերոյ փրկչին 1863 ձեռամբ նորին որբ՞դն Պետրոս կ՞Թղկսին։ Զկնի այսր՝ կընընուդ արտն տաուաւ ի ռաւանդի ռաաուլ աղայէն վեց քաակ գրամ։ Ի կարգ առաջնոց գնեալ արտորէից եղև և սա ընդ նոսին ի նոյն թուոջ 1858. խչ՞տր, յ՞կր, ղազար եպ՞սց գի-տու՞ր կայլուածքս այսոքիկ յայտնական տեսու՞թ գնեցան։

---

[1] *Զ. դո՞շ գրուած որոշ համառօտումով, որ դեռ այժմ էլ սովորական է Տաճկահայոց մէջ և որ նման նոր յն. ձեռագիր Π-ի գրութեան։*

(կարմրադեղով և նոտրագիր)[1]

40– Ցաղգս բւոց եւ համարագ կ՟թկոսացն Ցաղ-թամարու Աքթուրին բոս նախնե՞ցն.

Ի[2] *Թուականութե՟ հայոց դ՟ճ՟հ՟ին եղև չինումն*[3] *մեծապայծառ Ս՟ր խաչ տաճարին ի նոյն աւուրսն և նոյն ժամանակին եղև նաւակատիկ և ցնծութ՟*[4] *յոյժ․ Եկն Տ՟ր զէւորք կ՟թկոսն առ Գագիկ արքայն և հաստատեցին զՍ՟ր*[5] *խաչս յաղթամարայ*

---

[1] *Ձ.ում 39ը կրում է հետևեալ մեզ ժամանակակից գրութիւնը մանիշակագոյն թանաքով. «Պատմութիւն և համար կաթուղիկոսաց Ս. Աթոռոյս. մատեան. Ն. Վեհափառութիւն Տ. Խաչատուր Ս. Կաթուղիկոս ետ զետեղել ի թանգարանի Ս. Աթոռոյս, զոր ինքն ետ կառուցանել և ճոխացոյց բազմազան մատենիւք զորս ինքն ընծայեաց, և զորս ի խորշից սենեկաց և ի գաւառաց ետ հաւաքել, յորս անխնամ կային յապականութե՟ւ 1889 յունվար 2.»*

Նոյն գրուածքի ճակատին կայ մի երկլեզուեան բոլորաձև մի կնիք, եզերքը հայերէն մէջտեղը թուրքերէն, հետևեալ վերտառութեամբ. Կաթողիկոսարան Հայոց *մեծի տանն Աղթամարայ.* قتوغيكوسخانهٔ ملت ارمنيان در آختمار *(կաթողիկոսխանէի միլլէթի էրմէնեան դէր Աղթամար=կաթողիկոսարան ազգին Հայոց յԱղթամար)։ Թուրքերէնի տակ կայ մահմեդական թուական՝* ١٢٩٣ *(1293)։*

Էջի ստորոտում կայ մի երկրորդ կնիք, դիրքով աւելի փոքր և քառակուսի և ձևով նման Ամենայն Հայոց Հայրապետի փոքրագիր. անկիւնաւոր կնիքին, որով դրոշմուած են լինում միշտ կոնդակները կարմրադեղով։ Կնիքի պարունակութիւնն է. Խաչատուր Եպիսկոպոսապետ և Կաթողիկոս Հայոց տանն Աղթամարայ. ՌՅԺԳ—1864։ Երկու կնիքներն էլ դրոշմուած են մանիշակագոյն. երկրորդի մէջ կայ մի հաւասարաթև խաչ այնտեղ, ուր Ամենայն Հայոց Հայրապետների կնիքում գառն Աստուծոյ է։

[2] Ձ. *Թաշնազարդ. շարունակութիւնը բոլորագիր և նոտրագիր խառն, բուն գրչից. Բոլորագիր են յատկապէս կաթուղիկոսների անունները։*

[3] Ձ. *նխպ.* շինուի՟

[4] Ձ. *նխպ.* ցնուի՟, *ապա դարձրած* ցնուծուի՟.

[5] Ձ. զՍ՟բ-*ից յետոյ* յաղթամրա *(ր տողամիջում) ջնջ. նշ.*

աթոռ Մ՟ը լուսաւորչին ա՟մ հայաստանեաց աշխարհի Եւ նա ձեռնադրեաց զՏ՟ր եղիշէն, որ եղբօրորդին էր[1] զադիկ թագաւորին, կ՟թկոս յաղթամարայ[2]

1 Տ՟ր եղիշէ (Ա)[3]

թվին գ՟ճ՟հ՟ը՟-ին. յետ ն՟ր Տ՟ր դաւիթ (Ա) կ՟թկոս որ էր ազգակից մաշթոց կ՟թկոսին

ի գեղ

40՞ ի գեղջէն արգածու.

2 Տ՟ր Դաւիթ (Ա)

3 Տ՟ր Յովաննէս (Ա)

4 Տ՟ր Գրիգոր (Ա)

5 Տ՟ր Ստեփաննոս յազատ տանէն (Ա)

6 Տ՟ր Գրիգորիս (Ա), որ է պատմօղ մեծապակ եկեղեցւոյ. որ է որդի հեզենիկ արք՟յին

7 Տ՟ր Դաւիթ (Բ) կ՟թկոսն ա՟մ առաքելու՟ը զարդարեալ նման Լուսաւորչին և ա՟մ ընդրլոցն, որ ի թվ. հայոց Ն՟Խ՟Բ՟ ամին եկն Տ՟ր Մ՟ը գրիգոր Նարեկացին, ձեռնադրե՞ց զՏ՟ր դաւիթ կ՟թկոս, որ է որդի արղլմսեահին, որ էր իշխանաց իշխան, եղբայր ալուզեկ արքային. թ՟վ հայոց Ն՟.Ծ՟.Բ՟.ին[4] օծեցին իշխանքն հայոց 8 Տ՟ր գրիգոր (Բ) տղայ գոլով այսինքն ի՟ ամի.

9 Տր յովաննէս (Բ)[5] աղձնեցի

10 Տր ստեփան (Բ) անձևացի

11 Տ՟ր խաչ՟տուր (Ա) տիգրանակերտ[6] ք՟ղքէն

---

[1] Զ. Ե եր յետ. աւ. եր տղմ.

[2] Զ. յաղթամայ. հմ. էջ 53 ծան. 1. 8.

[3] Զ. մեզ ժամանակակից մի գրիչ մատիտով բոլոր անուններից յետոյ մի մի տառով նշանակել է համանուն կաթուղիկոսների քանիերորդ լինելը. մենք այդ տառերը փակագծի մէջ առանք:

[4] 39բ-ից ծանօթ ժամանակակից գրիչը ծ-ն ջնջելով, մանիշակագոյն թանաքով գրել է խ (Ն՟Խ՟Բ՟).

[5] Զ. սխալմամբ (Ա).

[6] Զ. տիգրանա կերտ

41 — 12 Տ՟ր ստեփաննոս[1] (Գ) որ ս՟ր[2] խաչի գմբէթն[3] ասլեց մ՟ր քար հարաւակողմն[4] շինեաց.

13 Տ՟ր եղիշէ (Բ) յաղբակցի

14 Տ՟ր զաքարիայ[5] (Ա). և նա բազում արթիւնս արար. զմայ յանապատնայ Ս՟ր գէւորքն և զմատզամանքն շինեաց և այլ բազում եկեղեցիս նորգեաց, զձմռան ժամատուն և զամառան, զայսմաւուրքն և սարգիս գիրք. Այլ եւ շատ ախատանք (= աշխատանք) ունի. թվին գ՟ճ՟ձ՟ր՟.[6]

15 Տ՟ր յակոբ[7] (Ա)

16 Տ՟ր բարսեղ

17 Տ՟ր սարգիս (Ա)

18 Տ՟ր գրիգոր (Բ)

19 Տ՟ր թաթոս (Ա)

20 Տ՟ր Սիմոն (Ա)

21 Տ՟ր դաւիթ (Գ)

22 Տ՟ր յովաննէս (Գ)[8]

23 Տ՟ր մովսէս (Բ)

24 Տ՟ր առաքե՟լ (Ա)

25 Տ՟ր սահակ (Ա)

26 Տ՟ր միքայէլ (Ա)

27 Տ՟ր ղեւոնդ (Ա)

28 Տ՟ր սամուէլ (Ա)

29 Տր ներսէս (Ա) որ մականուանբ[9] փօլատ

սսի

41ա սսի

30 Տ՟ր աբրհամ (Ա)

31 Տ՟ր յոհաննէս (Գ)

32 Տ՟ր ղեւոնդ (Բ)

33 Տ՟ր սարգիս (Բ)

34 Տ՟ր յովանէս (Ե)[10]

35 Տ՟ր թաթէոս (Բ)

---

[1] Զ. Տ Տեփփաննոս   [2] Զ. տղմ.

[3] Զ. խաչի-ից յետոյ՝ գմէր ջնջ. նշ.

[4] Զ. հարաւս կողմն   [5] Զ. զաքարիայ

[6] Մի այլ ժամանակակից գրիչ, Խ. Լեոնեան (հմ. էջ՝ ըստ Զ. 44–) տողի պարապ մասում և լուսանցքում գրում է. «այս թուականը սխալ է (ուղիղ ՉԾ) ըստ ձեռագիր աւետարանի յիշատակարանին որ ի Լիմ»

[7] Զ. յակոբ   [8] Զ. յովաննէն.

[9] Զ. մակ անուանբ (յետագայում ն փոխած մ-ի).

[10] Զ. մեզ՝ ժամանակակից գրչի մի նշանակած տառն անընթեռնլի է, բայց յամենայն դէպս Ե չէ. հաշուելով արդէն յիշուած համանուններին դնում ենք Ե.

36 Տ՟ր «զաքարիայն»[1] (Բ), որ նահատակեցաւ Ոստան[2] քաղաքի ձեռամ անօրինաց, և եղեւ սուք[3] մեծ աշխարհիս հայոց.

37 Տ՟ր եղիշէ (Գ)   38 Տ՟ր սարգիս (Գ)
39 Տ՟ր ներսէս (Բ)   40 Տ՟ր գրիգոր (Գ)[4]
41 Տ՟ր սահակ (Բ)   42 Տ՟ր ստ՟փան (Գ)
43 Տ՟ր յոհան (Ա)   44 Տ՟ր եղիայ (Ա)
45 Տ՟ր դաւիթ (Գ)   46 Տ՟ր բարսեղ (Բ)[5]

47 Տ՟ր ներսէս (Գ) որ շ՟ինեաց եկեղեցին ի գետն անկաւ.

48 Տ՟ր յովաբ (Ա)   49 Տր ստեփաննոս (Ե)
50 Տ՟ր ղեւոնդ (Գ)   51 Տ՟ր աբրհամ (Բ)
52 Տ՟ր թաթոս (Գ)   53 Տ՟ր դաւիթ (Ե)
54 Տ՟ր սահակ (Գ)   55 Տ՟ր ստ՟փաննոս (Զ)

56 Տ՟ր դաւիթ (Զ) որ էր հեզահոգի, աղքատասէր, ողորմած, յա՟մ առաքինութ՟ լի. սա ետ գրել սամաւուր[6] մի և այլ սարգիս գիրք։

57 Տ՟ր գրիգոր (Դ)   58 Տ՟ր մովսէս (Բ) արտօն եցի

42... 59 Տ՟ր յակոբ (Բ)   70[7] Տ՟ր ներսէս (Դ)

---

1 Զ. Ա տողամիջում. այս և բոլոր նահատակուած կաթուղիկոսների նկատմամբ լուսանցքում կայ հետեւեալ յանձնարարութիւնը գիրքը արտագրել կամեցողներին. «կարմիր արձան օրինակէ գնատակութիւն»։ Կարմիր արձան ասելով հասկանում է երկու կարմիր գիծ վերևից և ներքևից, ինչպէս տեսնում ենք Զ.ում 36-րդ և 121-րդ կաթուղիկոսների վերաբերմամբ։ Դրա փոխարէն մենք գործ ածեցինք «   »։

2 Զ. նխպ. Ոռus ջնջ. նշ.   3 Զ. տղմ.

4 Զ. Այս անուան մօտ կայ մատիտով Դ և ապա մանիշակագոյն թանաքով Ե.

5 Զ. մատիտով Ա, մինչդեռ սա Բարսեղ Բ. է. ինչպէս տեսանք, Տ՟ր Բարսեղ Ա-ի (16-րդ) անուան մօտ ոչինչ չի նշանակուած։

6 Զ. սամաւուր

7 Զ. 60—69 չկայ. բարուք համարեցինք Զ.ի հաւատարիմ վերարտադրութիւնը. գուցէ Զ.ի նախագաղափարն ունեցել է

71 Տ՟ր սարգիս (Դ) 73[1] Տ՟ր յոհան (Բ)
74 Տ՟ր ստեփան (Է) 75 Տ՟ր սիօն (Ա)
76 Տ՟ր գրիգոր (Ե) 77 Տ՟ր դաւիթ[2] (Է)

79 Տր զաքարիայ (Դ) եղբօրորդին տ՟ր դաւիթին, գերագոյն քան մեծ տ՟ր զաքարիայն. շինեաց յաղթամար քաղաքին ը՟ յեկեղեցիս յանուն ա՟ծածնին, ս՟ր ստեփաննոսին.[3] եւ գրել յասմաւուրք մի, սարգիս գիրք մի. յետոյ գնաց յէջմիածին, նորոգեաց զաթոռն յէջմիածնայ. քանզի[4] յէջման տեղ բազում պարտուց ներքև անկեալ էր, սայ հատուց զպարտսն բոլորովին։ Սա յաջորդեաց յերկուց աթոռոց. և ապա եկն յաղթամար, բերելով ընդ իւրն զաջն լուսաւորչին[5] և զսպասքն վ՟ս երկիւղին այլասեռից[6] և ոչ վ՟ս նախանձու,[7] թվին հայոց Ջ՟Ժ՟Ա՟ այս եղև

79 Տ՟ր թաթոս (Դ) 80 Տ՟ր միքայէլ (Բ)[8]
81 Տ՟ր սարգիս (Ե) 82 Տ՟ր կար՟պետ (Ա)
խիզնցի

42բ *խիզնցի*

83 Տ՟ր ստեփաննոս[9] (Ը) այր առաքին յա՟մ զործս[10] բարիս.

84 Տ՟ր ներսէս (Ե) 85 Տ՟ր գրիգոր (Զ)
86 Տ՟ր եղիազար (Ա) 87 Տ՟ր բաղտասար (Ա)
88 Տ՟ր դարդար (Ա) 89 Տ՟ր աւետիս (Ա) որ մականուանը[11] կարմիր կոչի

տասն (60—69) այնպիսի անուններ, որոնք այստեղ բացակայում են։

1 Ձ. 72 *չկայ.*
2 Ձ. քաւիթ. *առաջին* թ-*ի վերև* դ. *հմ. էջ* 37 *ծան.* 1.
3 Ձ. սեփաննոսին 4 Ձ. քան զի
5 Ձ. լուսաւորիչին, *առաջին* ի-*ն ջնջ.*
6 Ձ. այասեռից.
7 Ձ. նախանձու-*ից առաջ* նախու *ջնջ. նշ.*
8 Ձ. Միայէլ *(Ա)*
9 Ձ. ան *տղմ. յետ. աւլ.*
10 Ձ. ծ *տղմ.* 11 Ձ. մակ անուանը

90 Տ՟ր գրիգոր (Է) ջատագով իմաստութ՟ր
91 Տ՟ր աբրահամ (Գ) *92 Տ՟ր յովաննէս (Ձ)*[1]
93 Տ՟ր ներսէս (Ձ) *94 Տ՟ր ստ՟փան (Թ)*[2]
95 Տ՟ր բաղտա՟ր[3] *(Բ)* *96 Տ՟ր կ՟րապետ (Բ) որ մականուանբ*[4] *քընած ասի*
97 Տ՟ր մարտիրոս[5] *որ մականուն*[6] *գուրջի ասի. սա էր յերկրէն մոկաց*[7] *ի գեղջէն նանէնից.*
98 Տ՟ր բաղտասա՟ր (Գ) ի տանէն ազատաց.
99 Տ՟ր ստեփաննոս[8] *(Ժ)* *100 Տ՟ր մարկոս (Ա) աշխարէն քաջբերունեաց ի գեղջէն բլուրմակայ.*
101 Տ՟ր թումէն (Ա). ի մօրէն յազատ տանէն և ի հօրէն ոչտոմի. ի գեղջէն յիրիչայ. 102. Տ՟ր սահակ (Գ) արձկեցի.
103 Տ՟ր յովաննէս (Է)[9] *որ մականուն*[6] *կէծուկ ասի*

43— *ասի*
104 Տ՟ր հէյրապէտ փաքխեցի (Ա)
105 Տ՟ր յովաննէս էր ի հայոց ձորու (Ը)[10]
106 Տ՟ր գրիգոր գաշաւեցի[11] *(Ը)*
107 Տ՟ր թումա էր յերկրէն յամկու (Բ)
108 Տ՟ր զազար մոկացի՝ առաքինի (Բ)
109 Տ՟ր գրիգոր խզնցի ի տանէն մեծաց (Թ)
110 Տր բաղտասար բաղիշեցի (Գ)
111 Տր սահակ յաղբակցի (Ե)

---

[1] Ձ. Տ՟ր յովաննէս *(Գ)*
[2] Ձ. ։ *տղմ.*
[3] Ձ. ղ *տողատակին.*
[4] Ձ. մակ անուանբ.
[5] Ձ. մարիրոս.
[6] Ձ. մակ անուն.
[7] Ձ. *տղմ.*
[8] Ձ. սփաննոս
[9] Ձ. Տ՟ր յովաննէս (Գ)
[10] Ձ. (Ե)
[11] *ըստ իս ուղղելի՝* գաւառեցի.

112 Տր յակոբ յամթեցի (Գ)[1]

113 Տ՟ր Նիկողայոս (Ա) ապարկերտցի, ի գեղջէն լուարայ ի տանէն մեծի սեռոց գրիգորի. այր իմաստուն-հռետոր. հին և նոր կտակար՟նց[2] *և արտաքնոց. իսկ բազում աշխատանս*[3] *կրեաց ի յաթոռն և եւ ամաւուրք*[4] *մի, ոսկիան ա՟ծաշունչ մի, հարցմանց մի ի ս՟ր աթոռս յշ՟տկ. թվի հայոց է ո՟ճ՟դ՟ին։*

114 Տ՟ր գրիգոր (Ժ), *115 Տ՟ր թոմայ (Գ) յաղթամարցի էր ի ցեղէն գագիկ թագաւորին։*

116 Տ՟ր կարապետ (Գ) ղըրմֆամենց.

43ᵃ *117. Տ՟ր յովաննէս ապարկերկցի (Թ)*[5]

118 Տ՟ր միքայէլ (Գ)[6] *վանեցի և էր յոյժ երաժիշտ.*

119 Տ՟ր կարապետ (Գ) շ՟տխցի. այր յոյժ ողորմած.

120 Տ՟ր խաչատուր (Բ) վանեցի. էր այր առաքինի, ս՟բ.

121 Տ՟ր «յարութ՟»[7] *արտօնեցի. սա նահատակեցաւ ի խզնայ ս՟ր խաչն թվին ռ՟մ՟հ՟ր՟ յաւագ ե՟ շաբաթի, զի որպէս տ՟րն մատնեցին ի ձեռն հրէից, սոյնպէս ապարանից վանից վանահայրն մատնեաց զնա ի ձեռն անօրինաց.*[8] *սպանեցին յաւուրս աւագ ուրբաթի. պատճառն այս էր, զի այն վանահայրն բ՟ կին առեալ էր. իսկ*[9] *«հայրապետն» անդունեաց զնա վ՟ս*[10] *կանացն,*[10] *նա վ՟ս նախանձու եղ նահատակել զկ՟թկոսն. յետ կատարման ճառագայթեցաւ լոյսն ի վ՟ր «մարմնոյ» նորին։*

---

1 Զ. (Բ)

2 Զ. զտակարճ՟ց.

3 Զ. ախտաւանս, հմ. էջ 60 ախտաւանք.

4 Զ. *յետագայում ս-ից յետոյ աւելացրած յ* (այմաւուրք).

5 Զ. *(Զ).* 6 Զ. *(Բ).*

7 *Սոյն անձի առթիւ Զ.ի լուսանցքում կայ հետեւեալը. «կարմրաձիր արձանն որ ի վ՟ր անուան, չնանակէ (=նշանակէ) զնահատակին երջանիկ կ՟թկոսին»։*

8 Զ. *տղմ.* 9 Զ. *տղմ.*

10 Զ. վ՟ս կանացն *տղմ.*

122 Տ՟ր յոհաննէս (ծ)[1] շ՟տախցի ի գեղջէն ծղայ, որ կայ այժմ և վարէ գիշխաննուի՟ կ՟թկոսուե՟ն և տ՟ր տացէ[2] նմայ զկեանս ընդ երկայն աւուրս։

(Ցածրում տարբեր տարբեր գրիչներով)

ա՟ծ իւր հոգին լուսաւորեսցէ թվին ռամհ

123 Տ՟ր խչ՟տուր մոկացի. 124 Տ՟ր պետրոս նարեկցի.
125 Տ՟ր խչ՟տր մոկացի յ՟մի 1864 օծեցաւ.

(ոշտունցի)

վախճանեալ 1895 դեկ. 21 ի վան.

(Այստեղ վերջանում է բուն ձեռագիրը)

---

1 Զ. (է)
2 Զ. տղմ.

(Վերցուած Կ. Պոլսի 1909 թուի ընդարձակ Օրացոյցից. Տ. յառաջաբան)

ԱԹՈՌ ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ

Աթոռակալից	Կաթողիկոսներ	փոխանեցաւ
1114	Դաւիթ Թոռնիկեան[1]	—
—	Գրիգոր	—
—	Յովհաննէս Աղձնեցի	—
—	Ստեփաննոս Նկարինայ	1276
—	Խաչատուր Տիարպէքիրցի[2]	—
1288	Ստեփաննոս Տղայ Սէֆէտինեան	1292
1292	Եղիշէ Աղբակեցի	1300
1301	Զաքարիա Սէֆէտինեան	1336
1312	Ներսէս աթոռակից	—
1326	Դաւիթ Սէֆէտինեան[3]	—
1336	Ստեփաննոս Սէֆէտինեան	1346
1346	Դաւիթ Սէֆէտինեան	1368
1369	Ներսէս Բոլատ[4]	1378
1378	Զաքարիա Նահատակ 26 յունիս	1393
1393	Ներսէս[5]	1395

[1] Աղթամարայ Աթոռին մէջ պահուած Յայսմաւուրք մը ալ աւելի հին ժամանակներու մէջ հաստատուած ցոյց կուտայ այս աթոռը, սակայն եկեղեցական յարաբերութիւնք միայն պահ մը Ժ. դարուն մէջ Ընդհանրական կաթողիկոսութեան աթոռ եղած ըլլալը կը հաստատեն և մասնաւոր կաթողիկոսութեան սկիզբը 1114 թուականին կը դնեն, որմէ կը սկսինք մենք ցանկը։

[2] Անորոշ կը մնան թուականները չորս յաջորդներուն, որոնք Հաւաքարանը ցոյց կուտայ։

[3] Զաքարիայի կենդանութեան կ'օծուի կաթողիկոս, բայց կը մերժուի յետոյ։ 1346-ին վերստին կ'ընտրուի և պաշտօն կը վարէ։

[4] Յայսմաւուրքը երկուքին միջև բազմաթիւ անուններ կը յիշէ, որոնք բնաւ հաւանական չէ որ պաշտօն վարած ըլլան։

[5] Միևնոյն ժամանակ կը յիշուին նաև ուրիշ անուններ ևս, որոնք չեն կրնար վաւերական համարուիլ։

1395	Դաւիթ Հեգահողի աղթամարցի	1433
1434	Զաքարիա Աղթամարցի	1464
1464	Ստեփաննոս Կուռճիբէգեան	1487
1487	Ներսէս Կուռճիբէգեան	1489
1489	Զաքարիա[1]	1495
1496	Ատոմ	1509
1509	Գրիգորիս Աղթամարցի[2]	1534
1542	Գրիգորիս փոքր	1612
1612	Ստեփաննոս	—
—	Պաղտասար	—
—	Կարապետ Թոչած ծաղկաւէտ	1661
—	Մարտիրոս Մոկացի Գուռճի[3]	1663
1669	Յովհաննէս Թութունճի	1683
1683	Թումա Ցերիճցի Տողլարէգեան	1698
1696	Աւետիս հակաթոռ[4]	—
1698	Սահակ Արծկեցի պարոն-Տէր	1699
1699	Յովհաննէս Գիծակ	1704
1705	Հայրապետ Փայխեցի Վրդանէսեան	—
1711	Գրիգոր Գաւաշցի	—
1720	Յովհաննէս Հայոց-Ձորեցի	—
—	Թովմաս Ամկեցի	—
—	Ղազար Մոկացի առաքինի	—
—	Գրիգոր Խիզանցի պայազատ	—
1735	Պաղտասար Բաղիշեցի[5]	1736

[1] Հաւանական է որ Զաքարիա 1489-ին իբր աթոռակից պաշտօնի մտած ըլլայ, վասնզի Ներսէսի պաշտօնավարութիւն կուտան մինչև 1491։

[2] Շատ որոշ չէ իր պաշտօնավարութեան շրջանը և իր յաջորդները Հաւաքարանը կը թուէ, թէև վաւերական կարելի չէ համարել։

[3] Նախորդին կենդանութեան օծուած է հաւանօրէն, վասնզի կը յիշուի 1656 թուականին։

[4] Էջմիածնայ աթոռէն օծուած է. բայց թեմականները չեն հաւանած։

[5] Աթոռակիցներ և հակաթոռներ խառն դրուած պիտի ըլլան, զի Պաղտասար Բաղիշեցի նոյնիսկ 1730-ին կը յիշուի իբր կաթողիկոս և 1743-ին մեռած ըլլալը կը հաստատուի։

—	*Սահակ Աղբակեցի*	—
—	*Յակոբ Համտեցի*[1]	1738
1738	*Նիկողոս Սպարկերտցի Սեռնց*	1751
1751	*Գրիգոր*	1762
1762	*Թովմաս Աղթամարցի*	1783
1783	*Կարապետ Վանեցի Ղրիմքիսըմենց*	1787
1788	*Մարկոս Շատախցի*	1791
—	*Յովհաննէս Սպարկերտցի*	· —
1792	*Թէոդորոս*	1794
1796	*Միքայէլ Վանեցի*[2]	—
—	*Կարապետ Շատախցի Հրաժ.*	1803
1803	*Խաչատուր Հրաշագործ Վանեցի*	1814
1814	*Կարապետ Շատախցի*[3] դարձեալ	1816
1816	*Յարութիւն Տարօնեցի Կարաւ*	1823
1825	*Յովհաննէս Շատախցի*	1843
1844	*Խաչատուր Մոկացի*[4]	1851
1858 *յուլ.* 24	*Պետրոս Պիւլպիւլեան* 28 *սեպտ.*	1864
1864 *սեպ.* 25	*Խաչատուր Պողոնիացի Շիրոյեան*[5]	1895

---

[1] *Մեռած է 1758-ին՝ սակայն պաշտօնէ դադրած է 1738-ին եթէ յաջորդները աթոռակիցներ չեն։*

[2] *Մահը պատահած է յիշատակարանաց համաձայն 1810-ին, թէև պաշտօնէ դադրած կամ աթոռակիցներ ունեցած պիտի ըլլայ մահէն առաջ։*

[3] *Մահուան թուականը մինչև 1823 դնողներ կան, հաւանական է կարծել թէ երկրորդ անգամ ալ ցկեանս պաշտօնավարած չըլլայ։*

[4] *Խաչատուրի մահէն յետոյ յաջորդաբար չորս տեղապահներ վարած են աթոռին գործերը։*

1852—1854. Գաբրիէլ Եպ. Շիրոյեան Վանայ Առաջնորդը.
1854—1856. Խաչատուր Վրդ.
1856 (10 ամիս). Յակոբ Արքեպ. Աթոռակալ.
1857—1858. Խաչատուր Վրդ. Փշավանցի, Տեղապահ։

[5] *Իր մահէն յետոյ Տեղապահներ միայն կարգուեցան։*

(Նօտրագիր A.)

44– Արձանագիրս վաւերական.
Ձեզ գրեցաւ խրատական.
Եպ՚սք և վարդապետք.
Մ՚ր Աթոռոյս համայն գղերք (= կղերք).
Թէմականաց իշխանաւորք.
Եւ մեծ Ազգայք համբաւաւորք,
Մինչ վախճանի կ՚թւղկս,
Վերափոխի առ Տ՚ր Քրիստոս,
Զոյն արժանի նախ ընտրեցէք,
Կթ՚ւղկս փոյթ նստուցէք,
Ապա զդի վախճանելոյն,
Դուք թաղեցէք ի հող մահուն.
Ըստ գրեցելոյս թէ առնիցէք,
Մ՚ր զօրհնուի՚ս վայելիցէք.
Ապա թէ ոչ ապախտ առնէք
Զանէծս նզովս ժառանգիցէք։

յամի Տ՚ռն 1867-ին, ի փետրվար ամսոյ 22-ին։

1900—1902 շրջելով աղթամարի բոլոր թէմերու մէջ ի խնդիր ատաղձի ձեռնարկածս աղթամարայ կաթողիկոսութեան պատմութեան հոս եկայ և ձեռագիր մատենից կարևոր յիշատակարանաց հետ արտագրեցի նաև սոյն գրքիս կարևոր մասերը և այս ամէնը միացնելով ուրիշ ատաղձներու հետ պատրաստեցի կաթողիկոսաց պատմութիւնը որ 1903-ին պսակուեցաւ Իզմիրեանց գրական մրցանակով։ Խ. Լեռնեան.

ով որ թուղթ հատ՞նի նզովեալ լինի որ է ը՞ թուղթ

(Նօտրագիր B.)

44։ *յաշխարհ ա՛մի եղանակն ասացե՜լ.*

Ամենայն ազինք՝ ակնարկեալ ի յիս՝ աւաղ կարդացէք. բանիւ ցաւագին՝ բանին հօր ծնօղի՝ բերեալ պաղատիմ. ո՜ր ող՛. ո՜ր ող՛. ո՜ր ող՛.

Գունդք անթիւ մեղաց՝ զանձեցի խպառ՝ գործօղըս չարեաց. Դատաստան արդար՝ դատաւորին Տ․ն՝ զիս դատապարտե՛լ. ո՜ր ողոր՛.

Երկունք անիծից՝ երկանց դժոխոց՝ ետ ինձ զոյժ մահու. զարհուրեալ լինիմ՝ զահի հարկանիմ. զի հրով կիզանիմ. ո՜ր ողորմեա. ո՜ր ողոր՛.

Էակք ա՛մ՝ է ձեզ միշտ արժան՝ էrէrիլ[1] *և ողբալ. ըզմեղաց գործօղս՝ ըզչարեաց սիրօղս՝ ըզբարե՛ց ատօղս. ո՜ր ողորմեա, ո՜ր ողորմեա.*

Թաթաղուն տղմով՝ թարախեալ վիրօք՝ թոյլ յօժար կամօք. ժահր թունից մեղաց՝ ժողովք չար ախտից՝ ժամանեալ առ իս. ո՜ր ողորմեա, ո՜ր ՛.

Ի լուսոյն շաւղաց՝ ի վերին յարկաց՝ ի բաց հեռացայ. լաւ անուանեցայ՝ լցեալս մեղօք՝ լուծեալս անդամօք. ո՜ր ողորմեա, ո՜ր ողոր՛.

Խորամանկ զխւին՝ խորհուրդըք թիւրին՝ խոր ինձ փորեցին.

45. *Ծածուկ թակարթեն՝ ծանակեալ զլորմամբս՝ ծաղր առնեն զինև. ո՜ր ողորմեա՛.*

Կամօք վայր հօսիմ՝ կարկամեալ սահիմ՝ կանգնիլ չյօժարիմ. Հրձիգ բոցակէզ՝ հարաւ ի շինուածս՝ հրդեհեաց[2] համայն. ո՜ր ողորմեա, ո՜ր ող՛.

Ձանձրուե՜ մարտին՝ ձեռնաձիգ ապտակ՝ ձաղկեաց զիս ուժգին.[3] Ղեղի դառնագոյն՝ ղօղեալ ի սրտիս՝ ղամբարս մթացաւ. ո՜ր ողորմեա. ո՜ր ՛.

[1] Ձ. նխպ. սզալ (*սգալ և ողբալ*), *որը ջնջուելով* [*մի տարբեր գրչից վրան գրուած* էrէrիլ. *ըստ իս, սրբագրողը մոռացել է ջնջել նաև* էւ-*ը, որով ներդաշնակութիւնն աւելի ես խանգարուել է։*

[2] Ձ. հrդհեաց   [3] Ձ. ուժին.

Ճաշակ մեղսասէր[1] ճարակօղ ախտից՝ ճեպով վանեաց
զիս. Մարմին ես դարձայ՝ մոլեկան ախտիւք՝ միշտ
պարարիլով. ո՜ր ողորմեա՛։

Յեղակարծ ժամու՝ յեղկելոյս վերայ՝ յանձն է չար
գազանն. նկուն զիս արար՝ նշաւակ կացոյց՝ նետիւք
խոցոտեալ. ո՜ր ողորմեա՛։

Տրջեցան զինեւ՝ շունք արեան արբուք՝ շաղախեալ
խոհերս. Որոգայթ լարեալ՝ որսորդք խաւարին
որսացան զանձն իմ. ո՜ր ողորմեա՛։

Զարչարեալ լինիմ՝ չար վշտաց գերլի՝ չունիմ ես
հանգիստ. Պետ այլոց կոչիմ՝ պարտական գտօղ՝
պարտուց յանցանաց. ո՜ր ողորմեա. ո՜ր ողոր՛։

Ջանիւք ոչ փութամ՝ ջատագով լինիլ՝ ջերմեռանդ
սրտիւ. ռահին երկնընթաց՝ ռահիւ լուսազգեաց՝
ռամիկս չհետեւեալ. ո՜ր ողորմեա, ո՜ր ողորմեա.
ո՜ր ող՛։

Սիրով կենցաղոյս՝ սաստիկ տոչորիմ՝ տարափ ոչ
ունիմ. Վարանիմ ի միտս՝ վշտօք տառապեալս՝
վ՜ս իմոց մեղաց. ո՜ր ողորմեա։

Տարտարոս ներքին՝ տագնապ դառնագոյն՝ տխրելոյս
բաժին. Րենական հրամանն՝ րախական պատուէրն՝
րաւինս չընկալայ. ո՜ր ողոր՛։

Ցամաքական կրից՝ ցանկութեան ախտից՝ ցուցայ հե-
զինակ. ւիւսեալ խուռն ախտիւք՝ ւիւծեալ մաշե-
ցայ՝ ւիւսօղս չարագործ. ո՜ր ողորմեա, ո՜ր ողոր-
մեա, ո՜ր ող՛։

Փրկել զիս անձն իմ՝ փութա դու ինքնին՝ փարելի
հայցմամբ. Քո փախճան կենաց՝ Քեզ միշտ մերձ
իմս՝ Քննիչ ո՜ր մեր կայ. ո՜ր ող՛։

[Այս երկասիր ծնունդ փանաքի մտաց
վշտակիր դպրաց աբեղայիս

---

1 Զ. մեղսասէր դ մանիշ. թանաք. յետ. աւ.

(Նօտրագիր B.)

46 - Բան տաղաչափական զովեստի՝ տացեալ զազար վշտալի Նուաստախոհ աբեղայի եղբօր տիրացու-ղազարի, ի մ՟ր լուսանկար գերահրաշ Տաճարին Ամենազօր կենսատու Սր՟յ Խաչին ք՟սի. փոքր ինչ ի հեռուստ առեալ զսկիզբն։

Արշակունեաց՝ մեծ տ՟րուե՟՝ բարձման գլխի.
ըստ յայտնուե՟ տեսլեան վեհի՝ հովուապետի։
Աշխարհս հայոց՝ դրախտ նորատունկ՝ զուարճալի.
ազգի ազգի՝ հրացայտ հողմով՝ տապախարշի։
Ասքանազեան՝ ազատ սերունդք՝ ծո՟յ կարգի.
տերանց խստաց՝ անողորմից՝ յամենայնի։
Լուծ չարաչար՝ ծա՟յուե՟՝ դառն աղէտի.
ի պարանոց՝ ազատ որդւոցս՝ եդեալ լինի։
Եւ այս հ՟ընոց՝ տոչորակէզ՝ բաբիլոնի.
երկայն ամաւ՝ խիստ բորբոքեալ բոց արձակի։
† Սակայն զթած՝ տ՟րն բարերար՝ մեզ ողորմի.
ըստ օրինակի՝ ժողովրդեանն՝ իսրայէլի։
Երբեմն երբեմն՝ դարձ գերուե՟ն՝ ըս մեր առնի.
հովիւ տալով՝ արեամբ իւրով՝ գնեալ հօտի։

46։ Աթոռ եդեալ՝ ի շիրակվան՝ ք՟ղք անի.
սմբատ արքայն՝ անդ սուղ ինչ ամս՝ թագաւորի։
Որ էր ազգաւ՝ երբայեցի՝ բագրատունի.
Թագդիր կարգեալ՝ իշխանութ՟՝ դրան արքունի։
Ի նոյն ազգէ՝ գագիկ անուն՝ այր փառաւոր.
ի ճակատու՝ պատերազմի՝ քաջ զօրաւոր։
Պսակեալ թագիւ՝ ընդելուզեալ՝ մարգարտաւոր.
վասպուրական՝ մեծ գաւառին՝ իշխեալ բոլոր։
Զգունդ թշնամեաց՝ ասպատակաց՝ մեքենաւոր.
յերկրէս արար՝ հալածական՝ յոյժ հեռաւոր։
Գուն իսկ գործեաց՝ հոգւոյն ջանիւք՝ անչափաւոր.
յանբաւ տեղիս՝ շինուածս արար՝ զարմանաւոր։

Ամուր գղեակս՝ խիստ անառիկ՝ պարսպաւոր.
կանգնեաց յերկրին՝ զօրաց իւրոց՝ պաշտպանաւոր։
† Իսկ գերագանց՝ քան զա՞մ՝ շքեղաւոր.
կազմեաց տաճար՝ երկնահանգոյն՝ տուն հոգևոր։
յԱմուր կղզւոջն՝ աղթամարու՝ ծովապարփակ.
Նախկին ք՞ղք իշխանանիստ՝ բազմաբնակ։
Անմարտչելի ի թշնամեաց՝ դիւատեսակ.
վանիչ նոցին՝ անհուն գնդին յոյժ այլանդակ։

17. Այլ զտաճարին՝ իսկ տեսացուք՝ զգեղեցկուի՞.
զծաղկերանգ՝ ս՞ր պատկերաց՝ քանդակուի՞։
Ջանձեռագործ՝ վերնոյ յարկին՝ զնմանութիւն.
զվերին զօրաց՝ ս՞ր զուարթնոց՝ զբնակուի՞։
Ցերկրի երկին՝ գեղեցկազարդ՝ լուսաւորօք.
ա՞ծատունկ՝ դրախտ եդեմայ՝ անուշ պտղովք։
Եօթնատեղեան՝ խորան լուսոյ՝ լցեալ փառօք.
պարունակօղ՝ զատի ընտրեալսն՝ երկնաւորօք։
Հիմունք քո՝ հաստատեցան՝ յականց վանեայց.
չորեք անկիւնք՝ թաւալեցան՝ յընտիր տաեայց։
Պատուաստեցան՝ ազնիւ գունակ՝ ի ս՞ր քարանց.
յղկեալ որմունք՝ տանդ սրբուե՞ ի ճարտարաց։
Քառակուսի՝ դիրք ճակատուղ՝ յօրինեցան.
ի քառակի՝ կողմ հայելով՝ համայնդամայն։
Քառաթևին՝ օրինակաւ՝ պահպանական՝
որպէս անունդ՝ իսկ ցուցանէ՝ բառ յորջորջման։
Զորք վեհագոյնք՝ ի յառաքեալսն՝ երկոտասան.
ի փառ ճակատղ՝ յօրինեցան՝ զարմանազան։
Մարդն առաջին՝ ստեղծեալ ձեռամբ՝ արարչական.
Ոյք ի նմանէ՝ յառաջ եկին՝ ընտրեալքն համայն։

17։ Քանդակեցան ս՞ր պատկերօք՝ գեղեցկազան.
յորմունս բոյին՝ միաւորեալ՝ յարմարական։
Ամենազօր կենարարին՝ անօրուի՞ ըն փրկական.
որ վ՞ս մեր՝ եղեալ սիրով՝ անճառական։
Այն ես ի քեզ՝ մեծ իմաստիւք՝ զարմանական.

Նկարագրեալ՝[1] այնիւ գեղօք՝ ճարտարականս
Բարձրագունեղ՝ գումբէթ քոյին՝ վերելական.
քուաքատակեալ՝[2] բոլորագիծ՝ ձեւ պատուական։
Գեղազարդեալ՝ ծաղկայօրէն՝ արուեստական.
յաչս տեսօղաց՝ յոյժ ցանկալի՝ աննմանական։
Հոյլք անբանից՝ ըն համօրէն՝ վայրենական.
ազգի ազգի՝ սերեալ ծննդովք՝ յաճախական։
Ի ծաղկաւէտ՝ վայրդ գալարուոջ՝ տածողական.
միշտ գեգերին՝ ի նոյն կանխեալ[3] յաւէրժական։
Թայտան յաւէտ՝ կայտառին անկէտ՝ ամենեքեան.
ոչ երկնչին՝ ի յորսորդաց՝ գարանական։
Այս արտաքին՝ ձև գեղեցիկ՝ վայելչական.
Քո ով տաճար՝ յարկ աղօթից՝ մաքուր կայան։
† *Ապա ներքին՝ վայելչակերտ՝ կազմ զանազան.*
ոսկէզօծիւք՝ փայլատակեալ՝ արփիանման։

48— *Վերուստ ի վայր՝ գեղագունեալ՝ հիանալի.*
պաճուճազարդ՝ տիպ պատկերաց՝ ըն հրաշալի։
Մ՞ր սրբուի՞ ըն սրբուե՞ց՝ անճառելի.
Եւ առաւել՝ պայծառացեալ՝ անպատմելի.
Անդ ուր մարմին՝ մեղաքաւիչ՝ մեր արարչի.
օր ըստ օրէ՝ անծախապէս՝ պատարագի։
Ամենասո՞ւր՝ երրորդուե՞ն՝ բարերարի.
անմարմին տիպ՝ ճաճանճագեղ՝ նկար՛գրի։
Ի յառաստաղ՝ ա՞ր սրբուե՞ց՝ ըն խորանի.
կազմակերպեալ՝ կանանչագեղ՝ տիպ դմրուխտի։
Ուր ա՞ր նշանն՝ տ՞րունական՝ անյաղթելի.
հայրականաւ՝ մաքուր Աջով տեառնագրի։
Սրովբէաճեմս՝ խորան լուսոյ՝ յարկ տ՞րունի.
առաւելե՛լ՝ փառօք մեծաւ՝ զարմանալի։
Քան զոր կանգնեաց՝ մեծ սողոմոնն՝ իմաստուք լի.

---

[1] *2-րդ ր-ի վրայ սղման (օ) նշան՝ վանկի յապաւման պատճառով.*

[2] Ձ. *ու-ի վրայ սղման նշան.*

[3] Ձ. կանխանեալ.

ի ս՞ր սիօն՝ յամուր ամրոց՝ ք՞դք դաւթի։
Անդ գեառեղե՞լ՝ ս՞ր տապանակ՝ հնոյ ուխտի.
աստ գերահրաշ՝ ամենաս՞ր՝ նշանն խաչի։
Անդ քարեղէն՝ տախտակ եդեալ՝ հին պատգամի.
աստ քաղցրալուր՝[1] աւետարան ըն հրաշալի։

48։ Անդ մանանայ՝ կեր մարմնաւոր՝ հրէից ազգի.
աստ երկնային՝ հաց հոգեոր՝ մարմինն փրկչի։
Այն հին տաճար՝ սողոմոնեան՝ հիմանց քակտի.
այս սխրալին՝ այժմ և յապայ՝ յարակայի։
Վ՞ս այսորիկ՝ մեծ՟արքային՝ խակ բոլորքե՞լ՝ սիրով փրկչին.
շինեալ զսա՝ յիւրում բազկին՝ զայ առաջի՝ կենարարին։
Սիրով հայցէ՝ գինդրելին՝ քաւել զյանցանս՝ բոլորովին.
զոր մարդկօրէն՝ գործեաց ինքնին՝ խարմամբ չարին։
† Արդ՝ ով մանկունք՝ փափկասնունդք՝ գրկաց սորին.
եկայք մտցուք՝ յայս առագաստ՝ սքանչելին։
Ձայնիւ երգով՝ զո՞ր օրհնեցուք՝ յաւէտ ի սմին.
բերկրեալ հոգւով՝ զուարճասցուք՝ ի միասին։
Ի սմա և զունդ՝ ըք հրեշտակաց՝ զօրք անմարմին.
աներևոյթ՝ յաչաց մերոց՝ միշտ ծաւալին։
Նմանակեալ՝ քաղցր ձայնիւ՝ զերգ հրաշալին.
ասեն օրհնեալ՝ են փառքք տ՞ն՝ ի ս՞ր տեղին։
Հողեղինաց՝ ըս կցորդեալ՝ հրեղէնք[2]. լինին.
յայսմիկ կայան՝ ըս սրբուե՞՝ դասաւորին։
Աւծեղէն՝ շողն ի հօրէ՝ լուսածագի.[3]
փայլակնաձև՝ նշուլազարդ՝ ճառագայթի։

49– Ի քոյ արփոյ՝[4] պարարտացե՞լ վայր դալարի.
ով մայր մաքուր՝ կաթուղիկէ՝ եկեղեցի։
Ի քէն հնչեալ՝ ձայն ահարկու՝ փողոյ մեծի.

---

[1] Զ. առաջին ր-ի վրայ սղման նշան։
[2] Զ. ր-ի վրայ սղման նշան.
[3] Զ. լուսածագի.
[4] Զ. արգոյ (?).

ա՜ծաշունչ՝ գրոց[1] պատգամաց՝ բան ո՞ր տառի։
Դու գերագոյն՝ գահ պատուական տան ռշտունի.
հիմն հաւատոյ՝ պարծանք ազգացս՝ հայոց տոհմի։
Ի յառագաստ՝ քո ո՞ր բազմեալ՝ հովին արի.
ի յաթոռոյդ՝ դատողական՝ բուռն հրամանի։
Արթուն ակամբ՝ հովուէ զհօտն՝ իւր ըստ կարգի.
ըստ երկնաւոր՝ հովուապետին՝ քաջ պայմանի։
Տալով զկնիք՝ արքունական՝ իւրոյ հօտի.
դրոշմըն մաքուր՝ ո՞ր մեռոնաւն՝ ի ճակատի։
Դու կառուցար՝ ամրիծ արեամբ՝ ա՜ն յ՜սի.
խաչիւ նորին՝ պսակեցար՝ անպարտելի։
Կենա՛տու խաչ՝ անուանեցար՝ սքանչելի.
պահպանելով՝ զհաւատացեալս ամենայնի։
Ամուր վահան՝ ես լքելոց՝ ի սիրտ յոգի.
զէն յաղթութե՜՝ մեզ նեղելոցս ի վտանգի։
Դիմեմք յուսով՝ մեք տառապեալքս՝ մայր գովելի.
ի փրկարար՝ ամրածածուկ՝ յարկդ հովանի։

49է Տուր մեզ Թ՜ալ՝ խաղաղու՜թ՝ անդրդուելի.
ընդ հովանեաւ՝ քոյին խնամոց՝ զթասիրի։
Փառաբանել՝ աղերսանօք՝ զաստեղծիչն էի.
և զպատեան՝ նորին սպասել՝ յաւուրն մեծի։
Որում պատիւ՝ և գոհութի՜՝ անլռելի.
այժմ և յաւէտ՝ և յաւիտեանս՝ յաւիտենի։

Ամէն։

Արդ յանգ ելեալ՝ աւարտեցաւ՝ բանս չափաւոր.
խուն ինչ ճառեալ՝ զանճառելոյն՝ սակաւաւոր։
յԱմի մերոյ՝ կենարարին՝ իսկ անաւոր.
Նորափետուր՝ նորոգօղին՝ ազանց բոլոր։
Ի յեռ տասնեակ՝ ութ յորելեան՝ շրջանաւոր։
անբաւ զրով՝ կրկին[2] հինգ կրկնեալ՝ խորհրդաւոր։

---

[1] Զ. ր-ի վրայ սղման նշան.

[2] Զ. այս ընթերցումն ինձ տարակուսելի է թւում. Զ.ում պարզ են միայն բառի սկզբին կր և վերջում Ն։

(Նօտրագիր C.)

տէր յ՞ս ք՞ս զհոգիս իւր պայծառացուցէ
և զաշխատանս իւր ի հաճոյս իւր ընկալցի ամէն

(Ոտանաւորի հեղինակի գրչով—Նօտրագիր B.)

վրիպանաց սակս որ ի սմին և յայլսն՝ ներել ինձ մաղթեմ որդիս։

(Նօտրագիր A.)

50. Առ կենսատու եւ արարչընկալ ս՞բ խաչն Աղթամարայ.

Գերահրաշ Տաճար լուսաճեմ խորան. յառագաստ[1] վերին գեղեցկահարմար. առ քեզ պաղատիմ ս՞բ խաչդ բարերար.

Արքայն արքայից առ քեզ բնակեցաւ. պսակեալ զքեզ բերկրեալ ցնծացաւ։

Գեղգեղեալ գօվեմ զերգս զանազան. զկղզինն աղթմ՞ր իւր ս՞բօվքն համայն. սատ կառուցանի ս՞բ խաչն պատուական. լիցի պահապան ազգիս արամեան։

Քումբէթդ երկակի է երկնանման. դրունքդ եր-րակի ըստ երրորդութե՞ն տեսոյդ զմայլին աշխարհքն ամենայն։

Ազնիւ պատկերօք զքեզ զարդարեցին.
անունդ կենսատու ս՞բ խաչ ձայնեցին.
կղզինն աղթամ՞ր զքեզ կառուցին.
յանդէպ վասպուրայ մեծի քաղաքին.
զի ես յառագաստ մաքուր փեսային.
անհպնատեսիլ տաճար երկնային։

---

[1] Թէ նախընթաց էջերում և թէ այստեղ բառասկզբին տեսնում ենք յաճախ, ձայնաւորով սկսուող բառերի մէջ, յ, որը որոշ բարբառների յատուկ մի հագագային շունչի փոխարէն է և ոչ յ նախդիրը. երբեմն յ-ի փոխարէն պատահում է նաև հ, օր. «պատուելի հայրս (= այրս) այս ապրէլուսս». Չեռ. Ագուլ. Թովմ. առ. վ. թ. 17, էջ՝ 1—. Թուակ. գրչթ. ՋՂՁ.

50։ [1]Տաղ աղքամ՞յ ո՞ք խ՞չին ասացե՞լ

Գեղեցկայչէն տաճար քոյին զօվելի. զօվելի, նման վերնոյն սիօնի. անման[2] . . . . լուսայցնցուղ աղբիւր շնորհաց հայաստա՞ն ազգի. ծարաւելոցս արբուցանէ շնորհիւն յ՞ս . . . , , . ՞, ... ի։

Բախջանական պ՞տկերք[3] քոյին ցանկալի ցանկալի — քանդակագործ. քերամեան ձեւին. անման[2] լուսացնցուղ աղբիւր շնորհ՞ց հայաստան ազգի ծաւե՞լ . . .

Ի փախուչ գանկագայուն[4] գառուցե՞լ գո՞ցել երկրորդ խորանն ի մօսէսէ յօրինեալ անման[2] լուսացնցուղ աղբւր շնորհաց հայաստա՞ն ազգի ծը՞ւլ

Գումարմամբ սբ՞յ խաչին քմպէթահար լույս տաճարին միշտ ցոլանար մէջ ցերէգին. հաստատուն լուսացնցուղ աղբիւր շնորհաց հայազս։

Ոգոճ լցե՞լ ո՞րն Գագիկ շինե՞լ տաճար եօթնպ՞տիկ քանըզ սոդոմ՞ն և . . . . ախկ. լուսաճ՞նճ (= լուսաճաճանչ ?) լուսացնցուղ աղբիւր շնորհաց հայաստա՞ն ազգի արբո՞ց (= արբուցանէ ?).

Բամից գնդից թագաւոր՞ցն խորհուրդ եսուն ըստ միմեանց և շ՞նեացուք խորանս եօթ՞ց բաձրապերձ լուսացնցուղ աղբիւր շնորհաց հայաստա՞ն։

---

[1] Զ. նոտրգ. D.—Թէ այս և թէ յաջորդ տաղերը պատկանում են միևնոյն գրչին. երկուսն էլ ձայնագրական խազեր ունեին, որ ցոյց է տալիս, թէ երգուելու համար են գրուած. հեղինակի անունն է Գրիգոր, ինչպէս տեսնում ենք տների առաջին տառերից. Բազմակէտերը հեղինակինն ; են։

[2] անշուշտ ուղղելի՝ անճման.

[3] Մեր արդի բառարաններից շատերում այս բառն անեզական է։

[4] Զ. գանկագայ տուն.

(Նօտրագիր D.)

51— Ցուղուակ ասայ

Էական ը՛նին. շնորհքն երկնային. ավեալ արք՛ին. տաճար ս՛ր խաչին կազմեալ[1] ի կղզին ըստ գաւթեան բանին լից զմանկունս եկեղեցոյ ա՛ծին (= ա՛ծային) շնորհօք քոյ . . . .

Սոսկալի մ՛րդկանց և զարմանալի հրեշտա՛կաց, ո՜ ծօվակն բղնունեաց[2] մերձի ըռշտունեաց, ո՞ր պահեսցէ հաստատուն միշտ եղցի եղից—

Գահ և հզօր զկոտապետ սուտանցե՞լ հայոց վեհապետ·ː. Տ՛Ր Յօվհաննէս հայրապե՞տ տացէ ամայ կեանս և յետ միշտ զրթեսցէ մեզ այժմ և յաւէտ. . . .

. . . . . Թվ՛Ն Ռ՛Մ՛Հ՛Է՛ԻՆ . . . . .

Ասացի շնորհօք ամենօրհնե՛լ ս՛ր ա՛ծածնին ըզտաղս աղթամ՛րայ ս՛ր խաչին. եթէ ոչ ախորժեսցի ի ձեր սրտին, մի անարկէք. զզր՛գ՛ր[3] եղկելի վանեցին. զի ոչ եմ տեղեակ արհեստին. վ՛ան այն գտիք ապաշնորհին. այլ ցանկացայ ս՛ր տաճարին. արդ ասացի երկս նորին. հանտիպելոցդ տաք զոզորմին . . . .

(Նօտրագիր E.)

51ː Դեղատոմս եւ կախարդական խրատներ.[4]

Վ՛ան կապածին առ սիաւ. հաւու ձուս այսպ՛ս. (գ՛ճ՛կ՛ն) երակք) (դ՛ճ՛խ) ոսկըր, և զօղւածքն ա՛մ.

---

[1] Ե ձայնաւորի եօղացումն այժմ էլ գոյութիւն ունի Վանայ, Մշոյ և Կարնոյ բարբառներում։

[2] զուցէ և բզնունեաց կամ բզնունե՞ց.

[3] Զ. չզր՞գ՞ր.

[4] Տարբեր գրչից. Զ. վերնագիր չունի. կէտադրութիւնն անփոփոխ ենք թողնում.

(այս անուն)[1] *վանքի. եղբըրմիր . . մոնորանամ. Թայխ. գրւայս. բանամշայ. բուր. սար. աղիշ. խօրայ. առ կացին. մի ձգէ կրակն որ կարմրի և գրած ձուն. դիր ի բալթի ծագի մէջ. Թօղ այրի. պատառի. յետոյ հան. կրակէն. կապած մարդն միզէ. կացնի. ծ՛կի մէջ. արձակէ ա՛վ ◯ վ՛ան գողին առէ առ. Թայմիրարած. մ՛րղու անուն.*[2] *և այս անունքս. ասա ախմաշիայ. ալու. լիայ. աճիտ. աճիրայ. և ա՛մ ս՛րք ա՛յ կ՛պեցէք. գկազակս. և գխեղխտելիս. ա՛վ ◯ վ՛ան մտանելոյ առ աւաք. այս անունքս կարդայ ի վր՛յ ջրբին. խմէ. երեստ. լըւայ գնայ ա՛վ. Եւս առաւաք գնալու. գրէ առ ինքն պահէս ի մ՛րյ ջրի կրդալուն այս է մամիլ. խաԹայ. շաԹայ. միքիայէլ է*[3] *կապրիէլ. ուրէլ. գիԹաէլ. ռաբաէլ*[4] *Թուայթ. Թօկէլ. խանաէլ. խուփէլ. սաքաիէլ.*[5] *այլ հըլի. արպայ.*[6] *դուք. կպեցէք.*[7] *ա՛վ*

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ.[8]

(Նոտրագիր).

52. *Փառք և գոհութի՛ ամենասու՛ր երրորդութե՛ հօր և որդւոյ և հոգւոյն ս՛ր՛յ. որ եդ կարողութի՛ անարժան և անպիտան Ղազ՛ր*[9] *որ*[9] *եմ*[9] *տրուպ ա՛մ մարդկանց. մտօքս զառածեալս, մեղօք մածեալս և ի նմին Թաւեալս*[10] *դազարս եղկելիս։ Արդ ի Թուականի՛ հայոց ռ՛մ՛հ՛գ ին յուլիսի ի՛ա ին եղև*

---

[1] *Զ. փակագծի փոխարէն չորս կողմից գծած.*

[2] *այս նախադասութեան իմաստն է. գրիր (կամ միտդ պահիր) այն մարդու անունը, որի վրայ կասկածում ես.*

[3] Է *ըստ իս, ուղղելի՝* եւ.

[4] *կամ* ռաբաէլ.

[5] *գուցէ և* սաքաէլ.

[6] *Զ. երրորդ տառը կիսով չափ ջնջուած.*

[7] *ուղղելի* կ՛պեցէք (= կապեցէք)։

[8] *Զ.ը վերնագիր չունի.*

[9] *Զ.* *տղմ.*

[10] *իմա՝* թաւալեալս

ւարտ[1] փոքր տետրակիս որ կոչի հուաքարան անուանց կ՟թկոսաց, մեղսամած ձեռամբ դադար գրչիս. անուանր և գործով. որ եմ յաշխանէն անձեացեալ ի գաւառէն փէշանդաշտայ ի յարգելի գիւղէն յառեղու, որդի Տ՟ր գրիգոր[2] քահանային և ի ցեղէն խալիֆեանց ի տանէն ազատաց. Այլ այժմ եղեալ եմ իբրև գմուրացկան սահելով ի դրունս այլոց. ոչ կամովս եմ աղքատացե՛լ ի սէր[3] փառաց ք՟սի, այլ ակամա ի դժուարու՟է ժամանակիս. զի յոյժ զօրացեալ են ազգն իսմայելացւոց վ՟ս ծովաց

եալ

52բ *եալ մեղաց իմոց. Այնքան բռնացան ազգն մարաց մինչ կողոպտեցին զկտուց յանապատ և զսիմէօն ճգնազգեաց վ՟րդպտ սրախոխող արարին. Եւս զ՟սբ յաթոռս կողոպտեցին. և զկնի սորա ամ մի անցեալ, ելեալ տ՟ր յարուփ՟ կ՟թկ գնալ նորա ի գաւառն խիզնա նուակու՟ի[4] վ՟ս շինուե՟ ս՟բ աթոռիս. և ժամանել նորա[5] ի վանս խաչայ որ կոչի խիզնա ս՟բ խաչ, ասացին բնակիչք գառին յանորիկ,[6] թէ ապարանից[7] վանից հայր երկու կին առեալ է, ր՟ուք այլ կենդանի. յինք աշխարհական գոլով[8] այնպէս գովելի վանք և հրչակելի. Արդ դատաստան արա. Իսկ նա չհանդուրժեաց յղեաց առ նա և ասէ. քեզ բաւական չէ[9] ա՟ կին մի,[10] ր՟ճուքն[11] առեալ ես. Արդ ի ժա-*

1 Զ. ուատ հմ. էջ՝ 27 ուատ, են.
2 Զ. գրիգոր *տղմ.*
3 Զ. ի սէրոյ, ոյ-ն *յետ. աւ.*
4 *անշուշտ ուղղելի* ճուիրակուի՟.
5 Զ. ճոր
6 *ուղղելի* գաւառին այճորիկ.
7 Զ. աճ *տղմ.*
8 Զ. *տղմ.*
9 Զ. չէ *լուսանցքում.*
10 Զ. մի *տղմ.*
11 Զ. *տառից* ՟-ի.

մանել գրոյն առ ռամիկ այն շունն կատաղի, խսկոյն[1] փութով առաքեաց ը՞ քուրթ, զի սպանցեն զհայրապ՞ետն Ատտանոր լամ զաղէտալի[2] տես կ՞թկոսին խմոյ. զի նա միամտու՞ր ճաշակէր զճաշ երեկոյեանն. ունէր զպատառն ի գերունակ աջոյն, խսկոյն հար

ին

53. *ին հրացանաւ ի գլուխ գերունակ երջանկին. հեղաւ արիւն ի մէջ սեննակին. լցաւ տունն ծխով և մառախլով և խաւար կալաւ զմեզ. մինչ աւանդեաց զհոգին. Յեաց պատառն ի մէնջ[3] ձեռին. եղև սուք մեծ հայոց ազգին։*

Յետոյ բռնու՞ր օծեցին զյոհաննէս արքեպ՞ս կ՞թկոս յաղթամարու՝ ոչ իւր կամօք, այլ ակամա. խսկ[4] նա ասէր.[5] ոչ կամիմ հայրապ՞տուի՞ առնել ի վ՞ր պիրտ և սորա ազգին հայոց. այլ յուժ[6] աղաչէին իշխանքն հայոց. և իբրև տեսին ոչ կարացին համանեցուցանել ողոքական բանիւք. յայժամ (= յայնժամ) գնացին առ ազգն մարաց. բողոքեցին յականջս իշխանաց ն՞ց,[7] և ապա բռնու՞ր օծեցին[8] զՏ՞ր յոհան կ՞թկոս, և ի պատահել անպիտան զաղաբիս ի գերահրաշ[9] աթոռն զագկայ։ Արդ ի նախերգանին ծանուցի ձեզ, այժմ ևս ծանուցանեմ. երկու հատոր էր գրքուկս, առաջին ի թագաւորէն մինչև ցտ՞ր զաքարիայն որ նահատակեցաւ

ի սա

---

[1] Զ. խսկոյ.
[2] Զ. զաղէտլի (*տողադարձ՝* զաղէտ-լի).
[3] *ուղղելի* ի մէջ.
[4] Զ. խսկս.
[5] Զ. *տղմ.*
[6] Զ. *լուսանցքում.*
[7] Զ. *տղմ.*
[8] Զ. օծեցեցին.
[9] Զ. անր *տղմ.*

53: ի սատան քաղաքին. երկրորդ համար զաքարիայէն[1] մինչև[2] ցա՛ր նիկողայոս կ՛թկոս։ Առաջին համարն մաղաղաթի վերայ գրեալ էր երկաթագրով նշանագրով [illegible] . . .* [illegible] է [illegible] . . .* [illegible][3] է. . . .* [illegible] է [illegible] . . .* [illegible] . . .* [illegible] է. [illegible] . . .* [illegible] է։ Արդ առաջին գիրն այսպիսի[4] գրով էր ի Թումայ քարտուղէ, որ քարտուղ էր[5] դադիկ արքային. գրեալ էր ն՛ր այսպիսի գրով գրած էր։ Իսկ վերջին համար էր գրեալ տիրացու ներսէսէ. էր այր յոյժ հռետոր, եւ տեղեակ արտաքին փիլիսոփայական արհեստին. մանաւանդ երաժշտական արհեստին այնպէս տեղեակ էր երաժշտականին մինչ տարածեալ էր համբաւ[6] գիտան՛ ա՛ր ընդ ա՛մ աշխարհս հայոց. էր հիանալի և զարմանալի գրէ թէ հրեշտակաց եղանակ ունէր. զի՛ է լինձ զա՛մ իմաստուի՛ն

ն՞ր

54– ն՛ր քննել և իմանալ։ Արդ ի գնալ ն՛ր ի ս՛ր եր՛ուղէմ երկիրպագուի՛ գերեզմանին ք՛ի, ոչ եւ ծանօթուի՛ ամենազով յովակիմ պատուիրագին,[7] մինչև ցյաւուրս ծննդեան և յայտնուե՛[8] ք՛ի ա՛յն մերոյ, ի յառաւօտեան ժամու յորժամ սկսեցին զա՛ր զի բաղ՛մ համան մինչև ցփառք ի բարձունս, խկոյն փութացաւ մի ոմ մհա՛սոց եւ աւետիս պատուիրագին և աս՛ց. հայր ս՛ր, յաղթամարայ Աթոռի երա-

[1] Զ. զաէարիայէն-ից առաջ մի մակակէտ ('), որ անշուշտ պատկանում է մոռացուած ի նախդիրին։

[2] Զ. մինև.

[*] տ. գրքի վերջում տես Բ.

[3] հմ. այս այբը նախորդ օրինակի հետ, էջ 4.

[4] Զ. այպիսի.

[5] Զ. տղմ.

[6] Զ. զուցէ և հանբաւ (ն և մ խառն).

[7] Ժողովրդական աղաւաղում պատրիարք բառի.

[8] Զ. յայտուն՛.

ժեշտն սատ է. իսկ պատուիրագն հարցոյց. տիրացու ներսէ՞սն է. և նա ասաց. այո՛. Իսկ մեծ պատուիրագն յովակիմ յայնժամ զժամ աղօթից յետս դարցոյց, զո՟ր զի բաղում սկսեաց. և ապա կոչեաց ըզ տիրացու ներսէս ի դաս. Եւ իբրև երաց զբերանն զովելի հնչեցուց զձայնն ամենաբաղձալի ի լսելիս ա՟մ ժողովրդոց. Ապա զրոհ տուեալ ա՟մ ազգաց գալ և լսել զեղանակն անլսելի. ապա եկին[1] ի յունաց, ի լաղինացւոց, ի ասորոց, ի հրէից, ի տաճկաց, յապ

54: ի յապաշխից և յա՟մ ազգաց. Ի մտանել նոցա ի ս՟բ յակոբայ տաճարն, ժամ աղօթիցն հասեալ էր հարց, այսինքն՝ ո՛ր դասուց. Անդ էր հիացում և զարմացումն, զի լսանէին զձայն քաղցր և անուշ որ ոչ էին լուեալ. Եւ ապա մատուցանէին[2] զփառս այնպիսի շնորհաց տուողին. և յետ արձակման ժամուն կոչեաց զնա պատուիրագն յովակիմ, հարցոյց ի նմանէ զա՟մ բանս արտաքին գրոց և նա ետ պատասխանի պ՟տրգին անսխալ և անսայթագելի. և իբրև նայեցաւ պ՟տրգն թէ չունի մարմնական ընչից պակասուի՟, և ետ Միայ[3] յեկեղեցւոյ անօթ, այսինքն՝ արծաթէ բուրվառ մի, արծաթէ ջահ մի, քշոց մի. և շատ աղաչեաց, թէ աստ կեցիր, ոչ եկաց անդ.[4] ապա դարձաւ փոթով (= փութով) ի ս՟բ աթոռն իւր յաղթամար, թվին ո՟ճ՟դ՟. Երկրորդ տետրակ նմ էր գրեալ. Ա՛րդ աղչեմ[5] զձեզ, ո՛վ սրբամիտ ընթերցողքդ, մի՛ երկմիտ լինիք ի վ՟ր ճառիս. զոր անդ գրեալ էր զայն[6] գրեցի ի սէր բաղձալի աթոռոյս, ի վայելումն ընթերցողացն. Ապա շնորհ[7] ինչ

---

[1] Զ. տղմ. [2] Զ. անէ տղմ.
[3] Զ. տղմ. ուղղելի նմա.
[4] Զ. տղմ. [5] Զ. տղմ.
[6] Զ. տղմ. [7] Զ. ն յետ. ալ.

դտանէք ի սմայ այն ինձ լիցի, զի ես յոյժ տկար էի և անարհեստ. ը՞յց[1] այնքան[2] էր որ չկարացի գերիմաստ յոհաննէս կ՞թկոսի հրամանէն հետ լինիլ։ Արդ աղաչեմ, ով որ հանդիպիք սմայ յիշեցէք, ողորմի ասացէք անպիտան դադար գրչիս և դուք յիշեալ լիջիք ի ք՞է ա՞յ մերմէ. ամէն։

---

55. 1) Մեծ դիրքով մի ծածկագիր. տառերի վերին ծայրերը զարդարուած խաչաւոր կաթուղիկէներով. հիմքը կազմում է գլխագրաձև մի Ա, որի երկու սիւների գլխին կայ մի մի գլխագիր Ծ, իսկ սիւների վերին մասերը վերջանում են մի մարդկային դէմքով. ընթեռնլի են միայն մի քանի տառեր— Ծ, Ծ, Ա, Տ, Ի. ստորև կայ հետևեալ քառեակը.

(Նոտրագիր E-ի բուական նման)

Կերպ խարսխիս այս հաստատեալ.
ի նոտարէս եղև կերտեալ.
ի մէջ յարկիս այս շաղկապեալ.
գիր երկաթե՞յ դիւրին լուծեալ.

էջի ճակատին, ծածկագրի երկու կողմից նկարուած են երկու միանման կանացի դէմքեր առանց ծնօտի։ Իսկ ծածկագրի մի կողքին, վարից դէպի վեր գրուած է. մայր Ս.ր Սիոն Ս.ր եկեղեցի

[1] Զ. տղմ.

[2] Զ. այն բան.

Ծածկագրի միւս կողմում կայ ճրագի մուրով դրոշմած մի մեծագիր կնիք, որ կենտրոնում ունի Փրկչի խաչելութիւնը և Աղթամարի տաճարը, իսկ խաչելութեան շուրջը բոլորաձև կրում է հետևեալ գրուածքը. Է. ԿՆԻՔ Մ՟Բ ԽԱՉԻ ԱԹՈՌՈՑ ԱՂԹԱՄԱՐԱՑ ԹՎԻՆ ՌՄԿՁ։ Սոյն կնիքը գտնւում է նաև Ձեռագրիս սկզբում—**1ա**.

55ը *Այս էջը լի է գրչափորձերով զանազան ժամանակներում և զանազան մարդկանցից. ըստ իմաստի ամենից կարևորները հետևեալներն են.*

(Էջի ճակատին՝)

գրիչ A. *և իմ իւրիւրևանցեան*
գրիչ B. *ա բ գ ա բ գ դ ե զ է ը թ ժ ի լ խ ծ կ հ ձ ղ ճ*
գրիչ A. *խախամիրի հօրդիոյ մարուքէի մուխրու՞մ*
գրիչ B. *Ուր որ կամին անդ ծննանիմ*
ուր և կամին անդ ժամ . . . նեմ.
Թարց լեզուի ես . . . ր՞որրեմ.
հագիւ անուն իմ յորջորջե . . . մ.

գրիչ C. *(մանիշակագոյն թանաքով)*
կործակա
տարաթուխ
ծ յովյանէս
պապիկենց
գրեցի

(բոլոր թուանշանները թուրքական, օր. ١٨٥٢)

Գրիչ D. 28 *1852 (կամ 1862) յօկօս մէկ*

28
18
252
28
532

չորեշը՞թ լ՞է
գլուխ
ե՞շը՞թի հ՞ը գլուխ

ու՞րթի հ՞է գլուխ
Գրիչ E. *առ՞ջի աւուր*
3 դ՞շ կօ
միւս աւոր 2 դ՞շ 5 փ՞րյ
երեկոյին աջ հ՞մրոյր 6 դ՞շ 3 փ՞րյ

Այս էջի վրայ կայ նաև մի մեծ կնիք երկշար վերտառութեամբ. կնիքի պատկերը լաւ դուրս չի եկած. վերտառութիւնից կարդացւում է հետևեալը.

ա. տող՝ «+ ՇՆՐՀՕՔ + Մ՞Բ ՀՈԳՈՑՆ + Տ՞Ն . . . . (յօվան ?) + ԿԹՂԻԿՈՍ + ԾԱՅՐԱՑ + ԳՈՑՆ
բ. տող՝ «ՊՏՐԱՐԳ + Մ՞Բ ԽԱՁԻ (կամ ԽԱՁԱՑ ?) + ԱԹՌՑՆ + ԱՂԹԱ . . . . . .».

56. *(կպցրած կաղմին)*

Գրիչ E.

```
      43211        2
        112    8. 4. 8
      -----
      86422
     43211
    43211
    -----------
    48396 32
    28040 04
        9
    -----------
```

Գրիչ F. *բաւական նման* B-*ին. Աւխուխս կիրիկոս նարեկայցի*

Գրիչ E, *էջի հակառակ կողմից, այնպէս որ գրուածքը գլխի վայր է երևում.*

դ դ գերագոյն քերօբէից և բարձրագոյն
դ ա ր գ դ ե ե զքեզ գովէ մայր ս՞բ եկեղ
խծ Միրով ծանիր այս անուն ծծծկ
Մէրտ Միրով Միրով խծծգ
Ց՞ի Ք՞ի ծառ՞յ ա բ գ դ ե զ է ը թ ժ
ի լ խ ծ կ հ ձ ղ ճ մ յ ն շ ո չ պ ջ ռ ս վ տ ր ց ւ փ ք և օ ֆ
Ց՞ի Ք՞ի ծ ջ ո ս վ
ա բ գ դ ե զ է թ ժ ի լ խ ծ կ հ ձ

Բացի սոյն խազխզումներից, որոնք գլխաւորներն են, երկու երեսի (55բ, 56ա) վրայ էլ կան մի քանի անյաջող փորձեր Թռչնագիր Ե և Ի նկարելու։

Նման խզմզումներով լի են նաև Ձեռագրի սկզբի երկու էջերը—1ա և սրա հանդիպակաց էջը, որ կպցրած է կազմին։ Այս վերջինիս պարունակածներից գլխաւորներն են.

Գրիչ E. *ի յա՜յ (ջնջուած) ծ ծ ծ կ հ ձեռն սոցա բա*
ցցի մեզ դուռն ողորմութե մանուկ

(աւելի մոյգ թանաքով)

. . .
102 — *1 թգ՞րց 18 գլ 11 հ՜մի գեջ՜արգ (?)*
628 — *1 թ՛գ | 12 գլ 18 հ՜մր օծան՜լ ամինդ՜ր*
834
1564

2 թգ 2 գլ 4 հ՜մր 7 ողխա
2 թգ 12 15 մ՞հ մրգ՞րէ գաղ

Գրիչ G. *կապլամս փ փորձուք արարրաի*
1 թգ 31 գլ սաւուղ գլխ.

1ա ունի երկու կնիք, որոնցից մէկը կրկնուած է Ձ.ի 55ա ում. երկրորդը կրում է Գ. Դ. (կամ Գ Գ) սկզբնատառերը և 1277 (Թուրքական Թուանշաններով) Թուականը. խազխզումներից էականներն են.

Գրիչ H. *յակոբ*
յակոբ է իմ եղբայր սիրելի

Գրիչ G. *Գահ. երկնաին. լուսպատ.*
Գահ. երկն՜յին. լուսպատար. լիցիս և դու սատեղատշար
ց
Բամք. անմարմնոց. վերին. զօրաց. պատեն զքեւ համա՞րած

Գրիչ I. *Ա՛ռ մաերիմ եղբօրդիս*
և ի մարիւրենեն

Գրիչ Ց. մին երից. երգուս ի տասնից. և երեքն ի հազարից . . .

Երկու անյաջող փորձ թռչնագիր Ե-ի

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ԾԱՆ. Մ. Աբոոից Բիշենէ ուղեւորութեան Ալէքսանդրապօլում, պ. Յակոբ Կարանեանցի մօտ, պատահեցինք նշանաւոր կոնդակին, որ տրուած է Աղթամարի կաթողիկոսութիւնից վանքի վերանորոգութեան համար նուէրներ հանգանակելու նպատակով։ Անմիջապէս անձամբ արտագրելով կցում ենք ներկայ հրատարակութեան՝ ի նկատի ունենալով բովանդակութեան սերտ առնչութիւնը, յայտնելով միեւնոյն ժամանակ մեր խորին շնորհակալութիւնը մեր ազնիւ բարեկամ պ. Յ. Կարանեանցին իւր ցոյց տուած սիրալիր պատրաստակամութեան համար։

ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՆԴԱԿԻ.

Մեծութիւն՝ 1,53×0,51.

Նիւթ՝ թուղթ. պահուած է մեծ խնամքով. զարդարուած է նկարներով, որոնք բաղկանում են հետեւեալ երեք մասերից. 1) Նարեկայ (?) վանք, որի բակում մի սուրբ կաղօթում է։ 2) Աղթամարայ (?) վանք, ծովի մէջ, ուր լողանում են ձկները. ծովի վրայ երկու առագաստաւոր նաւակ, մի մի զոյգ վարդապետներով և մի մի աշխարհականներով, որոնցից մին զուցէ օտարազգի, դատելով զգեստից. վանքի բակում տաճարի դուռը նստած է կաթուղիկոսն զգեստաւորուած, մի ձեռքին միւռոնի անօթը, միւսում՝ գաւազանը. կողքին կանգնած են երեք վարդապետ. ուրիշ չորս վարդապետ էլ կանգնած են տաճարի ետեւի (արեւելեան) կողմում։ Մի այլ կղզեակում տեսնւում է մի մատուռ և Մարիամ Ս. կոյսը՝ Յիսուս մանուկը գրկում։ 3) մի մեծագիր կնիք հետեւեալ վերտառութեամբ. «Է. ԿՆԻՔՍ Է Մ՟Բ ԽԱՉԻ ԱԹՈՌՈՅՍ ԱԽԹԱՄԱՐԱՑ Ի ԹՎԻՆ ՌՄԿԶ.»։ Կնիքի մէջտեղում խաչելութիւն Յ, Ն, Թ, Հ վերտառութեամբ. խաչի երկու կողմը նկարուած են տաճարներ։ Սոյն կնիքը կայ նաև ներկայ Հաւաքան-ում, ինչպէս կարելի է նկատել բովանդակութիւնից. կոնդակում կնիքի շուրջը նկարուած են ոսկէ ճառագայթներ, որ

երկուստեք բանել են մի մի հրեշտակներ։ Թէ սոյն հրեշտակների դիրքը և թէ կոնդակի առաջին տողի նկարուածքը փոխառութիւն է այն ժամանակի ընդհանրական հայրապետութեան հրատարակած կոնդակներից։

Կոնդակի շրջանակը վերին անկիւններում կրում է մի մի հրեշտակագլուխ. կոնդակի ճակտին, շրջանակից ներս, նկարուած է աղաւնակերպ Ս. Հոգին ամպերի մէջ։ Նկարներից և ոչ մին չունի հին հայ մանրանկարների նրբարուեստ գեղեցկութիւնը, թէև ըստ բովանդակութեան հետաքրքրական են։ Պատկերների ծաւալն է՝ 0,60×0,41.

Կոնդակի առաջին բառը՝ Յ~Ի թռչնագիր է. շարունակութիւնը, մինչև տողի վերջը մեծ գլխագիր. իմաստի կարևորութիւնն ի նկատի առնելով գրիչը գլխագրերի մեծ մասը գրել է կարմրադեղով։ Ներկայ Հրատարակութեան մէջ ուղղահայեաց գծերը (|) ցոյց են տալիս տողի աւարտը կոնդակի բնագրում։

Սոյն կոնդակը գնել է յիշեալ պ. Յակոբ Կարանեանցը անցեալ 1915-ի ամառը հայ կամաւորներից։

Տես էջ 89–91.

(ԿՆԻՔ)

Յ՟Ի Ք՟Ի ԾԱՌԱՅ ՏԷՐ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԿԹՂԻԿՈՍ |

Աղթամարայ ամենազօր Ս՟բյ խաչի՝ Արքայա-
շէն աթոռոյն Ք՟ի. Որ կառուցեալ կայ չքնա-
ղագեղ | շինութը՟ 'ի կղզւոջս Վանայ Քաղաքի բարեբեր
ծովակիս. Յորմէ ժամանեալ հասցէ գիր օրհնութե՟, և
նամակ | պահպանութե՟, շնորհք և աղօթք առաքելական
և Ա՟ծային բազմապատիկ օրհնութի՟, և նախախնամական
գթութի՟, համ|դերձ քահանայապետական օրհնութը՟ 'ի
վ՟ր առ ընդ հանուր յա՟յ օրհնե՟լ լուսաւորչակրօն և ուղ-
ղադաւան Ք՟սանէր | և բարեպաշտօն ազգիս հայաստա-
նեայց. Ո՟ւր և հասցէ հիմնաւորական նամակ օրհնութե՟ս
մերոյ՝ 'ի բարեճոխ մայրաքաղաքս | 'ի դաստակս, 'ի
գիւղօրայս. 'ի պայծառ Վանօրայս, և յա՟մ Շէնս. Նախ
Արճի և պանծալի[Ծայրագոյն Նուիրակաց | Ս՟րց Աթոռոց-
հոգեւոր և այցելու Առաջնորդաց. Ա՟ծարան Վ՟ար-
դ՟պաց. Կրկնապատիւ Աւագ Երիցանց, և բոլոր Սրբակրօն
Քահա|նայից. և խոհեմազարդ դասուց կղերիկոսաց՝ և
Սարկաւագաց. Ա՟ծասէր և բարեփառ՝ պանծալի Իշխա-
նապետաց՝ և Իշխանաց. Եկեղեցա|զարդ Երեցփոխանաց.
Հանճարաշատ Վաճառականաց. Հիւր ընկալ և առատաձե-
ռան Ընչէսից՝ և տանուտերաց Գեղեցկազ՟րձ Արհեստա-|
ւորաց. Ք՟սազով Աղքատաց. և առհասարակ Ա՟ծասէր և
մեծահաւատ քրիստոնէիցդ. Արանց և Կանանց. Ծերոց և
Տղայոց. | Երիտասարդաց՝ և Կուսից. և այլ ա՟մ չափու-
տիոյ՝ և հասակի 'ի ք՟ս Ա՟ծ հաւատացելոցդ, լիցի ի ա՟ր
խնդալ յարադուարճ բերկրանօք. Ամէն. | Շնորհք սէր՝
խաղաղութի՟ և օրհնութի՟ Ա՟ծային իջեալ հանգիցէ 'ի վ՟ր
ձեր և շքեղափայլ ծաղկեցուցէ զձեզ Հոգւ՟վ և մարմնով.|

Տամբք՝ և տեղօք. Որդւ՟վք և դստերօք. Սիրելեօք և բարեկամօք. Ընչիւք՝ և ապրանօք. Վարօք՝ և վաստակօք, Առօք՝ և տրօք. Այգեօք և | պարտիզօք, Խաշամբք՝ և անասնօք. և ա՟մ գոյեղինօք՝ օրհնեսցէ աճեցուսցէ և զօրացուսցէ զձեզ, պահե՟լ միշտ ողջու՟ր՝ և խաղաղու՟ր. ամէն։ | Եւ ընդ Ա՟ծապարգև օրհնութե՟ նամակիս ծանիք Սիրելի և հոգևոր որդիք մեր. Զի հրամ՟ յէ հոտանուշաբոյր ազնիւ ծաղիկն | Ռշտունեայց՝ Ս՟բն Գրիգոր Նարեկացին՝ 'ի գովեստ Ս՟բյ Եկեղեցւ՟յ ասե՟լ թէ՝ 'ի համօրէն քարինս սորին՝ ք՟ս երկրպագի. որ կամի ասել. | թէ բոլոր քարինք Ս՟բյ եկեղեցւոյ. փոխանակ ք՟ի պաշտի և երկրպագի. և յառաջացե՟լ Ա՟ծազով ս՟բ բանիւն վերակ՛րկնէ ասե՟լ. Ո՛չ տուն | երկրային նիւթոյ՝ քան թէ մարմին երկնային լուսոյ՝ ա՟յ զսորին որդիս կնքեալ ձեռնադրէ։ և զայլ բազ՟ում գովուի՟ս վ՟ս եկեղեցւ՟յ Ս՟բյ, ճառէ | 'ի ս՟բ գիրս իւր. ապաքէն երևի յայտնապէս, որ շինողքն Ս՟բյ եկեղեցւ՟յ. և ողորմւ՟ր ՚մասնակից գտանողքն՝ աներկբայ յօղին 'ի մի և 'ի նոյն | գլ՟խն ք՟ս Արդ՝ նախապէս մինչ էաք 'ի յԱռաջնորդւե՟ Նարեկայ ս՟բյ վանիցն. օգնու՟ր հաւատացելոց՝ հեռաւորաց՝ և մերձաւորաց՝ 'ի | պատիւ Ս՟ր Նարեկացւ՟յն՝ ի յամս երկուս շինեցաք գրարձրազիտակ զանգակատուն մի առաջի ս՟բյ դարպասի ն՟րին. 'ի յիշատակ բնաւից ողորմած՟ց. | Իսկ 'ի ներկայ թւոջս, վանայ քաղաքի Ա՟ծասէր իշխանապ՟տն. իշխանօք. Եւ Աղթամարայ թէմ և վիճակ եղեալ՝ մեծամեծք ժողովրդ՟վք և քահ՟նյիւք | համաբարբառ թախանձանօք հանին զմեզ 'ի տեսչու՟է վանիցն Նարեկայ. Եւ բերեալ 'ի յԱղթամարայ Ս՟բյ Խաչի արքայաշէն Ս՟ր Աթոռն, | օծեալ հաստատեցին զանարժանս 'ի ԿԱԹՈԻ-ՂԻԿ՟ՍՈՒԹ՟Ի ն՟րին. և չեղև մեզ հնար՝ բացասու՟ր զերծանիլ 'ի ձեռաց խնդրողաց։ Զի բաց 'ի Վանայ՝ թէմ| և վիճակքն ա՟մ բրդաստանք են. Եւ վ՟ս խառնակութե՟ց Գարօնաց՝ և կուսակալաց՝ խղճալի ժողով՟ւրդքն յոյժ աղքատացե՟լ զոլով անձեռնհաս | լեալք են՝ ողորմիլ և օգնել Ս՟բյ Աթոռ՟յն իւրեանց. Ուստի և ես անարժան փեսայս՝

և քահանայապետս ն՟րին, մինչ տեսի զյետին աղքա-|
տուե՟ հասե՟լ զչքնաղագեղ Ս՟ր Աթոռն այն. զի մեռոնն
օրհնելոյ թագաւորաշէն ս՟ր Սիօն եկեղեցին. վ՟ս սաստիկ
հնաշինուե՟. և ըզ | բեղեկս ոչ նորոգելոյն. զառաստաղն
'ի վերուստ կաթուղիկէիւ, և զպարիսպն 'ի հիմանց բեկ-
բեկե՟լ և խախտե՟լ. ուր չիշխէր ոք մտանել. ընդ | նմին
և կաթուղիկոսարանի վերին և ներքին դստիկոնքն, մերձ
ի խոնարհիլ խախտե՟լք" յաւել և 'ի վ՟ր այսքանեաց
տրտմութե՟ց. յոլով պարտա|տէրք քուրդք և հայք՝ իւ-
րաքանչիւր մուրհակօք՝ պատատե՟լ զինե զպարտսն վճա-
րել խեթկէին. Ուստի և իմ ներսական խղճիւ աղէկիզե՟լ|
մորմոքէի միմիայն մխիթարու՟ի ցաւալի սրտի իմոյ.
այս էր՝ որ հայել՟վ 'ի գեղեցկու՟ի արքայաշէն մեծ և
ծաղկանկար արեգակնափ՟յլ առ՟ջին տաճ՟րին | որ չիք
ուրեք նման. Նովաւ դոյզն ինչ շնչառեալ մխիթարեի.
վ՟ոյ և յուսալով իմ ամենակարող զօրութի՟ Ս՟րյ Խաչին.
և օժանդակու՟ի Ս՟րյն | Թովմայի Ա՟ծամուխ Ս՟ր Աջոյն.
սթափեցե՟լ 'ի խոր տրտմ՟է. նկատել՟վ զմխիթարիչ Ս՟ր
բանն նարեկացւ՟յն, թէ յորժ՟մ սպառին առ 'ի | մէնջ
բարիքն՝ յայնժ՟մ զառաւել զարմանալին ներգործես.
Նոյնժամայն յարուցե՟լ քանի մի եպիսկոպոսօք՝ և ծերա-
կոյտ Վարդապետօք դի|մե՟լ գնացաք 'ի քաղաքն Վ.ան՝
Առ Ա՟ծասէր իշխանպ՟տ օրհ՟լ Յակոբ աղ՟յն, 'ի պատմել
զցաւս մեր. և հանել զհրաման բույրուլթուի 'ի դօլվ՟թլ՟ւ
դէվլիչ փաշայէն. նախ վ՟ս մեռոն օրհնելոյ տաճ՟րի շին-
ման, որ վերուստ 'ի վայր քայքայե՟լ էր. Երկրորդ՝ մինչև
ցմէկ տարի պարտատիրացն | ժուժկալել տալ. Որ և ինքն
Ս՟ր Հոգին Ա՟ծ՝ զձեզ և զինքն օրհնեացէ. որ ձրի հրաման
էհան 'ի փաշայէն. շինել զխոնարհե՟լ ս՟ր Սիօն | տաճարն.
ուր նախնի Սրբ՟գն կթղիկոսունքն՝ անդ զՍրբալոյս մե-
ռոնն օրհնէին. նաև հրաման՟ւ փաշային պարտատէրքն
մինչև ցամ մի պայմա|նաւ լռեցին. Իսկ և մեր յու-
սայնտե՟լ 'ի բարերար՝ և յողորմածն Ա՟ծ. չերկնչել՟վ 'ի
ծանրու՟է հին և նոր պարտուց. զձեռս արկաք 'ի | շինուած
Ս՟րյ տաճարին. Եւ 'ի նորոգութի՟, կաթուղիկոսարանին.

և զայլ դրսական և ներսական կարևոր և մեծածախ շինուա-
ծոց. Ուստի | և անյապաղ ՚ի հեռուստ բերե՟լ զքարա-
հատ վարպետս՝ յղեցաք ՚ի յարճէշ և յարծկէ՝ գտանել
զպատշաճաւոր քարինս՝ հատանել և կոփածոյս | առնել.
և նաւու, և ծովու բերել տալ. զոր և յաջողեաց ս՟բ
Հոգին, որ զհիմնարկուԹի՟ Ս՟րյ տաճարին՝ մինչև ցարդ՝ զ՟
կանգուն բարձրա|ցուցե՟լ եմք՝ կրկնապատիկ քան զառա-
ջինն լայն և ընդ արձակ։ Արդ՝ Թէպ՟ս մեծածախ գոր-
ծոյս սկզբնաւորու՟ի արարաք. չունիմք զանձարան՝ որով|
բացեալ հոգասցուք։ Եւ ոչ ի մերս կողմանց՝ յաղքատ
Թէմից՝ և վիճակաց՝ յոյս և ակնկալուԹի՟ օգնելոյ և ողոր-
մելու՟յ. զի յառաջագոյն վ՟ս նո|րեկայ վանից զանգա-
կատան՝ հիմնատեայս արկի, և ն՟ք ըստ քերմանց իւրա-
ք՟նչիւր կարողու՟եցն հոգացին. Իսկ այժմ մեզ ոչ երևս
Թւոյ ՚ի նոցանէ | կրկին հիմդատ խնդրելոյ. և ոչ ն՟ցին
կարողուԹի՟ օգնելոյ։ Վ՟սրյ յա՟մ կողմանց անճարակ՝ և
անյոյս Թւալով մեր, զմեծ յոյս օգնուԹե՟ և օժանդա-
կուԹե՟ մեր՟յ զա՟ծ՝ և զհեռաւոր երկիրս՝ և զքաղաքս ձեր
արարեալ. Սոյն նորոգ վկայական՝ և ծաղկալի նամակաւս
օրհնուԹե՟ | և հիմնատիտական աղաչանաց գրով՝ դիմեցաք
առ Ա՟ծասէր բարեպաշտուԹի՟ հաւատացե՟լ ազգիս մերոյ,
Ոչ հարկիւ և իրաւամբ, | այլ կամաւորական խնդրանօք.
Ոչ վ՟ս անձին մերոյ ագահուԹե՟, այլ վ՟ս շինման Ս՟րյ
տաճարի և եկեղեցւ՟յն ք՟ի. որում պարտին ամ՟քն. Թէ
հե|ռաւորք՝ և Թէ մերձաւորք օժանդակք և ձեռնտու
գտանիլ. մանաւանդ զի ոչ մասնաւոր վանից նմանէ, Թէ
անհետ առնիցեմք. այլ գլխաւոր | և հաւատացե՟լ Թագա-
ւորաւ հիմնարկե՟լ. և Ս՟րյն Թովմայի առաքելոյ՝ Ա՟ծա-
մուխ և արեամբ մածե՟լ Ս՟բ Աջովն պանծացե՟լ և հա-
ստատեալ. և աննման տաճարօք լուսափայլե՟լ. որ զտե-
սողսն ՚ի մեծ հիացումն ածէ, յաղ՟գս բազմատեսակ
քանդակե՟լ քարանկար պատկերաց. մանաւանդ | նախնի
Սրբ՟գն Հ՟յրապետաց՝ Ա՟ծադիր ԱԹոռ և բնակարան. և
մասին միոյ հայոց քաղաքաց. պարագրող և իշխող. Թէև
այժմ այսպ՟ս աղքատացե՟լ | վ՟ս մեղաց մեր՟ց՝ և խառ-

նախունե՟ց կուսակալաց և քրդաց. վ՟յ աղաչ՟մ քահանայապետական Մ՟ր կարգիւս, մի որ յօտարաց համաթուեսցէ, զնմն պօ|ղոս՝ և զնմն ապօղոս. այլ մատծել զմիայօղ ս՟ր զլ՟խն ք՟ս, որ միով որդեգիր զրկանօք՝ զամ՟ն ընկալեալ միով սրբալոյս մեռոնաւ մկրտե՟լ անձ|նուցանէ. Արդ ահա վստահացե՟լ մեք ի տուրս օգնութե՟ ձերոյ՝ առաքեցաք առ Ա՟ծասիրութի՟դ ձեր, զմտերիմ զաւակն ս՟րյ Աթոռոյս | զՄիքայէլ խոհեմափայլ վ՟րդպ՟տն. Եւ խնդր՟մ 'ի սիրելի և 'ի հոգեոր յորդ՟ցդ մեր՟ց, զի սիրով մեծաւ ընկալջիք զդա, և վ՟ս շինու՟ե Մ՟րյ | Աթոռ՟յս՝ և նորոգ հիմնարկե՟լ Մ՟րյ տաճարիս, զմիմեանող յորդորել՟վ առատօրէն և զլխաւոր հիմատս հաստնիջիք նեղութե՟ և պարտուց | Մ՟րյ Աթոռ՟յս. Զի եթէ 'ի հնումն վ՟ս սուտերական շինման խորանինն մովսէսի՝ միով հրամանաւ ա՟մէն՝ անթիւ արծաթ և ոսկի ընծայէին. մինչև | սաստ մովսէս արդ՝ բաւական է. ապա ոչ չափ վ՟ս շինման նորոյս տաճարին ք՟ի. պիտոյ է հաւատացելոցդ, յա՟մ յանձէ՝ և յա՟մ կարողութէ՟ | ողորմիլ և ձեռնտու գտանիլ. և իւրաքանչիւր ա՟մէն ըստ կարեաց զգինս քարանց և փարպետաց մի խնայել. այլ բոլորով սրտիւ զայս | Նորաշէն ս՟ր տաճարս՝ յորում զՍրբալոյս մեռոնն օրհնեմք ձեզ յիշատ՟կ գնեսջիք. 'ի յոր յարաժամ զփրկագ՟րծ Մ՟ր Պատարագն մատու|ցանեմք և զձեզ հանօրէն կենդանեօք՝ և ննջեցել՟վք մի՟շտ յիշատակեմք 'ի ք՟ս. Վ՟ոյ վերակրկնե՟լ խնդր՟մք, զի ընդ հիմատեայ օգնութե՟, | 'ի պատիւ Մ՟րյ Աթոռոյս. բարեխառնել զքառամնիցս՝ զկտակս՝ և զյիշատակիս, զորոց զփոխանն աներկբայ ունիք գտանել, ի յաղորմ՟ծ | և ի բարերար փրկչէն մերմէ յ՟է ք՟է. ո՟պ խոստացե՟լ է՝ տուք և տացի ձեզ. և զայլ բազ՟ւմ զովու՟իս վ՟ս ողորմե՟ն, թէ ի ք՟է, և թէ յա՟մ Մ՟րց Ն՟ր| բարուք հմտացե՟լ զոլ զիտեմք զձեզ. վ՟ոյ և ոչ երկարաբանեմք. Եւ յաւարտ բանիս խնդր՟մք և զայս. զի զհաւատ՟րիմ ժողովարարդ | մեր՝ զՄիքայէլ Սրբակրօն Վ՟րդպետ. յա՟մ հակառակորդաց պահպանել, և մի երկբայել վ՟ս դ՟ր. զի զոր ինչ տուրս և ընծայս, զորս

հա|սուցանէք 'ի ձեռս դ՟րին. զայն աներկբայ մտօք 'ի յաղթամարայ Ս՟բ Աթոռս՝ և առ մեզ հասեալ գիտասջիք. Որ և ձեզ սրտի մտօք | ողորմածացդ, և գթացողացդ. ք՟ս ինքն ողորմեսցի. և լցուսցէ զա՟մ հոգևոր և մարմնաւոր պակասութի՟ս ձեր. և զերկիրս՝ զքաղաքս և | զա՟մ սահմանս ձեր՝ ա՟մ բարեօք լցուսցէ. և զձեզ յարաժամ ողջու՟ր՝ և խաղ՟ղու՟ր պահեսցէ. և փրկեսցէ յա՟մ հոգեկան և մարմնական | փորձանաց. և զա՟մ գործս և զվաստակս ձեր օրհնեսցէ և արդիւնաւորս արասցէ. և ազատեսցէ զձեզ ի տարաժամ մահուանէ. և փրկեսցէ | 'ի կերպակերպ ցաւոց՝ և յանբժշկելի հիւանդութե՟նց. և կատարեսցէ զա՟մ խնդիրս ձեր 'ի բարին. և քաւել՟վ զա՟մ յանցանս ձեր. իւր երկն՟յին արքայութե՟ն արժանիս արասցէ զձեզ՝ և զա՟մ ննջեցեալսն ձեր։ Այլ և որքան 'ի Հրաշափառ Ս՟բ Աթոռս՝ սաղմոս երգութի՟, ժամպաշ|տօն և պատարագք մատչիցի, յա՟մէ ձեզ և համօրէն ննջեց՟լց և կենդանեացն մասն և բաժին եղիցի. Ամէն։

Գրեցաւ հիմատախական նամակս օրհնութե՟, ի ռ՟մկէ թուին հայ՟ց. 'ի յունիսի ժե։

'Ի Գեհրահրաշ Ս՟բ Աթոռս Աղթամարայ
Ս՟րյ ԽԱՉԻՆ Ք՟Ի։

կարմիր կնիք՝

յարութիւն
կաթղկոս
1266

ԾԱՆ. սոյն կնիքը կրկնուած է նաեւ կոնդակի յուսանցքում կոնդակը բաղկացնող երկու թերթերի միացման տեղին։

ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

(Անփոփոխ ուղղագրութեամբ)

Աբգար 7. 8. 10. 34
Աբդլմուսեհ
Աբդլմսեհ
Աբդլմսես } 31. 35. 37. 38. 41
Աբդլմսեսհ
Աբլմսեհ
Աբրահամ 24. 63
Ագուլեաց Թովմայ առ. վանք 77
Ադդէ 23
Ալահվերդի 51
Ալուդեկ 38. 59
Ալուդին 35
Ախավանք 56
Ահարոն 31
(յ)Ահիդ 6
Աղէկսանդր 15
Աղթամար, Յ—, 2—12. 14. 16. 17. 21. 23. 28. 30. 32. 45—48. 51. 53. 54. 58. 59. 62. 66. 73. 77. 78. 79. 82. 84. 86. 91—93. 96
Աղձնիք 22. 45
Աղջրամ 17
Ամուկ, Յ—, 45. 63
Ամիր 53. 54
Ամիրա Գորգի 33
Ամիրա կուրջ(ի) բէկ 42. 44
Ամիրա Ստեփաննոս 42
Ամիրխան 51. 52
Ամիրջան 54
Այրաս 13
Անի քաղաք 72
Անկիւրիա 17
Անձևացեաց (աշխարհ) 81
Աշոտ 33
Ապարանք 36. 64. 81
Ապուսաճ 13
Ապլէլուս 77
Առաքե՛լ կաթ. 60
Ասլան 53. 54
Ասորեստան 5. 22
Ասորիք 6. 17
Ա՟ծատուր 52
Ատոմ կաթ. 67
Արագած 59
Արադիդ 49
Արամ 6
Արծրունիք 2. 36
Արձկէ 45. 94
Արճէշ, Յ—, 39. 45. 94
Արշակունիք 72
Արշոտ 38
Արտամետ 56
Աւդալրակ 56
Աւիտիս 54
— 87
Աւետիս կաթ. 62. 67
— քահ. 51
— (Քոսենց) 53

Բաբիլոն 6. 72
Բագարատ 8
Բագարատունիք 9. 10
Բաղ (թէ՞ բաղա) 52

Բաղափրան 6
Բաղէշ 22. 44—46
Բաղտաղ 17
Բաղտասար, Գաղտասար կաթ. ներ 62. 63. 67
Բատկանց (գիւղ) 55
Բարէգարեան 45
Բարթուղիմէոս առաք. 7
Բարսեղ կաթ. 60. 61
Բարսղի 45
Բաքիներ 52
Բելոյ (գիւղ) 45
Բերկրի 45
Բերդաձոր 33
Բզնուն երկիր 45
Բզնունեաց (ծովակ) 79
Բէլ 5
Բէրդակ 56
Բրայիմ Յամզի Մուստաֆա 52
Բօհտան 45

Գաբրիէլ եպ. Շիրոյեան 68
Գագիկ 1—3. 6. 12—15. 21. 26. 32. 33. 36. 41. 42. 45. 46. 58. 59 64. 72. 78. 82. 83
Գաղուռ (արտ) 52
Գալոս 51
Գաղ 6
Գառնիկ 54
Գաւաշ 6. 45. 52. 56
Գաւաշուց (Նաւրուզ) 53
Գենձիկ (արտ) 56
Գէլրոն (արտ) 51
(Գէորգ), Գէորք կաթ. 2—4. 28. 31. 44. 45. 58
Գուլագիզ 49. 55
Գուրգէն 33. 38
Գրիգոր 1. 78. 79
— արեւելեան զաւկ 35
— լուսաւորիչ 10. 36. 37
— կաթ. 38 59. 60—64. 66. 68
Գրիգոր կաթ. Գաւաշեցի 63. 67
— — Խիզանցի 63. 67
Գրիգորիս կաթ. 59. 67
Գրիգոր Նարեկացի 37. 59. 92. 93
Գրիգոր (Սեոնց) 64
— քահ.ներ 49. 81

Դանիէլ եպ. 40
Դատուան 45
Դաւիթ եպ. 36. 37
— կաթ.ներ 37—41. 55. 59—62. 66. 67
— Սահառունի 6
Դաւրէշ բէկ 57
Դերանիկ 33
Դէվրիշ փաշա 93

Եղիազար կաթ. 62
Եղիայ կաթ. 61
Եղիգէս 45
Եղիշէ արքեպ., կաթ. 29. 32. 44. 59. 61
— կաթ. յաղբակցի 60. 66
Եսայի, Յեսայի մարգարէ 1. 6
Եր՚ազմ 83
Եւա 26

Զաքարիա կաթ.ներ 3. 39. 40—44. 46. 47. 61. 62. 66. 67 82. 83
Զիթաէլ 80
Զիլանաձոր 45
Զիրուք 53
Զուռայ, Զուրոյ 11. 12
Զուրաբիկ 22

Էջմիածին, Ս—, 29 41 44. 46 62 67
Էւստ 51

Թադէոս, Թաթէոս, Թաթոս առաք. 7. 8

Թադէոս իշխան 37
— կաթ. 60–62
Թամար 26. 33
Թարվիզ 43
Թէոդոս թագ. 34
Թէոդորոս կաթ. 68
Թոմայ, Թովմաս, Թումա կաթ.-ներ 64. 67. 68
Թոնրիկ 35—37
Թովմա առաքեալ 93. 94
— Արծրունի 27
Թուաթ 80
Թումա Ցերինցի Տողլարէկեան 67
Թումայ չախենց (Ամիր) 54
Թումէն կաթ. 63
Թումայ, Թօմայ (քարտուղար Գագիկի) 2. 83
Թումօ 49
Թօկէլ 80
Թօմայ վարդապետ Կոռճով 40

Իբրահիմ խան 47
Իգմիրեանց 69
Իլ 32
Իսմայելացիք 81
Իսմայէլ 22
— փաշա 57

Լեոնեան Խ. 49. 69
Լիմ 39. 60
Լուար (գիւղ) 64
Լօշկէ (արտ) 57

Խաթայ 80
Խաթուն մէլէք 42
Խալիֆեանց (ցեղ) 81
Խախամիր 86
Խանաէլ 80
Խանագա 52
Խանմահմուտ 57
Խաչայ, Խիզնա ո՞ր խաչ (վանք) 81

Խաչատուր 52
— եպ. 57
— կաթ.-ներ 58. 59. 64. 66. 68
— վարդ. Փշավանցի 68
Խաչօ 51
Խեղենիկ 36
Խիզան 45. 64. 81
Խլաթ 39
Խլղաթ 51. 52
Խուժաստան 22
Խուփէլ 80
Խօսրով, Խօսրօֆ փաշա 47. 48

(ի գեղջեն) Ծղայ 65

Կանկվարա բերդ 33. 34
Կապան 29
Կապան ոստան 8
Կապրիէլ 80
Կառկառ 45
Կասօյի (արտ) 57
Կարապետ 54
— կաթ.-ներ 54. 62–64. 65
— քահ. 49
Կեցան 45
Կընընուդ (արտ) 57
Կիրիկոս 87
Կղարջ 6
Կոտոմ 22. 23
Կուրջի բէկ 38
Կտուց 81

Հագարացիք 47
Հայաստան 2. 8. 32. 46. 78
Հայկ 5. 6
Հայոց ձոր 5. 45. 51
Հասկանեա վանք 54
Հաւատրու վանք 43
Հեղենիկ 59

Հայրապետ Փայխեցի Վրդանէսեան / Հէյրապէտ Փաքխեցի կաթ. 63. 67
Հիւրկան, Հիւրկայն քահ. 6. 7
Հոռոմոսի գետ 35
Հորգոմ 15
Հոփփոփմէ 26. 31
Հոռմշահ 43
Հրէ 17

Ձվստան 56

Ղազար գրիչ 3. 4. 21. 34. 80— 82. 85
— արեղայ 71. 72
— եպ. 57
— Կաթ.ներ 62. 63. 67
Ղեոնդ կաթ. 60 61
Ղլաթ 45
Ղուկաս վարդապետ 16

Ճարա 2. 45
Ճարօ 49
Ճուլամէրկ 45

Մագարենց (Գուլաղիզ) 54
Մակեռոն 15
Մահմատ բէկ 56
Մահմեդանք 45
Մաղմաղուտի (արտ) 55
Մամիլ 80
Մանուէլ կրօնաւոր 23. 24
Մանուշակ 51
Մաշթոց կաթ. 28. 59
Մատղավանք 60
Մարիամ 35. 38
Մարկոս կաթ. 63. 68
Մարուզ(է) 43
Մարուքէ 86
Մարտիրոս 31
Մարտիրոս գուրջի կաթ. 63. 67
Մարք 81
Մէծոփ 45
Միջակետաց (աշխարհ) 6
Միրզաղի (արտ) 57
Միրկասըմ 56
Միքայէլ 52
— 80
— կաթ. 60. 62. 64 68
— վրդ. (Նուիրակ Երթ. կթ.ի) 95
Մկրտիչ քահ. 52 53
Մոկս 45. 56 63
Մովսէս եպ. 16
— Խորենացի 6. 12
— Կաթ.ներ 60. 61
— մարգարէ 31. 78. 95
Մութլարակ 56
Մուսուլ 45
Մուրատ 51

Յակոբ 88
— աղա (իշխանապետ 'ի քաղաքն Վան) 93
— եպ. 57
— կաթ.ներ 60. 61. 63. 64. 68
(Մ՞ր) Յակոբայ տաճար 84
Յաղրակ 45
Յանի քաղաք 34
Յաջուկուլի (արտ) 57
Յառեղ (գիւղ) 81
Յարատենից (տանուտէրք) 51
Յարութիւն կաթ. 64. 68. 81. 91. 96
Յարօ 56
Յեղտիչէր 56
Յեսայի մարգարէ 1
Յէրուն 45
Յիլի (գիւղ) 55
Յիրիչ (Թէ Յիրիչայ) գիւղ 63
Յոհան կաթ. 61. 62
Յոստան 40

Յովար կաթ. 61
Յովակիմ (պատրիարք) 83. 84
Յոհան, Յոհաննէս, Յովհաննէս, Յովանէս, Յովաննէս, Յօվան — կաթ.ներ 51. 59. 63—68. 79. 82. 85. 87
Յովանէս քահ. 53. 54
Յովաննէս վարդ. 4
Յովյանէս Պապիկենց 86
Յուլիայնոս, Յուլիանոս 10—12
Յուսափ, Ուսափ 13
Յուսիկ 11. 12
Յուրանց 45

Նանէնից գիւղ 63
Նարեկայ վանք 92. 94
Նաւրուզ փօռօյ 53
Ներսէս հրամիշտ 83. 84
Ներսէս կաթ.ներ 40. 60—63. 66. 67
Նեփրովթ 5
Նիկողայոս, 54
— Նիկօղայոս, Նիկողոս կաթ.ներ 51—54 64. 68. 83
Նորգեղ 56
Նուբար 54. 55
Նոտըղ 45

Շաթայ 80
Շամիրամ 5. 15
Շառափու քոփ (արտ) 52
Շատախ 40. 45. 61
Շատխու թաղ 53
Շարաֆ բէկ 56
Շէխի բէկ 56
Շիրակվան 72
Շիրուան 45
Շուշիթացիք 6

Ոստան 2. 3. 29. 13. 45. 56. 80—1 տ. Յոստան
Ուլիբէկ 51
Ուռոց յառուի (արտ) 52

Ուրէլ 80
Պաղեստինացւոց (երկիր) 6
Պարսիկք 22
Պետրոս կաթ. 56. 57, 65. 68
Պէկիխան 52

Ջրխոր գիւղ 45

Ռաքուէլ, Ռաթուէլ 80
Ռաշամ, Ռըշամ 6. 7
Ռասուլ աղա 57
Ռավանդ, Ռուանդ 57
Ռըշտունինք, Ռըշտունիք, Ըռշտունիք 6. 7. 79
Ռըշտունեաց գաւառ 11. 13

Սահակ կաթ.ներ 63. 67. 68
Սամուէլ կաթ. 60
— պատմիչ 13
Սանատրուկ 10
Սարգիս կաթ. 60—62
— կրօնաւոր 43
— (Բօսենց) 53
Սարուխան 51
Սաւուղ 88
Սաքաիէլ 80
Սենեքէրիմ, Սենէքարիմ 36. 37
Սէֆէդի 38. 39
Սիանոս 51
Սիմէօն վարդ. 81
Սիմոն կաթ. 60
Սիօն կաթ. 62
Սլէման բէկ 56
Սմբատ, Սմբաթ, Սըմբաթ 4—2. 63. 72
Սողոմոն, Սողոմ՞ն 18. 78
Սուսունբար 52
Սոփի խաթուն 33
Սպարկերտ 45
Ստանբօլ 17
Ստեփաննոս կաթ.ներ 41—43. 59. 60—63. 66. 67
— կրօնաւոր 43

Վան 13. 15. 27 44—46. 57. 68. 91—93.
Վասբուրական, Վասպուրական 13. 72. 77
Վարագա սար 15
Վարդխաթուն 52
Վերատ (արտ) 54

Տայաստան 6
Տըշղու (ջաղաց) 52
Տիրան 11. 12
Տշող (գիւղ) 55
Տուղլուփ 34
Տրապիզոն 17
Տրդատ. Տրտատ 10. 34

Փէշանդաշտ (գաւառ) 81
Փոխան 56
Փոս (արտ) 52

Քաջբերունեաց (գաւառ) 45. 63
Քարադաշտ 55
Քօսնոց (մ՟ հոսք Ալյան) 53

—⊱ ⊹ ⊰—

ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

ՍԵՒԱՆԻՇ ՏՈՂԵՐՆ ՀԱՇՈՒԵԼ ՆԵՐՔԵՒԻՑ.

էջ	տող	տպուած է	պիտի լինէր
ԺԴ	17	ձեեր	ձեւր
ԺԵ	1	ուեկացրինք	ուսկացրինք
2	24	եւ հաստատու՞ին	եւ հաստատութիւնն (= եւ դհաստատու՞ին)
4	2	արքային	արքայիւ
»	7	իմն	իմս
»	9	գրեաց	գրեայ
»	12	վայելումն	վայելում
5	17	յասորեստանեայց	յասորեստանեաց
6	6—7	նախնեաց	նախնիաց
»	15	ընտրեաց	ընդրեաց
»	19	հիւրկանաւ	հիւրկանու
7	3	հիւրկայն	հիւրկան
»	10	անել	անեղ
»	11	աւելորդ է =	
»	16	որշաւնեաց	որշաննեաց
9	13	ընտրեցին	ընդրեցին
11	3—4	պաշտեցին	պաշտեցեն
12	2	Զուռայ	Զուրայ
18	3	բարւօք	բարւոք
25	5—4	արտասանութիւն	արտասանութեան
27	15	Արծրու	Արծրունու
28	1	կրօնաւորաց	կօրօնաւորաց
29	5	61	27,
30	5	գաշապարն	գարշապարն
»	18	ընու՞ին	ընու՞ի
31	1	երկրորդ	երկրոդ
»	20	կաթուղիկոսար՞ն	կաթուղուկոսար՞ն
33	12	հինդշաբթի	հինգշաբաթի
»	13	յանգեաւ	հանգեաւ

էջ	տող	տպուած է	պիտի լինէր
36	4	ընտրեաց	ընդրեաց
»	6—7	գրիգորի	գրգորի
37	19	գրիգոր	գրգոր
38	12	սէքէզին	սէֆէզին
41	7	Յոնանու	Յոհանու
»	6	Յոհոճանու	Յոհոհանու
44	8	Թագաւորին	Թագաւորն
»	ծան. 5-ն աւելորդ		
45	11	Նահանգով	Նահանգօվ
46	5	քանաղաքն	քաղաքն
»	22	սրոսանաց	սրօսանաց
48	25	բազմու՞նն	բազմու՞ն
54	1	եւ մհա՞սի-եց յետոյ՝ (= և զմհա՞սի, հմ. էջ՝ 2, տ. 24 եւ հաստատու՞ին = և դհաս . . . .)	
55	2	դմադմաղ ու	դմադմաղու
56	13	Մարբ՛ ջան	Մաքր՛դան
58	17—18	մի կնիք	կնիք
64	13	ոդորմած	ողրմած

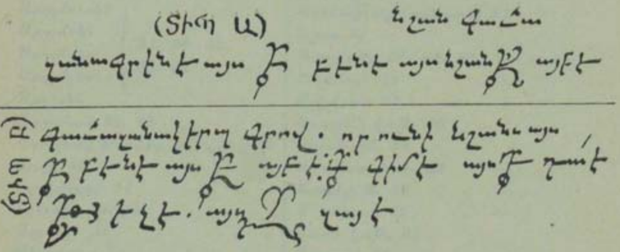

Տես էջ 4. 83.

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏՐԱՍՏ ԵՆ՝

---

1. ԾԱՂԿԱԳՐԵՐ ՈՒ ԶԱՐԴԵՐ. *(Գիտական-գեղարուեստական ժողովածու), մանրանկարչական հարուստ վերարտադրութիւն հայկական հնագոյն ձեռագրերից, ընդարձակ ուսումնասիրութեամբ հայկական կենդանագրերի ծագման ու զարգացման մասին։*

2. ՎԵՐԻՆ ԱԳՈՒԼԻՍԻ ԵՒ ՇՐՋԱԿԱՅՔԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԸ, *(համառօտ նկարագրութիւն և յիշատակարանների լիակատար ժողովածու), վերջում յատուկ անունների ցանկ և օտար բառերի բառարան լեզուաբանական բացատրութիւններով։*

3. ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ՎԵՐԹԵՐԻ ՎՇՏԵՐԸ, Վ. *Գէօթէից թարգմանութիւն գերմաներէնից։*

4. ԾԱՂԿԱՓՈՒՆՋ. ՀԱՖԸԶԻՑ և ՍԱԴԻԻՑ։

5. ՇԱԿՈՒՆՏԱԼԱ *(հնդկական դրամա) — Կալիդասայի։*

1-150

31.6

Գինն է 60 կ.

Ցանկացողները կարող են դիմել՝ *Эчміадзинъ (Эрив. губ.), Типографическому Комитету.*

Пров.